

A Rendszerváltás programja – SZDSZ 1989

1989; Szabad Demokraták Szövetsége: A rendszerváltás programja

**Elfogadta a Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése, 1989.
március 19., április 16., a budapesti Corvin filmszínházban**

A Szabad Demokraták Szövetsége pártszerűen működő országos politikai szervezet, s mint ilyen nem egyes társadalmi csoportok, rétegek érdekeit kívánja képviselni, hanem az egész társadalom számára kíván programot adni. E program túllép a továbbfejlesztés, a reform, a kibontakozás, a megújulás sokat hallott igényén, a

BÉKÉS RENDSZERVÁLTÁST

tűzi ki célul. A többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokrácia és a magántulajdonra épülő, a tulajdonformák szabadságát biztosító gazdasági rendszer megteremtéséhez ugyanis nem elegendő a jelenlegi viszonyok "megújítása".

Az SZDSZ, egyértelmű értékek alapján, elvi politikát folytat. Nem tűzi zászlajára a politikai és szociális demagógia olcsó jelszavait, programja súlyát és komolyságát az adja, hogy

M E G V A L Ó S Í T H A T Ó.

Politikai szervezetek vagy akcióprogramot készítenek, amely közvetlenül cselekvésre fordítható választ keres az aktuális problémákra, vagy programnyilatkozatot, amely általános elveket rögzít. Az SZDSZ a jelen helyzetben nem érheti be azzal, hogy csak a napi gondoktól előkelő távolságot tartó elveket fogalmazzon meg, de azzal sem, hogy rövid idő alatt elévülő akcióprogramot, választási jelszavakat kínáljon a társadalomnak.

Az SZDSZ programja négy - részben egymástól független, de közös értékekre és elvekre épülő - elemből áll.

Az ELVI NYILATKOZAT, amelyet az 1988. november 13-i alakuló közgyűlés fogadott el, a szövetség legtágabban vett céljait jelöli ki alapvető értékek és az ezeket hordozó hagyományok összegzésével.

A program első része, a jelen viszonyaiból is kibontható értékeink megvalósulása felé mutató TÁRSADALOM MŰKÖDÉSI ELVEI-t írja le. A HOGYAN INDULJUNK EL? című rész a békés rendszerváltás lehetséges technikáit, az elengedhetetlenül szükséges kompromisszumok indokait és határait tartalmazza.

A különböző témaköröket felölelő PROGRAMTÉZISEK elveinkre épülve, aktuális kérdésekben fogalmazznak meg kívánalmakat és megoldásokat.

További programtézisek kidolgozására egyéneknek és önszerveződő csoportoknak szabad tér nyílik, jelentkezésüket várjuk, hisz tudjuk, fontos és égető kérdésekre, már ismertekre és újonnan

felmerülőkre kell még választ adnunk.

Az SZDSZ programja tehát nincs lezárva.

TARTALOM:

(Az egyes programpontok a címekre kattintva érhetők el.)

ELVI NYILATKOZAT

MILYEN TÁRSADALMAT KIVÁNUNK?

Program a társadalom működési elveiről

ALAPESZMÉINK (Göncz Árpád, Juhász Pál, Kovács András, Litván György, Magyar Bálint, Petó Iván, Szabó Miklós)

VÁLSÁG VAN

A RENDSZER VAN VÁLSÁGBAN

EURÓPA VÁLASZTÁSA

FELELŐS MAGYARSÁG

MAGYARORSZÁG HELYE A SZÖVETSÉGI RENDSZERBEN

ÁLLAMPOLGÁR - HATALOM - POLITIKA

MILYEN ALKOTMÁNYT AKARUNK? (Tölgyessy Péter)

JELZŐ NÉLKÜLI KÖZTÁRSASÁGOT!

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALAPELVEI

AZ EMBER ÉS A POLGÁR ALAPJOGAI

TILOS AZ ERŐSZAK ÉS AZ USZÍTÁS

A SZEMÉLYISÉG SZABADSÁGA

A VÉLEMÉNY- ÉS A SAJTÓ SZABADSÁGA

AZ EGYESÜLÉS ÉS A VALLÁS SZABADSÁGA

A VÁLASZTÓJOG ÉS A HIVATALVISELÉS ALAPJAI

A NÉPSZAVAZÁS ELVEI

JOG AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ

ALAPVETŐ GAZDASÁGI, KULTURÁLIS ÉS SZOCIÁLIS
JOGOK

JOG AZ EGÉSZSÉGES KÖRNYEZETHEZ

AZ ÁLLAMPOLGÁRI KÖTELEZETTSÉGEK TELJESÍTÉSE NEM ELŐFELTÉTELE
AZ EMBERI JOGOK GYAKORLÁSÁNAK

POLITIKAI PÁRTOKAT A PARLAMENTBE

FOLYAMATOSAN ÜLÉSEZŐ ERŐS ORSZÁGGYŰLÉST

REPREZENTATÍV ÁLLAMFŐT

ERŐS ÉS EGYSÉGES KORMÁNYT

DEPOLITIZÁLT FEGYVERES TESTÜLETEKET

KÖZPÉNZEK A KÖZ URALMA ALATT

AZ ALKOTMÁNY ŐRE AZ ALKOTMÁNY-BÍRÓSÁG

VALÓBAN FÜGGETLEN BÍRÓSÁGOT

AZ ÜGYÉSZ A VÁD KÉPVISELŐJE

AZ EMBERI ÉS POLGÁRI JOGOK SZÓSZÓLÓJA AZ ALAPJOGOK
VÉDELMEZŐJE

A TÁRSADALMI ÖNTEVÉKENYSÉG KERETEI AZ ÖNKORMÁNYZATOK

A TANÁCSOK A HELYI LAKOSSÁG ÖNKORMÁNYZATAI

MILYEN ELVEK SZERINT MŰKÖDJÖN A GAZDASÁG? (Juhász Pál, Kertesi Gábor,
Köllő János, Laki Mihály, Várhegyi Éva; Közreműködők: Fazekas Károly, Major Iván, Soós
Károly Attila)

MAGÁNTULAJDONON ALAPULÓ MODERN PIACGAZDASÁGOT

MODERN PIACGAZDASÁGOT ÉS NE MÚLT SZÁZADI KAPITALIZMUST

ÁTMENET A MODERN PIACGAZDASÁGBA

EGY CIVILIZÁLT MAGÁNGAZDASÁGI RENDSZER MEGTEREMTÉSÉNEK
ESÉLYEI

KI LEGYEN AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK TULAJDONOSA?

KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLTATÁSOK

MONOPOLIUMELLENES HARC

GAZDASÁGIRÁNYÍTÁS

PÉNZÜGYEK ÉS KERESKEDELEM

A MEZŐGAZDASÁG KÜLÖNLEGES VISZONYAI

A KÜLGAZDASÁGI STRATÉGIA

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI SZOLIDARITÁS (Havas Gábor, Juhász Pál,
Közreműködők: Solt Ottilia, Szalai Júlia)

A SZOCIÁLPOLITIKA VÁLSÁGA A TÁRSADALMI BERENDEZKEDÉS
VÁLSÁGA

A BIZTONSÁG ALAPJA A TULAJDON

AZ ÁLLAMHATALOM ELLENSÚLYAI AZ ÖNKORMÁNYZATOK

KETTÉHASADT TÁRSADALOM

POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ SZÜKSÉGESSÉGE

POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ CSAK PIACKONFORM MÓDON

SZEGÉNYEKNEK IS ELŐNYÖS UNIVERZÁLIS RENDSZEREK

POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ ESZKÖZEI

HOGYAN INDULJUNK EL?

AZ ÁTMENET POLITIKAI PROGRAMJA (Köszeg Ferenc, Magyar Bálint, Pető Iván,
Szabó Miklós, Tölgyessy Péter)

AZ ÖNKORLÁTOZÁS TÉTELEI

A TÁRGYALÁSOK TECHNIKÁJA

MIRŐL TÁRGYALJUNK?

SARKALATOS TÖRVÉNYEKRE VAN SZÜKSÉG

AZ ERŐSZAKSZERVEZETEK DEPOLITIZÁLÁSA

A SZEMÉLYZETI MUNKA DEPOLITIZÁLÁSA

A POLITIKAI ELLENSÚLYOK PROBLÉMÁJA

A GAZDASÁGI VÁLSÁG KEZELÉSE (Bauer Tamás, Tardos Márton; Közreműködők: Greskovics Béla, Fazekas Károly, Laki Mihály, Major Iván)

PRIVATIZÁLÁST ÉS DENACIONALIZÁLÁST

SZERKEZETVÁLTÁS

MUNKAERŐPIAC

INFLÁCIÓ

ADÓSSÁGTEHER

A SZOCIÁLPOLITIKA LEGSÜRGETŐBB TEENDŐI (Havas Gábor, Solt Ottilia)

MIÉRT NEHÉZ ÁTÁLLNI AZ ÚJ SZOCIÁLPOLITIKÁRA?

A SZOCIÁLIS SZEMPONTBÓL LEGINKÁBB FENYEGETETT RÉTEGEK
VÉDELME

A LEGSÜRGETŐBB SZOCIÁLPOLITIKA TEENDŐK PÉNZÜGYI FORRÁSAI

PROGRAMTÉZISEK

A belügyminisztériumról, a rendőrségről és a jogállamiságról (Hack Péter, Kőszeg Ferenc)

A kisebbségi kérdésről (Tamás Gáspár Miklós, Közreműködő: Fényi Tibor)

A lelkiismereti és vallásszabadságról (Hack Péter, Iványi Gábor, Mészáros István, Németh Sándor)

A mezőgazdaságról és a falusi társadalomról (Gaál Gyula, Juhász Pál)

Az oktatásról (Andor Mihály, Bessenyei István, Halász Gábor, Liskó Ilona, Lukács Péter, Mérey Zsolt, Révész Sándor, Sáska Géza, Várhegyi György, Zemplényi Ferenc)

A sztrájkjogról (Bruszt László, Eörsi János)

A választójogról (Magyar Bálint, Pap Mária, Pető Iván, Tölgyessy Péter)

A politikai pártok jogi szabályozásáról (Tölgyessy Péter)

A környezetvédelemről (Vargha János)

ELVI NYILATKOZAT

Mi, magyar demokraták, utódai vagyunk mindazoknak, akik a francia forradalom hármaskörének örökségét kívánták politikai valósággá tenni. Annak az Európának a része akarunk lenni, mely az elmúlt kétszáz évben nagyobb haladást ért el, mint az emberiség egész addigi története folyamán. Független, demokratikus, jóléti államot akarunk.

X X X

Utódai vagyunk a reformkornak, amely kivezette Magyarországot a középkorból és lerakta egy modern nemzet alapjait. Elődünk Széchenyi István és Kossuth Lajos.

Utódai vagyunk az európai és a magyar liberalizmusnak, amely korlátozni akarja az állam hatalmát a társadalommal szemben, meg akarja szüntetni az emberi személyiség kiszolgáltatottságát, meg kívánja valósítani a gazdasági élet önelvűségét. Elődünk Eötvös József.

Utódai vagyunk a polgári radikalizmusnak, amely általános választójoghoz, politikai jogokhoz akarta juttatni az egész magyar társadalmat, és amely utoljára érezte át teljes tragikus jelentőségében Magyarországnak a nyugati fejlődéstől való leszakadását. Elődünk Jászi Oszkár, aki nem tett engedményt soha semmilyen színű totalitarizmusnak és nemzeti jogosultságokért.

Utódai vagyunk az európai és a magyar szociáldemokráciának, amely először talált hatékony politikai eszközöket arra, hogy a szegény embert megvédje a kizsákmányolástól, tudatosítva jogát a jólétre. A szociáldemokrácia bizonyította be, hogy a politikai szabadságjogok a dolgozók jólétének garanciája. Elődünk Kéthly Anna.

Utódai vagyunk a magyar népi mozgalomnak, amely szembe fordult a nagybirtokkal és a magyar úri társadalommal, és amely nyomasztó politikai körülmények között is folytatta harcát a társadalmi demokráciáért. Elődünk Bibó István és Szabó Zoltán.

Utódai vagyunk az 1953-1956 közötti pártellenzéknek, amely szembe szállt a sztálinizmussal, és pártja parancsánál többre tartotta a nép akaratát. Elődünk Nagy Imre.

Utódai vagyunk annak a szövetségi törekvésnek, amely a Charta '77-tel való szolidaritást kinyilvánította, és 1977 óta egyesítette a demokratikusan gondolkodókat Magyarországon. Elődünk Donáth Ferenc.

Folytatói vagyunk a harcnak, amelyet a magyar demokratikus ellenzék vívott tíz éven át az alkotmányban deklarált polgári és politikai jogok érvényesüléséért.

X X X

Mérték - és példaadónak tekintjük a három magyar forradalmat: 1848-at, 1918-at és 1956-ot. 1848 szüntette meg a jobbágyságot és teremtette meg a népképviseleti rendszert. 1918 hozta meg a politikai szabadságjogok teljességét, a munkásosztály emancipációját és az

első földreformtörvényt.

1956-ban megnyilvánult a magyar nép akarata a politikai pluralizmus teljes értékű formája: a többpártrendszer és az öngazgatás, a kisállami függetlenség teljes értékű formája: a semlegesség iránt.

A mai napig sem valósult meg 1848 követése: a népképviselési rendszer, 1918 követelése: a politikai szabadságjogok teljessége, 1956 követelése: a többpártrendszer és e két utolsó forradalom követelése: a munkásság joga a szabad érdekvédelemre és a politikai participációra.

X X X

A jog az ember elemi politikai állapota; jogaink ember mivoltunkban gyökereznek, s nem a "közösség" javára végzett szolgálat jutalmaként nyerjük el őket a szolgálat arányában. A köteleességek következnek a jogokból és nem fordítva. A politikai hatalom értelme és feladata, hogy sajátos eszközeivel járuljon hozzá e jogok érvényesítéséhez. Az állampolgár jogai egyúttal az állam hatalmának korlátai.

Harcolunk az egyén politikai jogaiért:

- a szabadságjogokért, amelyek megvédendek az önkénytől;
- a vélemény- és szólásszabadságért;
- a politikai jogokért, amelyek biztosítják, hogy beleszólhassunk a döntésekbe, és ellenőrizhessük végrehajtásukat; a politikai szervezetek és pártok szabad alapításának jogáért, a többpártrendszert magában foglaló pluralizmusért.

Harcolunk az egyén szociális jogaiért:

- gazdasági kiszolgáltatottság elleni védekezés jogáért: a szakszervezetek és egyéb érdekvédelmi szervezetek szabad alakulásáért;
- az állampolgári jogon járó létminimumért ma és a jólétért való jogért holnap.

Harcolunk azért, hogy a közösségek és egyének szabadon rendelkezessenek tulajdonukkal, harcolunk a vállalkozás szabadságáért.

Harcolunk azért, hogy a munkáshatalom ne kiürült jelszó legyen, hanem a munkás rendelkezék önmaga és a munkája felett.

Harcolunk a természetes közösségek önrendelkezéséért:

- a területi közösségek autonómiájáért és háborítatlanságáért, a községek, városok és tájegységek önkormányzatának jogáért; jogukért az általuk létrehozott javak feletti szabad rendelkezésre, természeti és kulturális környezetük megőrzésének jogáért;
- a vallási közösségek szabad működésének jogáért;
- a származási közösségek önszerveződésének és önmeghatározásának jogáért, olyan államjogi státusban, amelyet igényelnek.

Harcolunk az életforma szabad megválasztásáért és az ennek alapján történő közösségekbe tömörülés jogáért.

Harcolunk azért, hogy a modernizáció ne a természet "legyőzését" jelentse, hanem békés és

kímélő együttélést a természettel.

Harcolunk a nemzeti szuverenitásért:

- az állami függetlenségért;
- a nemzetek közti demokratikus viszonyért, a katonai tömbök nélküli Európáért;
- a nemzeti szuverenitás olyan felfogásáért, amely magában foglalja a magyar nemzet más állampolgárságú tagjaival való cselekvő szolidaritást is.

Harcolunk azért, hogy Magyarország - közép és Kelet-Európa többi népével együtt - Európa része maradjon.

X X X

Teendőink: - összefogva minden demokratikus erővel elérni az állam túlhatalmának radikális csökkentését, hogy az államhatalom társadalmi ellenőrzése lehetségessé váljék;

- követelni, hogy a hatalom nyilvánítsa ki egyértelműen: a független kezdeményezésekkel szemben csak politikai eszközöket alkalmaz;
- elfogadtatni, hogy a törvényesen elismert politikai ellenzék minden működőképes demokrácia alapintézménye; hogy egy jó demokráciában egy "jó" kormánynak is kell legyen ellenzéke; hogy az ellenzék csak akkor partnere és nem pusztán ellenlábas az éppen hatalmon lévő kormánynak, ha a társadalom berendezkedése demokratikus;
- megértetni, hogy nincs politikai párbeszéd, ha a párbeszédet folytató felek nem ismerik el egymást kölcsönösen és nyilvánosan (beleértve a tömegtájékoztatási eszközök igénybevételét);
- magunknak pedig megmutatni, hogy politikailag cselekedni, a hatalommal, partnerekkel, harcostársakkal együttműködni, kompromisszumot kötni csak világosan megfogalmazott elvek alapján lehet, amelyeknek elkötelezzük magunkat.

(1988. november 13.)

MILYEN TÁRSADALMAT KÍVÁNUNK?

Program a társadalom működési elveiről

ALAPESZMÉINK

VÁLSÁG VAN

A nép többsége számára az úri Magyarországon csak pillanatokra jelent meg a szabadság, a demokrácia, jólét és az emberhez méltó élet ígérete. A történelmi uralkodó osztályok századunkban két ízben is idegen érdekek szolgálatában vitték háborúba az országot. A háborús vereség mindkét esetben a fennálló rendszer bukásához, a magyar állam összeomlásához vezetett.

A Horthy- majd Szálasi-rendszer bukása, a demokratikus koalíció győzelme azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a romokon új, demokratikus: szabad népek közösségébe beilleszkedő jön létre.

E reményében azonban a magyar népnek - Kelet-Európa többi népével együtt kellett.

Ma már biztonsággal megállapítható, hogy a szocializmus nagy ígérete egy kizsákmányolástól, elidegenedéstől mentes, az emberi szükségleteket magas szinten kielégítő, racionális, szép új világról nem más, mint utópia. A létező szocializmus országait a bőség és a szabadság irányába haladó, tudományos előrelátással kormányzott társadalom helyett beteg hiánygazdaság, irracionális, centralizált bürokratikus, diktatórikus állam, általános állampolgári és gazdasági kiszolgáltatottság jellemzi.

Az abszolút igazság birtoklása jegyében szerveződött párt tagjai elbizonytalanodtak, a magát a *társadalom* erejévé kinevező, a haladás letéteményeseként fellépő mozgalom eddigi viszonylagos egysége is megszűnt. A hatalom birtokosainak egy része sem itthon, sem "létező szocializmus" más országában nem számol a tényekkel, mit sem törődve a tényekkel s a következményekkel mit sem törődve nem kíván vagy nem képes a helyzeten változtatni. Mások a rendszer részelemeinek "modernizálásával" próbálkoznak. Az előbbi - a rendpárti - megoldás nem lehet más, mint az eszmények nélküli, pörére vetköztetett "létező szocializmus". A "modernizálás" pedig a korábban elvetett más társadalmi-politikai rendszerekben működő megoldásoknak részenként enged teret anélkül, hogy az azoknak ellentmondó politikai és gazdasági monopóliumokról lemondana. Pedig maga

A RENDSZER VAN VÁLSÁGBAN,

Ez azt jelenti, hogy ugyanúgy, ahogy nem lehetett a gazdaságot elemenként megreformálni és nem lehetett a gazdaság egészének mechanizmusát önmagában megváltoztatni, nem lehet a válságból kilábalni az előbbieket mellé rendelt korlátozott politikai reformokkal sem. A rendszer válsága azt jelenti, hogy a társadalom egészének és részterületeinek integrációs mechanizmusa - értékeiben, elveiben és gyakorlatában - bizonyult működésképtelennek.

Új integrációs mechanizmust kell létrehozni a gazdálkodás, a szociális biztonság, valamint a kulturális és politikai értékek szférájában egyaránt, amely többé nem épülhet egy központból vezényelt, a szereplők számára külső hatalmi mechanizmusokra.

Az emberi tevékenységek összemérésének területe a PIAC. A piacnak megfelelő társadalomszerveződés központi értéke az esélyegyenlőségre épülő verseny. Ennek feltétele a monopolhelyzetek kiküszöbölése, és az, hogy a társadalom minden intézménye megjelenjen a piacon is. Különben a piac szegmentálódik, egymástól elkülönülő részekre bomlik, vagyis a társadalom integrálását hatalmi mechanizmusok veszik át. Természetesen nem vezérelheti a társadalom minden szereplőjét piaci motiváció, de minden szereplőnek tudnia kell a piachoz kapcsolódva képviselnie törekvéseit. A piac szelektál és összekapcsol, de ne higgyük azt, hogy automatikusan szervezeteket és játékszabályokat is teremt. Ha nem alakítunk megfelelő új intézményeket és szervezeteket, a jelenlegiekkel a piacon is csak a meglévő hatalmi szerkezetet és szegregációt konzerválhatjuk.

Az anyagi értékek megteremtésének, forgalmának és felhasználásának szférája a GAZDÁLKODÁS, melyhez minden intézménynek piacokonform eszközökkel kell kapcsolódnia. A piaci gazdálkodás biztosíthatja csak az erőforrások racionális felhasználását, a megújulási készség automatizmusát, s azt, hogy a gazdálkodásnak irányt szabó szükségleteket ne egy politikai központ hatalmi törekvései szerint "tervezzék", hanem a társadalom polgárainak igényei

alakítsák.

A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG az ember civilizált létezéséhez való jogának feltétele. E nélkül egy társadalom menthetetlenül szembenálló csoportokra esne szét és a gazdálkodásban a piac feltételei tiszta lelkiismerettel nem lennének érvényesíthetők. A szociális biztonságnak egy társadalom polgárai egymás iránti szolidaritásán, és az ennek alapján létrehozott szabadon szerveződő intézmények működésén kell nyugodnia. Így teremthető esély arra, hogy a rászorulókról a születéstől a halálig gondoskodni lehessen, így lehet az emberek gazdasági-társadalmi szerepváltását segíteni, a gazdálkodás versenyében alulmaradók esélyeit megújítani, és a társadalmi szegregációban perifériára szorultaknak esélyeket teremteni.

Az emberi szuverenitás, méltóság, a másság és a másik ember tisztelete, vagyis a tolerancia lehet csak a KULTURÁLIS és POLITIKAI szféra meghatározó értéke. Ez biztosíthatja csak, hogy a hétköznapi érintkezéstől a politikai intézményekig a résztvevők konszenzusa és ne hatalmi kényszer révén integrálódjon egy társadalom. Mindez nem más, mint a sokféle formában megvalósuló, de alapértékeiben egységes

EURÓPA VÁLASZTÁSA.

Európa Közép-Európában, s annak keleti felében mindig is Nyugat-Európát jelentette. Régióink nagy történelmi pillanatai akkor érkeztek el, amikor az Európához történő fölzárkózás politikai rangra emelkedett. Közép-Európa, mint kulturális egység tradíció, mint politikai egység sosem létezett, gazdasági egységként pedig mindig is csak részei kapcsolódtak össze. Az elmúlt évtizedekben egyik fele Nyugat-Európával lépett politikai és gazdasági közösségbe, másik fele viszont Európát kerülő utakra kényszerült. Kelet-Közép-Európa ma kihordatlan politikai konfliktusokkal terhes és kétoldalú kapcsolatok foglya. Népei csak úgy nyerhetik el önállóságukat, ha megszűnik az Európa két felét elválasztó katonai, gazdasági és politikai határvonal. Ennek a folyamatnak részeként oldhatjuk meg egymás közötti nemzeti és nemzetiségi ellentéteinket. Sorsunk közös, de jövőnk csak egy tágas, demokratikus Európában lehet az. Európaiak azonban csak szabad polgárokként lehetünk.

Célunk olyan társadalmi folyamatok kibontakoztatása, amely révén kultúránk és intézményeink integrálódni tudnak Európa kultúrájába és intézményrendszerébe. Ennek érdekében elsősorban azoknak a hazai és világméretű politikai mozgalmaknak a hagyományaira támaszkodunk, amelyeknek alapvető értékei az emberi alkotás segítése, a társadalmi szolidaritás, a személyiség tisztelete és a méltányosság.

Ahhoz, hogy európaivá váljon az ország, hogy az eddigiek helyét más elvekre épülő gazdasági és politikai kultúra vegye át, olykor új, máshol nem alkalmazott technikákra is szükség lesz. De az átmenetet biztosító alkalmi megoldások, az ehhez nélkülözhetetlen kompromisszumok tudomásulvétele ellenére sem számolunk "harmadik út"-tal. Amennyiben létezik "magyar út", az nem a két ismert társadalmi rendszer között vezet, hanem az egyikből visz a másikba. A magántulajdonon, parlamenti demokrácián alapuló modern társadalmak nagyon messze távolodtak a múlt századi kapitalizmustól, amelynek tagadásából a szocializmus marxi illúziója keletkezett. E kettő elutasításából született meg a "harmadik út" reménye.

Az Európát kerülgető utak azonban vagy jobboldali diktatúrához, vagy baloldali totalitarizmushoz vezetnek. Az európai értékek vállalása helyett születik az ábránd, hogy a magyarságra különleges küldetés vár, vagy az, hogy Európa közepén egy másfajta szocializmus

is megvalósítható, mint "Keleten". Elutasítunk minden olyan kísérletet, mely az elmaradottságban esztétikai értékeket lát, és ennek valamilyen sajátos értéket tulajdonít. Fejlettség és elmaradottság között sincs harmadik út. Nem osztjuk a népi mozgalom utópiáját, a "kapitalizmus" és "szocializmus" ellentmondásait egyszerre meghaladó "kert-Magyarország" megteremthetőségéről, mert nem létezik a piaci és a bürokratikus integrációt egyaránt helyettesíteni tudó társadalom- és gazdaságkoordináló módszer. (Mint ahogy nincs olyan politikai harmadik út sem, amely elutasítja mind a kormánypártiságot, mind az ellenzékiiséget.) Nem valóságos a reformkommunista utópia sem, mert ha az a domináns állami tulajdonra, egy párt hatalmának hegemóniájára épül, és csak jószándékú felvilágosultságot tud ígérni, akkor az alapjaiban azonos a most válságban lévővel. Ha viszont lemond e két alapismérvről, akkor nem különbözik a piacra és a parlamenti demokráciára épülő rendszerektől.

Nem hiszünk az újkeletű rendpárti erők sugallta megoldás lehetőségében sem, vagyis abban, hogy az államosított kelet-európai társadalmakban reformdiktatúrával megteremthető egy dél-kelet-ázsiai típusú gazdasági dinamizálás, mert az erőszakszervezeteken és a politikai demokrácia elvetésén kívül semmilyen feltétel nem áll ehhez rendelkezésre.

Szemben a népi és reformkommunista ihletettségű harmadik utas törekvésekkel, amelyeket csak utak tartunk, a reformdiktatúrát - minden más diktatúrával együtt - morális alapon is elvetjük, mint embertelen és hiábavaló próbálkozást.

FELELŐS MAGYARSÁG

Magyarok vagyunk: létünket, magatartásunkat meghatározza anyanyelvünk, nemzeti kultúránk, történelmünk. De magyarságunk ma több ennél: felelős magyarság - vállaljuk hanyatott múltunkat, keserves jelenünket, vállaljuk hazánk jövőjének gondját. Vállaljuk, de nem kritikátlanul.

Magyar voltunkban nem tartjuk magunkat se többre, se kevesebbre senki más népnél. Magunkénak érezzük az emberiség, a világ sorsát, de gondunk és felelősségünk - helyzetünkől következőleg - mindenekeelőtt határainkon belül és határainkon kívül élő magyarság sorsa.

Magyarságtudatunk nem kirekesztő: magyarnak lenni sosem volt kiváltság - történelmünk során sok más nép fiai áldozták életüket, életük munkáját hazánk - vállalt hazájuk - védelmében és boldogulásáért.

Magyarságtudatunk befogadó: nemzeti kultúránk, hagyománykincsünk elég erős, hogy mint a múltban mindig, a jövőben is befogadja, a magáéhoz hasonítsa más népek - mindenekeelőtt közös hazánk: Európa - műveltségének: tudományának, művészetének, politikai berendezkedésének, műszaki ismereteinek korszerű értékeit.

A magyar nemzet - a magyar nép - része vagyunk, de szólni nem szólhatunk a nemzet vagy a nép nevében: Magyarország népének napjainkban még nem adatott meg, hogy erre bárkit is fölhatalmazzon.

De hisszük, hogy egészséges nemzeti öntudat csak az egyetemes emberi szabadságjogok talaján terem; hisszük, hogy a jövő Magyarországá szabad emberek szabad hazája lesz.

MAGYARORSZÁG HELYE A SZÖVETSÉGI RENDSZERBEN

A Szabad Demokraták Szövetsége a magyar nemzetet európai népnek tekinti. Magyarországnak nincsenek olyan nemzeti érdekei, amelyek szembeállítanak a nyugati világgal. Ezért a magyar külpolitika fő feladatának azt tartjuk, hogy az országot minél közelebb vigye a fejlett nyugati országokhoz. Történelmi tapasztalataink azt diktálják, hogy ezenközben mindent meg kell tennünk: törekvéseink ne legyenek kijátszhatók a közép-kelet-európai régió többi országának hasonló céljai ellen. Célunk az ország függetlensége. Elvi nyilatkozatunk hagyományként vállalja az 1956-os semlegességi nyilatkozatot.

Európához való felzárkózásunk legnagyobb akadálya, hogy Magyarország ma a nyugattal szembenálló katonai és gazdasági szövetséghez tartozik. Hazánk nem a magyar nép akaratából, hanem kényszerítő külső körülmények következtében lett a Varsói Szerződés tagja. Szembe kell néznünk azonban azzal a ténnyel, hogy a Varsói Szerződés politikai realitás, teljes felszámolása csak átfogó nemzetközi rendezés keretében képzelhető el Magyarország függetlenségi igényeinek érvényesítésével azonban nem várhatunk a katonai tömbök kétoldalú felszámolásáig. Célunk Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kiválása. A kiválást azonban nem egyoldalúan bejelentett kilépéssel kívánjuk megvalósítani, hanem meg akarjuk szerezni az érintett felek beleegyezését.

Ameddig ez nem valósítható meg, Magyarország kezdeményezze, hogy a Varsói Szerződés vezető testületei mondják ki: a Szövetségnek nincs joga a tagországok belügyeibe beavatkozni, azokat érintő politikai állásfoglalást közzétenni. Hozzanak határozatot a "Brezsnyev-doktrína" elvetéséről, ítélik el a Varsói Szerződés tagállamainak eddigi összes külföldi katonai beavatkozását. A vezető testületek jelentsék ki: a Szerződés a tagállamokra csak védelmi katonai kötelezettségeket ró; ezek a kötelezettségek csak akkor lépnek érvénybe, ha a Szövetség egészét külső katonai támadás éri. Nyilvánítsák ki, hogy a Varsói Szerződésnek nincsenek Európán kívüli feladatai.

Szükségesnek tartjuk a Varsói Szerződés szerkezetének átalakítását. Szűnjön meg a katonai integráció, a tagállamok kormányai és parlamentjei szuverén módon rendelkezzenek haderejük egészével. A Varsói Szerződés Főparancsnoka csak a független hadseregek együttműködését koordinálja; a főparancsnoki tisztséget évente más állam katonai vezetője töltsse be. Szűnjön meg a tagállamokat kötelező politikai döntéshozatal, a Szövetség politikai testületeinek feladata szorítkozzék a kölcsönös információcserére; az esetleges politikai érdekegyeztetés az adott kérdésben érintett államok kormányainak tárgyalásain történjék.

A Varsói Szerződés kötelékében való megmaradás mellett, a Szovjetunióval kötendő kétoldalú megállapodás és a Szerződés katonai vezetésével történő egyeztetés alapján már most hagyják el Magyarországot a szovjet katonai alakulatoknak a rendfenntartásra bevethető szárazföldi egységei, amelyek nem szükségesek a nemzetközi katonai egyensúly fenntartásához.

ÁLLAMPOLGÁR - HATALOM - POLITIKA

A politikai közösséget az ÁLLAMPOLGÁROK alkotják. Részvételüket ebben a közösségben a jogok határozzák meg. A jogegyenlőség azt jelenti, hogy minden állampolgár azonos minőségű tagja a közösségnek és a jogállamiság határozza meg, hogy a közösség tagja nincs kiszolgáltatva

a hatalomban megvalósuló kényszernek.

Az ÁLLAM, hogy egyes polgárok életét és személyi szabadságát, illetve javait az erőszakos veszélyeztetéstől, illetve elsajátítástól megvédje, a fegyveres kényszer monopóliumával rendelkezik. A kényszerfunkcióit e feladatra korlátozó államot hívjuk a modern viszonyok között demokráciának. Az állam eltorzulása, ha visszaélve erőszakmonopóliumával maga tör polgárai életére vagy szabadságára és sajátítja el javaikat. Ezt nevezzük diktatúrának. A modern diktatúrának végtelen erőszakos válfaja a totalitarizmus; langyossá szelídült megértő változata a paternalizmus. Míg a totalitárius diktatúra mindig valamilyen feladatra mozgósító, addig a paternalista változata megelégszik azzal, hogy az alattvalók nem támasztanak követeléseket a hatalom mibenlétével és működésével kapcsolatban.

Az állampolgárok vélemény- illetve akaratközösségeinek az állammal kapcsolatos igényeit, követeléseit a PÁRTOK és más tömörülések szervezik. Feladatuk, hogy az igényeket úgy formálják politikai akarrá, hogy az képes legyen az állam működését befolyásolni. Politikának átfogóan a társadalom vélemény- és akaratközösségei illetve a hatalom egymással szembeni erőszakmentes akaratérvényesítését tekintjük. Alapintézménye a politikai párt, mely az állam polgárait a politikai közösség egész működésével kapcsolatban képviseli. A pártok küzdőtere a parlamentáris demokrácia. A demokrácia része a parlament falain kívül folytatott alkotmányos politikai küzdelem is.

Amennyiben az állampolgárok különböző csoportjai egymással ütköző érdekeiket az államon keresztül, állami intézkedések kiharcolásával érvényesítik, akkor politikai harcról beszélhetünk. Ahol az állampolgárok érdekközösségei közvetlenül nyilvánulnak meg ott magánviszonyokról van szó. E felfogásban magánviszonynak tekintjük az olyan, csak egy-egy sajátos érdek képviselőre specializálódó szervezetek tevékenységét, mint amilyenek a szakszervezetek, munkaadói érdekképviseletek, s az egyesületek legkülönbözőbb válfajai.

MILYEN ALKOTMÁNYT AKARUNK?

A magyarság alapvető feladata, hogy hazáját alkotmányos országgá tegye. Írott alkotmány ezt önmagában sosem garantálta. Tehát nem egyszerűen új alkotmányra van szükségünk, hanem arra, hogy valahára ténylegesen érvényesüljön országunkban a népszuverenitás; államunk valóságosan szavatolja az ember és polgár jogait; a közhatalom intézményei pedig végre el legyenek egymástól választva. Egyetlen személy vagy csoport se sajátíthassa ki magának a közhatalmat. Senki se tiporhassa lábba mások törvényes érdekeit és jogait. Mindezért olyan jogállamot akarunk, ahol a közhatalmat nem helyezik a társadalom fölé, hanem azt a társadalom tagjainak alávetett, törvényekkel behatárolt intézményként működtetik. Meggyőződésünk, a jogállam alkotmánya alapvetően nem az állampolgárait, hanem az államot korlátozza.

Magyarország jövőjének alapvető feladatának elsősorban a politikacsinálás eljárásait és szabályait kell rögzítenie. Ezeréves történelmünk dicsőségének és a társadalom ideológikus rendjének leírása nem lehet alkotmányunk feladata. Az alapvető törvénynek mindazonáltal rögzítenie kell a magyar állam néhány vezéreszméjét. Alanyi jogként kell kinyilvánítania a demokratikus társadalmak alapértékeit: az ember és polgár alapvető jogait és szabadságait.

JELZŐ NÉLKÜLI KÖZTÁRSASÁGOT!

Magyar hazánk államformája jelenleg népköztársaság. Ez a megfogalmazás egykor a burzsoá diktatúrával azonosított demokratikus köztársaságtól akarta elhatárolni országunkat. Célunk az európai fejlődéshez való visszakanyarodás. Mi sem szimbolizálhatná jobban ezen törekvésünket, mint a jelző nélküli köztársaság.

Új alkotmányunk bevezetésében egyedül az alkotmányozás célját kell megjelölnünk, mely szerint a magyar nép alkotmányozó hatalmával élve hazája közjogi viszonyainak szabályozásával a demokratikus magyar köztársaság életrehívását óhajtja attól az akarattól áthatva, hogy ezzel egy lehessen az egyenrangú európai nemzetek között.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALAPELVEI

Új alkotmányunkban nincs helye a társadalmi rend "tudományosan megalapozott" reguláinak, legyenek azok akár a létező vagy akár az elképzelt szocializmus szabályai. Alaptörvényünkben csupán a magyar állam alapelveit szabad kinyilvánítanunk.

Először: A magyar állam olyan népszuverenitásra alapozott demokratikus köztársaság, amelyet a nép által a nép érdekében kormányoznak, ahol a népszuverenitást az országlakosok választott képviselőik útján valamint népszavazással gyakorolják, ahol a közhatalmat egyetlen csoport, egyetlen politikai párt, egyetlen személy sem sajátíthatja ki.

Másodszor: A magyar köztársaságban nem csupán a hatalmi ágakat különítik el egymástól, hanem a pártokat is elválasztják az államtól. A politikai pártok a közhatalom szerveire befolyást kizárólag alkotmányos úton, mindenekelőtt a demokratikusan megválasztott országgyűlésen át gyakorolhatnak. A politikai pártok és a közhatalom szétválasztását összeférhetlenségi szabályok is intézményesítik.

Harmadszor: A magyar köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogát; ezek tiszteletben tartása az állam elsőrendű kötelessége.

Negyedszer: A magyar állam joghatósága alatt minden ember egyenlő. Senkit sem lehet faja, neme, származása, vagy nyelve, világnézete vagy politikai meggyőződése miatt hátránnyal sújtani vagy előnyben részesíteni. A közhatalom feladata, hogy előmozdítsa az országlakosok esélyegyenlőségét, valamint mindenki részvételét a politikai, gazdasági és kulturális életben.

Ötödször: Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, ahol az állam nem tesz különbséget a köz és a magántulajdon között. A közhatalom közvetlenül nem gazdálkodik. Szavatolja és támogatja a vállalkozás jogát és a verseny semlegességét. Az állam az erre rászorulókat megsegítésére kiterjedt szociális intézkedéseket hoz. Elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

Hatodszor: A magyar köztársaság elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét. A magyar jogrendszer alkalmazkodik a nemzetközi jog általánosan elismert szabályaihoz; a törvénybe iktatott nemzetközi szerződések megelőzik a törvényeket, ezekre közvetlenül alanyi jogot lehet alapítani. A magyar állam együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával, előmozdítja a határain kívül élő magyarsággal való

kapcsolatok ápolását.

Hetedszer: Az alkotmány közvetlenül hatályos jog. Köti a törvényhozást, a végrehajtó hatalmat és az igazságszolgáltatást. Amennyiben más törvényes hatáskör nem állapítható meg, alkotmányos jogainak érvényesítésében mindenki előtt nyitva áll a bírói út.

Nyolcadszor: A magyar köztársaság szimbólumai a nemzeti lobogó, a himnusz és a történelmi címer.

AZ EMBER ÉS A POLGÁR ALAPJOGAI

Hisszük, hogy az ember és polgár jogainak és szabadságainak tisztelete és védelme kötelező minden magát demokratikusnak valló állam számára. A magyar köztársaságnak el kell ismernie, hogy a sérthetetlen és elidegeníthetetlen emberi jogok képezik az alapját a világon minden emberi közösségnek, a békének és az igazságosságnak.

Míg a paternalisztikus államfilozófia a közhatalom mindenhatóságának áldásos munkálkodásától várja társadalmának boldogulását, addig a demokratikus jogállam elsődlegesen állampolgárainak öntevékenységre épít. A demokratikus jogállamban a szabadságjogok eredendően az állam indokolatlan beavatkozásainak akarnak határt szabni azokon a területeken, amelyeket fenn kell tartani jogi kapcsolat általános szabályaihoz kötött állampolgárok és közösségeik autonómiája számára. A szabadságjogok abból a felfogásból indulnak ki, hogy a társadalom akkor fog az elvárásoknak megfelelően működni, ha szavatolva van az állampolgárok öntevékenysége.

A szabadságjogoknak nem az állam érdekei, hanem csak mások törvényes jogai és szabadságai szabhatnak határt. Így elméletileg Magyarországon is elképzelhető volna, hogy a szabadságjogokat kizárólag a jogrend általános szabályai és egyetlen, az állami beavatkozást tilalmazó alkotmányos rendelkezés szabályozza. Mégis egy még készülődő, ezért botladozó demokráciában talán célirányosabb lenne, ha egy hangsúlyozottan mértéktartó jogi szabályozás rendezné az alapvető szabadságjogok érvényesítésének részleteit. Évtizedek alatt szerveült demokratikus jogszokások hiányában így átmenetileg közmegegyezéssel elfogadott jogszabályok zsinórmértékei adhatnának eligazítást a szabadságaikkal élő polgároknak és az eljáró hatóságoknak egyaránt.

A szabadságjogok korlátai nem lehetnek határozatlan jogfogalmak. Az állam és a közrend biztonsága, a szocializmus vagy a nép érdeke, az alkotmány tiszteletbentartása és más hasonló generál klauzák a mindenkori politikai erőviszonyok apró elmozdulásainak közvetlen függvényévé tehetik az állampolgári jogok valóságos tartalmát. A jogállam lényege, hogy az állampolgári szabadság határai nem a fensőbbség pillanatnyi értelmezésére bízott határozatlan jogfogalmak, hanem a lehetőség szerint legpontosabban meghatározott, ezért előzetesen kalkulálható törvények rendelkezéseinek megfelelően alakulnak. A jogállamban az állampolgári jogok nem a hatósági mérlegelés változó jóindulatán, hanem az általános érvényű normák szavatolta alanyi jogokon nyugszanak. A politikai szabadság korlátait nem néhány határozatlan jogfogalom, hanem a jogrendszer egésze és ezen belül alapvetően a büntetőjog szabályai rögzítik. Az állampolgári magatartások politikai illetőleg jogi elbírálása intézményesen szétválik. Az embert jogok gyakorlása valóban független bírói testületek oltalma alá kerül.

TILOS AZ ERŐSZAK ÉS AZ USZÍTÁS

Az alkotmány tiszteletbentartásának előírása nem zárhatja ki az alaptörvény alkotmányos eljárásban történő revíziójának szabadságát. A büntetőjog szabályai elsősorban az alkotmányos berendezkedés erőszakos megváltoztatását vagy gyengítését célzó cselekményeket, az erre felhívó, valamint a háborúra uszító kijelentéseket, továbbá valamely társadalmi csoport elleni gyűlölet szítására irányuló magatartásokat tilthatják. A demokratikus jogállamban az erőszak és az uszítás tilalma képezi a szabadságjogok politikai határát. A racionális érvelés feltétlen szabadságával élve a versengő politikai irányok zavartalanul fogalmazhatják meg önértelmezésüket.

A SZEMÉLYISÉG SZABADSÁGA

Az emberi méltóság sérthetetlen. Annak tisztelete és védelme kötelező a közhatalom minden szerve számára. A demokratikus köztársaságban mindenkinek joga van arra, hogy személyiségét szabadon kibontakoztassa, amennyiben az mások törvényes jogait és a közérkölcset nem sérti. A magánlakás, a levelezés és a közlés minden formája, valamint a személyes adatok sérthetetlenek. A magánszféra bármilyen korlátozása kizárólag a személyi szabadság védelmére előírt törvényes biztosítékok betartásával lehetséges. Minden állampolgár szabadon hagyhatja el az ország területét és szabadon térhet oda vissza. A magyar köztársaság biztosítja a menedékjogot azoknak, akiket faji, vallási, nemzetiségi, nyelvi vagy politikai okokból üldöznek. Minden magát magyarnak valló személynek törvényben szabályozott módon joga van a magyar állampolgársághoz.

A VÉLEMÉNY - ÉS A SAJTÓ SZABADSÁGA

Mindenkinek joga van arra, hogy véleményét szabadon kifejezze és terjessze, valamint arra, hogy akadálytalanul tájékozódjék. A nyomtatott sajtó, a rádió, a televízió és a film útján történő hírközlés szabadsága, azaz a médiumok alapítása bárkinek biztosított. Cenzúrának nincs helye. Minden állampolgár egyéenként vagy együttesen, szabadon terjeszthet be petíciót a közhatalom szerveihez.

AZ EGYESÜLÉS ÉS A VALLÁS SZABADSÁGA

A demokratikus köztársaságban mindenkinek Joga van békésen és fegyvertelenül gyülekezni. Mindenkinek joga van szabadon, előzetes engedély nélkül szervezeteket létrehozni olyan céllal, amit az egyéneknek a büntető törvények nem tiltanak. A pártok alapítása szabad, a politikai pártok közreműködnek a nemzet politikai akaratának kialakításában. A munka és a gazdasági feltételek védelmére és javítására szolgáló szakszervezetek alakítására szolgáló jog mindenkit és minden foglalkozási ágat megillet. Az e jog korlátozására szolgáló intézkedések alkotmányellenesek. A sztrájk munkavállalói jog. Mindenkinek joga, hogy egyénileg vagy csoportosan szabadon gyakorolja vallását, terjessze annak tételeit, résztvegyen annak szertartásain.

A VÁLASZTÓJOG ÉS A HIVATALVISELÉS ALAPJAI

Választójogosult minden nagykorú állampolgár. A szavazat személyes és egyenlő, szabad és titkos. A szavazati jogot csak a polgári jogi cselekvőképesség hiánya és a jogerős büntetőítélet korlátozhatja. Minden állampolgár rátermettségének, képzettségének és szakmai teljesítményének megfelelően minden közhivatalt viselhet. A hivatal viselésében senkit sem lehet

világnézete vagy politikai meggyőződése miatt előnyben részesíteni vagy hátránnyal sújtani.

A NÉPSZAVAZÁS ELVEI

Országos népszavazást kell tartani, ha ezt százezer választó kéri. Nem lehet népszavazás tárgya az adóügy, a költségvetés, valamint az amnesztiáról már meghozott törvény. A népszavazásra terjesztett javaslatot elfogadottnak kell tekinteni, ha a szavazáson részt vett a jogosultak többsége és a javaslat megkapta az érvényes szavazatok nagyobbik felét.

JOG AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ

A jogállamban bárki pert indíthat jogának és jogos érdekeinek védelmére. A védelemhez való jog az eljárás bármely szakaszában sérthetetlen. A rendőrség saját hatáskörében a letartóztatást követő nap végénél hosszabb ideig senkit sem tarthat őrizetben. A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt legkésőbb az őrizetbevétel napján bíró elé kell állítani, aki köteles őt meghallgatni és kifogásainak megtételére alkalmat adni. A bíró haladéktalanul indoklással ellátott írásbeli letartóztatási parancsot bocsát ki, vagy elrendeli a szabadlábra helyezést. Rendkívüli - így katonai - bíróságokat nem lehet alakítani. Senkit sem szabad törvényes bírója elől elvonni. A vádlott jogerős ítéletig nem tekinthető bűnösnek. Mindenki csak törvény alapján büntethető és csak olyan cselekményéért, amit a törvény hatálybalépése után követett el.

ALAPVETŐ GAZDASÁGI, KULTURÁLIS ÉS SZOCIÁLIS JOGOK

A tulajdon köz vagy magántulajdon. Köztulajdonban vannak a közcélra rendelt dolgok, a központi költségvetés, illetőleg az önkormányzatok javai. Minden más tulajdon magántulajdon. (Ez azt jelenti, hogy a magántulajdon tárgyával a közhatalom szervei közvetlenül nem rendelkezhetnek. A magántulajdon az államhoz képest szabad. Egy szövetkezet javai nyilvánvalóan a tagok és nem a közhatalom tulajdonában vannak. Egy vállalat, még ha köztulajdonban van is, a közhatalomhoz, a költségvetéshez, a piaci partnerekhez valamint a munkavállalókhöz képest magántulajdonként működik.) A tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben, teljes és feltétlen kártalanítás mellett lehet. Az állam örködik a gazdasági verseny szabályainak semlegessége felett. A közhatalom a piaci vállalkozások egyetlen formáját sem részesítheti előnyben vagy sújthatja hátrányos megkülönböztetéssel. A vállalkozás és a gazdasági verseny szabad. Az állam törvényben rendezett eszközökkel támogatja az új vállalkozásokat. A tisztességtelen verseny tilos. A törvény tiltja az indokolatlan gazdasági monopóliumok kialakulását. A közhatalom fogyasztóvédelmi intézkedéseket hoz. Az állam előmozdítja a kölcsönös segítségen alapuló nem nyereségorientált társaságok (szövetkezetek) alapítását és működését. A dolgozóknak joguk van törvényesen rögzített módon részt venni munkahelyük vezetésében. Adót kizárólag törvény állapíthat meg.

A művészet és a tudomány szabad és ugyanígy szabad ezek oktatása is: Az állami és az önkormányzati iskolák mindenki számára nyitottak. Az iskoláztatást az állam ösztöndíjakkal, a gyermeknevelést családi pótlékkal támogatja. Az önkormányzatoknál, az egyházaknak és a magánszemélyeknek joguk van ahhoz, hogy iskolát és nevelőintézeteket alapítsanak. Az egyetemek és főiskolák szabadon alakítják ki tanrendjüket.

Minden munkaképtelen vagy a megélhetéshez szükséges eszközökkel nem rendelkező állampolgárnak joga van törvényesen szabályozott állami támogatásra és társadalombiztosítási

ellátásra. Mindenkinek joga van arra, hogy betegség, baleset, rokkantság, öregség és munkanélküliség esetén biztosítva legyenek számára a megélhetéshez szükséges eszközök. A magyar köztársaság alapvető jogként védi az egészséget és biztosítja az orvosi ellátást; anyagi támogatásokkal és más intézkedésekkel segíti a családalapítást illetőleg a gyermekek ellátását és nevelését. E feladatokat az érintettek részvételével működő közjogi önkormányzatok, valamint közintézmények végzik. A magán vagy közösségi biztosítás szabad.

JOG AZ EGÉSZSÉGES KÖRNYEZETHEZ

Mindenkinek joga van az egészséges környezethez. Mindenkinek joga van arra, hogy pert indítson rendes bíróság előtt bárki ellen a környezet szennyezése, károsítása vagy rombolása miatt. Bármely személy vagy szervezet felléphet a közhatalom szervei előtt megfelelő környezetvédő intézkedések meghozatala érdekében.

AZ ÁLLAMPOLGÁRI KÖTELEZETTSÉGEK TELJESÍTÉSE NEM ELŐFELTÉTELE AZ EMBERI JOGOK GYAKORLÁSÁNAK

A törvényes rendelkezések megsértőit magától értetődően szankcionálni kell, de az alapvető állampolgári kötelezettségek teljesítése nem előfeltétele az alapjogok gyakorlásának. Az alaptörvényben csupán a haza és a környezet védelmének, valamint a közterhek viselésének kötelezettségét szabad elrendelni. Nem elegendő ugyanakkor a fegyveres szolgálat megtagadásának jogát deklarálni, hanem alkotmányi szinten kell meghatározni, hogy a civil szolgálat időtartalma azonos a katonai szolgálattal, és azt a polgári egészségügy, a szociális gondozás vagy a környezetvédelem területén kell letölteni.

POLITIKAI PÁRTOKAT A PARLAMENTBE

A választási- képviseleti rendszerben a társadalom politikai tagoltságának és nem a területi, foglalkozási vagy életkori sajátosságainak kell megjelennie. Az ütöképes és egységes kormány működését már a választójog szabályaival meg kell alapozni; ugyanakkor a demokratikus átmenet időszakában minden számottevő politikai tömörülésnek joga van a parlamenti szószékhez. A magyar országgyűlés egykamarás. A demokratikus választási rendszerben a képviselői mandátum szabad, a képviselők az egész nemzetet képviselik, a képviselők visszahívására nincs mód. Az országgyűlést 4 évre választják. A törvényhozási időszak akkor ér véget, amikor az új országgyűlés összeül. Az országgyűlés feloszlata esetén a választást 60 napon belül kell lebonyolítani.

FOLYAMATOSAN ÜLÉSEZŐ ERŐS ORSZÁGGYŰLÉST

Az országgyűlés első ülését a választásoktól számított huszadik napon belül meg kell tartani. Az országgyűlés rendes időszaka szeptember első munkanapján kezdődik és a következő év júniusának utolsó munkanapjáig tart. Az országgyűlés elnöke rendkívüli ülészsakra is összehívhatja az országgyűlést. Kötelező a rendkívüli ülészsakot összehívni, ha azt a miniszterelnök, a képviselők egyharmada vagy bármely párt parlamenti frakciója kéri. Az ülészsakon belül az országgyűlés elnöke hívja össze az egyes üléseket. Ha a miniszterelnök, a képviselők egynegyede vagy bármely párt parlamenti frakciója kívánja, akkor az országgyűlés elnöke köteles összehívni öt napon belül az ülést. A képviselőknek joguk van a megfelelő és a függetlenségüket biztosított díjazásra. A képviselők illetményét törvény szabályozza. A képviselőket mentelmi jog illeti meg. A képviselői hivatás összeférhetetlen a kormánytagsággal.

A fegyveres testületek hivatásos tagjait képviselői mandátumuk idejére szolgálaton kívüli állományba kell helyezni.

Az országgyűlés tanácskozásai nyilvánosak. Kétharmados többséggel a nyilvánosságot az ülésről ki lehet zárni. Az országgyűlés és bizottságai tanácskozásairól a valósághű tudósítások mentesek minden felelősségtől. A törvény-kezdeményezés joga a kormányt és a parlament összes tagját megilleti. A nép e törvény-kezdeményezést a legalább ötvenezer választó által aláírt törvénytervezet előterjesztése révén gyakorolja. Az országgyűlés határozathozatalához Általában a leadott szavazatok többsége szükséges. A sarkalatos (alkotmányos) törvényeket az országgyűlés kétharmados többséggel fogadja el. Az alkotmány megalkotásához vagy módosításához háromnegyedes többség kell.

Az országgyűlésnek joga és a képviselők egyötödének vagy az emberi és polgári jogok szószólójának előterjesztése alapján kötelessége, hogy bármely ügy kivizsgálására vizsgáló bizottságot alakítson. A vizsgálóbizottság bárkit maga elé idézhet és meghallgathat, a közigazgatási szervek jog és hivatali segílyre kötelezettek.

REPREZENTATÍV ÁLLAMFŐT

A magyar köztársaság elnöke olyan, az egész nemzetet képviselő személyiség, aki felette áll a politikai csatározásoknak. A köztársasági elnököt az országgyűlés vita nélkül választja. A köztársasági elnök megbízatása 5 évre szól. Újraválasztása csak egy alkalommal lehetséges. A köztársasági elnök nem lehet a kormány illetve az országgyűlés tagja, nem folytathat más díjazással járó foglalkozást. A köztársasági elnök intézkedéseinek érvényességéhez általában a miniszterelnök ellenjegyzése szükséges.

A köztársasági elnök képviseli a magyar államot. Megbízta és fogadja a követeket. Kinevezi a végrehajtó hatalom meghatározott vezető tisztségviselőit, a honvédség és a rendőrség tábormarkait. Az országgyűlés kétharmados többséggel a köztársasági elnök ellen az alkotmánybíróóság előtt, az alkotmány vagy törvény szándékos megsértése miatt vádat emelhet.

ERŐS ÉS EGYSÉGES KORMÁNYT

A magyar köztársaság erős és egységes kormánya mindenben felelős a folyamatosan ülésező országgyűlésnek. A kormány a miniszterelnökből és a miniszterekből áll.

A miniszterelnököt a köztársasági elnök javaslatára az országgyűlés vita nélkül választja. Megválasztottnak az tekinthető, aki az országgyűlés tagjai többségének szavazatát elnyerte. A minisztereket a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki és menti fel. A legfőbb közigazgatási ügyek ellátásával a miniszterelnök és a miniszterek vannak megbízva. A miniszterelnök határozza meg a kormány általános irányvonalát és ezért viseli a felelősséget. Ezen az irányvonalon belül minden miniszter hatáskörében önállóan jár el és ezért felelős. A miniszterelnök és a miniszterek együttesen felelnek a kormány aktusaiért. A miniszterek közötti véleményeltérések esetében a kormány dönt. A miniszterelnök évente köteles az országgyűlésnek részletesen beszámolni az ország helyzetéről.

A kormánynak és a minisztereknek rendelkezniük kell az országgyűlés bizalmával. A bizalmi szavazást 40 képviselő írásbeli indítványa kezdeményezheti. Az indítvány és a szavazás között legalább három napnak kell eltelnie. Bizalmi kérdésben a szavazás név szerint történik.

Amennyiben a kormány elvesztette a parlament többségének a bizalmát és 30 napon belül nem választanak új kormányt, a köztársasági elnök az országgyűlést feloszthatja.

A közigazgatás országos ügyeinek ellátására a kormányhivatal, a minisztériumok, valamint az alájuk rendelt országos hatáskörű szervek hivatottak. A közhivatalokat törvényi rendelkezések alapján úgy szervezik, hogy biztosítva legyen a közigazgatás pártatlansága és a gyors ügyintézés. A hivatalok belső rendszerében minden ügyintézőnek saját hatásköre, feladata és felelőssége van. A közigazgatási munkaköröket a törvény által meghatározott esetektől eltekintve pályázati úton töltik be. A közigazgatás kizárólag törvényes felhatalmazás alapján gyakorolható. A kormányt, a miniszterelnököt, a minisztereket saját törvényes hatáskörükön belül megilleti a rendelet kibocsátás joga. A rendeletek kiadásához mindazonáltal olyan törvényes felhatalmazás kell, amelyben meghatározták annak tartalmát, célját és terjedelmét. A rendeletben mindig meg kell jelölni a jogalapot.

A minisztériumok hivatalszervezetét határozatlan időre kinevezett minisztériumi államtitkár vezeti. A miniszter országgyűlési képviselőt parlamentari államtitkár láthatja el. Az államtitkárok működése a miniszter alá rendelt, annak utasításához kötött.

DEPOLITIZÁLT FEGYVERES TESTÜLETEKET

A magyar honvédség kötelessége a haza katonai védelme. A rendőrség feladata a belső rend és a biztonság fenntartása. A magyar köztársaság fegyveres erőinek külföldi alkalmazásáról kizárólag az országgyűlés határozhat. Az alkotmányos hatalmi szervek, ha a rendőri erők erre nem elegendők, akkor a törvényben szabályozott módon igénybe veheti a honvédséget az alkotmányos intézmények, valamint az állampolgárok demokratikus szabadságának védelmére, valamint elemi csapások és szerencsétlenségek esetén segítség nyújtására. A fegyveres testületek létszámának és szervezésük alapvonásainak az állami költségvetésben szerepelniük kell. A fegyveres testületek főparancsnoka a miniszterelnök. A fegyveres testületek felett egyetlen politikai párt, egyetlen állampolgári csoportosulás sem rendelkezhet közvetlenül. Aktív szolgálatban lévő hivatásos katonák, rendőrök és rendőrségi tisztviselők politikai pártokba való belépésére vonatkozóan a törvény korlátokat állapíthat meg. Alkotmányellenes az akár csak közvetetten is politikai célt szolgáló fegyveres testületek létrehozatala és működtetése. A fegyveres testületek működését a parlament illetékes bizottsága folyamatosan ellenőrzi.

Ha az országot külső fegyveres hatalom támadja meg, vagy ilyen támadás közvetlenül fenyeget, az országgyűlés a képviselők többségének jelenlétében kétharmados többséggel védelmi helyzetet rendelhet el. Ha a támadás bekövetkezett a védelmi helyzet tényét a köztársasági elnök is kihirdetheti. Védelmi helyzetben a köztársaság irányítását az alkotmányban meghatározott különleges jogosítványokkal felruházott Honvédelmi Tanács végzi. A Tanács elnöke az országgyűlésnek felelős miniszterelnök. A védelmi helyzet időtartama alatt az országgyűlést nem lehet felosztatni. Az alkotmánybíróság alkotmányos helyzetét és feladatainak teljesítését nem lehet korlátozni. Súlyos zavargások, elemi csapás esetén az országgyűlés a képviselők többségének jelenlétében kétharmados többséggel megállapíthatja a feszült helyzetet. A feszült helyzet tényét elemi csapás esetén köztársasági elnök is kihirdetheti. A feszült helyzetben a védelmi helyzetnél szűkebb felhatalmazással a kormány kap különleges jogokat.

A kormány - programja végrehajtása érdekében -, sürgősségi helyzetben felhatalmazást kérhet a parlamenttől, hogy hat hónapig rendelet formájában hozzon meg olyan intézkedéseket, amelyek egyébként törvényi útra tartoznának. Ha az országgyűlés kétharmados többséggel megadja a

felhatalmazást, a kormány rendeletei közzétételükkel egyidejűleg hatálybalépnek, de hatályukat vesztik, amennyiben szokot az országgyűlés 60 napon belül nem hagyja jóvá.

KÖZPÉNZEK A KÖZ URALMA ALATT

A magyar állam valamennyi bevételeit és kiadását a költségvetésbe fel kell venni. A költségvetést törvény hagyja jóvá. Amennyiben a költségvetési év végéig a törvény a költségvetést a következő évre nem állapítja meg, a kormány csak az alkotmányban tételesen felsorolt kiadások szükséges teljesítésére jogosult. A költségvetési előirányzatok törvényben meghatározott mértékű túllépéséhez és a terven felüli kiadások teljesítéséhez az országgyűlés előzetes jóváhagyása szükséges. Hitel felvételéhez, kezesség vállalásához hasonlóan törvénybe foglalt felhatalmazásra van szükség. A különböző adókat a központi és az önkormányzati költségvetések között magában az alkotmányban kell megosztani.

A LEGFŐBB ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK ellenőrzi a költségvetési keretek felhasználását, összeállítja az állami zárszámadást, nyilvántartja az államadosságokat. A bírói függetlenséget élvező számvevőszék tagjait és elnökét 6 évre az országgyűlés nevezi ki. Az állami számvevőszék elnöke kizárólag az országgyűlésnek felelős. A számvevőszék tisztviselőit a számvevőszék elnökének javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki. A számvevőszék örökös afelett, hogy a költségvetés egyetlen kiadási tételét se lépjen túl és ne kerüljön sor átcsoportosításokra sem. A számvevőszék elnöke ellenjegyzzi az állami költségvetés kiadásaival kapcsolatos okiratokat. Az ellenjegyzés csupán a kifizetés törvényességét és az államháztartási főkönyvbe való szabályszerű bejegyzését igazolja. A számvevőszék utólag felülvizsgálja a költségvetés teljesítésének gazdaságosságát és célszerűségét. Minden évben legkésőbb október 15-éig jelentést tesz az országgyűlésnek előző évi tevékenységéről és az állam költségvetés zárszámadásáról.

A Magyar Nemzeti Bank feladata a törvényes fizetőeszköz kibocsájtása, a nemzeti fizetőeszköz értékállóságának védelme, a pénzforgalom szabályozása. A Magyar Nemzeti Bank az állami költségvetésnek a jövőben közvetlenül hitelt nem nyújthat. A Nemzeti Bank elnökét az országgyűlés hat évre választja, főtanácsának tagjait az elnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki.

AZ ALKOTMÁNY ŐRE AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG

Az alkotmánybíróság alkotmányellenesség megállapítása esetén érvénytelennek nyilvánítja a törvényeket és más jogszabályokat. Az alkotmánybíróság eljárását az állampolgárok is kezdeményezhetik, ugyanakkor az alkotmánybíróság az állampolgári keresetet tárgyaláson kívül is elutasíthatja, ha az eleve nem látszik sikeresnek, vagy nem várható tőle alkotmányos kérdés tisztázása.

Az újra nem választható alkotmánybírákat az országgyűlés hat évre választja a bírák, ügyvédek, elméleti jogászok köréből úgy, hogy a 9 fős testület egyharmada két évenként kicserélődik. A bíróság elnökét az alkotmánybíróság tagjai választják két éves időtartamra. Az alkotmánybírói poszt összeférhetetlen a korábban betöltött kormányzati tisztséggel, akár csak a pártalkalmazotti vagy funkcionáriusi státussal.

VALÓBAN FÜGGETLEN BÍRÓSÁGOT

A rendes bíróságok bírói elmozdíthatatlanok. A hivatásuk betöltésével élethossziglan megbízott bírókat a legfelső Igazságszolgáltatási Tanács nevezi ki pályázati úton. A Legfelső Igazságszolgáltatási Tanács elnöke a köztársasági elnök, alelnöke a Legfelső Bíróság elnöke, kétharmadát a kinevezett bírák, egyharmadát az országgyűlés választja. A Tanács eljár nemcsak a bírák kinevezési vagy áthelyezési de fegyelmi ügyeiben is. A bíróságok elnökeit maguk az érintett bírák választják meg. A Legfelső Bíróság tagjait az országgyűlés választja. A bírói hivatás összeférhetetlen bármely politikai párt tagságával.

Az államellenes, a sajtó, valamint a legsúlyosabb bűncselekmények esetében esküdtszék közreműködésével történik az ítélezés. Katonai bíróságok kizárólag védelmi helyzetben működnek. A törvényben megállapított esetek kivételével minden közigazgatási határozat a rendes bíróságok előtt megtámadható. A rendőrhatalom vizsgáló felügyeletét a bírói szervezetrendszerbe tartozó vizsgálóbíró látja el. A vizsgálóbíró dönt bizonyos kényszerintézkedésekről (letartóztatás, házkutatás, stb.), bizonyos esetekben maga a vizsgálóbíró végzi a nyomozást.

AZ ÜGYÉSZ A VÁD KÉPVISELŐJE

Az ügyész közvádlóként képviseli a vádat a bíróság előtt, ellátja az állam jogi képviseletét és betölti törvényben meghatározott feladatait a polgári peres eljárásokban. A kormánynak alárendelt legfőbb államügyészt a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki.

AZ EMBERI ÉS POLGÁRI JOGOK SZÓSZÓLÓJA AZ ALAPJOGOK VÉDELMEZŐJE

Az emberi és polgári jogok szószólóját, aki kizárólag a parlamentnek felelős, az országgyűlés választja 6 évre. A szószóló évente beszámol az országgyűlésnek az alapjogok érvényesüléséről. A szószóló maga választotta munkatársaival jogosult az alapjogok megsértése esetén intézkedni a jogsértés megszüntetéséről. Jogában áll vizsgálatot tartani, hivatalos iratokba betekinteni, tanúkat megidézni, parlamenti vizsgálóbizottság felállítását kezdeményezni, alkotmánybírósághoz vagy rendes bírósághoz fordulni. A szószóló a hozzá érkezett beadványt az elbírálásra illetékes szervhez átteheti, ha a sérelmezett eset megítélése szerint nem tekinthető az alapjogok súlyos megsértésének vagy a joghátrány nem ez állampolgárok nagyobb csoportját érinti.

A TÁRSADALMI ÖNTEVÉKENYSÉG KERETEI AZ ÖNKORMÁNYZATOK

A közjogi önkormányzatok a társadalom területi vagy funkcionális önkormányzati igényeinek formájaként törvényesen rendezett képviseleti, szabályozó, igazgatási valamint jogszolgáltató jogköreikkel az állam törvényességi felügyelete alatt közérdekű feladatokat végeznek. A közjogi autonómiák lehetnek szakmai szervezetek, gazdasági érdekképviseletek, társadalombiztosítási vagy nemzeti jelentőségű kommunikációs intézmények, egyetemek és közgyűjtemények, tudományos testületek valamint művészeti szövetségek, oktatási intézmények vagy egyházak. A funkcionális önkormányzatok rendkívül sokféle területen tevékenykedhetnek, az önkormányzatok alaptípusa mégis a területi autonómia.

Közjogi önkormányzat alapítására általában akkor kerül sor, ha a közérdekű cél elérésére az állam meglévő - képviseleti, igazgatási valamint jogszolgáltató - szervei a maguk közvetlenségében nem látszanak alkalmasnak. Célszerűtlen az adott funkció teljes átvétele, egyben azonban a közérdek megköveteli, hogy a feladat betöltése kikerüljön a civil szféra köréből. A közjogi autonómia intézményében a közigazgatás közvetlen befolyásának kizárásával

maguk az érdekeltek oldhatják meg közös érdekű szükségleteiket szükség szerint akár közhatalmi-hatósági jogkörrel. Keretében az érintettek közvetlenül - és nemcsak a parlamenten keresztül - befolyásolhatják és ellenőrizhetik ügyeik vitelét. Az állam szervei a közérdekű feladatok intézését bár közvetlenül nem végzik, de a közérdek valamint a méltányos egyéni érdekek védelmét célozva a közjogi önkormányzatok közhatalmi - hatósági működésének törvényességét kontrollálják.

A közjogi önkormányzatok alapításáról - általában az érintettek kezdeményezésére - rendszerint törvény rendelkezik. A törvény szabályozza az önkormányzat hatókörét, esetleges közhatalmi-hatósági jogkörét, szervezetének alapvonásait, az önkormányzati választásokat, végül szavatolja az autonómia jogi garanciáit. A közjogi önkormányzat tulajdon statutuma alapján működik, feladatait saját testületeivel és szerveivel tölti be. Az autonómiák vagyoni felett tulajdonosi jogokat gyakorolnak. Saját adó, illetőleg járadék jövedelmeik vannak. Finanszírozásukat egyes esetekben szervezetüktől elkülönített alapítványok végzik. Néha az autonómia a költségvetésből államsegélyben részesül. Az önkormányzatok törvényességi felügyeleti szervük sérelmezett intézkedéseit bíróság előtt támadhatják meg. Az állami szervek és a közjogi autonómiák hatásköri vitáiban az alkotmánybíróság dönt.

A TANÁCSOK A HELYI LAKOSSÁG ÖNKORMÁNYZATAI

Alkotmányunknak a tanácsokat nem elkülönült helyi állami szervként, hanem hangsúlyozottan és kifejezetten a helyi lakosság önkormányzataként kell meghatározni. A tanácsok alkotmányosan garantált raját hatáskörükben kizárólag törvényességi felügyelet alatt állnak. Tulajdon hatáskörükben külön törvényes felhatalmazás nélkül is tanácsrendeletet alkothatnak. Az állam központi szervei a tanácsokat de ezek igazgatási szerveit csupán saját hatáskörükön kívül, ott is kizárólag törvényes felhatalmazás alapján utasíthatják.

Magyarországon minden településen működik választott elöljáróság. A települések a választójogosultak többségének szavazata alapján közös tanácsokat alapíthatnak. A közös tanácsokat a települések elöljáróságai alkotják. A helyi tanácsok meghatározott feladataikat önkéntesen létrehozott közigazgatási társulás útján láthatják el.

A helyi önkormányzat képviseleti szerve a tanács testület. A tanácsok választott tisztségviselőikkel: elnök, elnökhelyettes és saját igazgatási szervekkel rendelkeznek. A tanácsok elnökeit a választójogosult állampolgárok közvetlenül választják. A helyi tanácsok tagjait az országgyűlési választásoktól különböző időpontban, egyéni választókerületi rendszerben választják.

MILYEN ELVEK SZERINT MŰKÖDJÖN A GAZDASÁG?

A termelőeszközök állami tulajdonán nyugvó gazdaságokban a tulajdonviszonyokból szükségszerűen következő nemtörődöm gazdálkodás és általános pazarlás Kelet-Európa szinte valamennyi országában és a világ más tájain is súlyos válsághoz vezetett. Az általános pazarlás és így a válság oka végső soron az, hogy az állami tulajdonon alapuló rendszerekben nem alakultak ki olyan mechanizmusok, amelyek a társadalom erőforrásait kivonnák az

életképtelennek bizonyult tevékenységekből, és átáramoltatnák oda, ahol a legnagyobb hozamot ígéri. Ilyen körülmények között a vállalatok elkényelmesednek, döntéseikben háttérbe szorúlnak a józan gazdasági megfontolások. Az elkényelmesedő vállalatok kivételes leleményességgel képesek, a közérdekre hivatkozva, zsarolni tulajdonosukat, végső soron az állami költségvetést hanyag gazdálkodásuk következményeinek eltüntetésére. A veszteségek fedezésére felhalmozódott horribilis összegű állami támogatások a vállalatok válságának következményét egyenletesen elterítik a társadalom egészére. E rendszerben veszélyben van tehát az állami és a szövetkezeti jellegű tulajdon, mert kezelőik tulajdonosi kontroll nélkül gyakorolnak rendelkezési jogokat, de - a politikai szándékoktól függetlenül - állandó veszélyben van a magántulajdon is, mert a vagyont veszítő állam csak minden tulajdon megcsapolásával tudja veszteségét pótolni.

Az általános pazarlás nem csak a szűken vett gazdaságot ássa alá, de felőrli a közszolgáltatásokat: az oktatást, az egészségügyet és a népjóléti intézményeket is. Az úgynevezett szocialista vívmányok közül ma már csak azok élnek, amelyek csupán a rendszer pazarló működésének következményei (mint a teljes foglalkoztatás), vagy pedig egy-egy befolyásosabb réteget különösen előnyösen érintenek (mint például az olcsó bérű tanácsi lakások egy része). Azok a nagyobb szabású kísérletek, amelyek a gazdasági rendszer működési hibáit az állami (vagy valamiféle idealizált közösségi) tulajdon talaján próbálták kiküszöbölni, csak átmeneti és részleges eredményeket, vagy még ilyeneket sem hoztak. Ma már nyilvánvaló: a gazdaság talpraállítása elképzelhetetlen a tulajdonviszonyok alapvető megváltoztatása nélkül.

MAGÁNTULAJDONON ALAPULÓ MODERN PIACGAZDASÁGOT

Miközben hivatalosan is egyre többen hangoztatják, hogy Magyarországnak a nyugati piacgazdaságokat kell mintaként követnie, általános hallgatás övezi azt a tényt, hogy ezek a gazdaságok Új-Zélandtól Ausztriáig, Finnországtól Japánig kivétel nélkül mind döntően a magántulajdon intézményén nyugszanak. A modern piacgazdaságokban az állam jelentős szerepet vállal, számottevő tulajdonos lehet, továbbá nagy súlya van a kollektív tulajdonosoknak nyugdíjpénztáraknak, betegsegélyzőknek), a nem profit-orientált vállalkozásoknak és az egyes feladatokra létrehozott szövetkezeseknek is. A gazdaság motorja mégis a magántőke, az a tulajdonos, aki a nagyobb eséllyel képviseli a vagyon racionális hasznosításának szempontjait; aki a legkevésbé érdekelt abban, hogy tőkéjét gazdaságtalan vállalkozásokban pihentesse; aki a legelszántabban keresi a jövedelmező befektetés helyét; aki ezáltal jövedelmező takarékos gazdálkodásra kényszeríti a tőke üzemeltetőjét, akár a monopóliumokat is.

Másfelől: egy-egy önkormányzatnak, közintézménynek, az államnak úgy kell működnie, hogy versenyeztetve az egy-egy feladat elvégzésére alkalmas személyeket és szervezeteket, csökkentse a közösség vagyoni áldozatát, s ami még fontosabb, akadályozza egyes csoportok monopóliumának kialakulását az adott feladat elvégzésére.

MODERN PIACGAZDASÁGOT ÉS NE MÚLT SZÁZADI KAPITALIZMUST

A magántulajdonon alapuló, modern piacgazdaság nagyon messze távolodott attól a múlt századbeli gazdasági és kulturális mintákat őrző, kezdetleges kapitalizmustól, amelynek ébren tartott emléke sokakat visszariaszt a radikális tulajdoni reformtól. A piacnak, a finanszírozásnak, az állami gazdaság-politikának olyan sokrétű eszköztára alakult ki, melyek révén elkerülhetők a visszatérő válságok. Megerősödtek a szakszervezetek, kiépültek a dolgozók jogi védelmére, a munkanélküliek segélyezésére, a piaci erők egyéb káros következményeinek kordában tartására hivatott intézmények és eljárások. Kiépült a jóléti állam. Civilizálódott a piacgazdaság, s a

civilizációs folyamat, mint tisztán gazdasági szempontból is ésszerűtlen motívumot, megfékezte a féktelen harácsolást és gátat szabott a magánérdekek parttalan érvényesítésének; így példátlanul tág teret nyitott jótékony célú, nem nyereségre törekvő szervezetek számára úgy, hogy közben ezek vagyont is képes volt bekapcsolni a gazdaság nyereség elven működő gépezetébe. A civilizált piacgazdaság működéséhez hozzátartoznak azok a mechanizmusok is, amelyek megakadályozzák, hogy a társadalom számottevő része létbizonytalanságba süllyedjen. Egyre inkább kialakulóban vannak olyan intézmények, amelyek biztosíthatják a környezet hatékony védelmét is.

A magántulajdonon alapuló, modern piacgazdaságok nem szorulnak rá, hogy idealizáljuk őket. Természetesen ezek sem mentesek súlyos gondoktól, igazságtalanságoktól, nehezen megoldható koordinációs problémáktól. A magánvállalkozással szembeni legnagyobb ellenérzés mégis abból ered, hogy terjedésével együtt jelentős, sőt óriási vagyonok keletkezhetnek. Ez a folyamat részint a modern piacgazdaság kialakulásának természetes következménye, részint - egyik - előfeltétele. Nincs biztosíték arra, hogy e vagyonok minden esetben talpig becsületes, kulturált, szolidáris emberek kezében gyűlnek fel. Ezt a körülményt azonban a folyamat lefékezésére, elfojtására kiaknázni a piacgazdaságról való lemondással lenne egyenértékű. A - számos régi helyébe lépő - újfajta egyenlőtlenség minden bizonnyal súlyos megpróbáltatást jelent majd a társadalom, a magyar kultúra számára. De tudatosítani szükséges, hogy jelentékeny magánvagyonok részvétele nélkül piacgazdaság nem működhet.

Egyszerűen nem ismerünk olyan "harmadik utat", amely a gazdasági jólét és alkalmazkodóképesség, a politikai stabilitás és a társadalmi szolidaritás piacgazdaságban elért szintjére vezetne. Felelős politikai erő ilyen harmadik utat - itt és most - nem tudhat kijelölni.

ÁTMENET A MODERN PIACGAZDASÁGBA

A magántulajdonon alapuló, modern piacgazdaság nem hozható létre egyszeri - vagy akár többszöri - jogi aktsal. Kialakulása tévutakkal tarkított, evolutív folyamat, konfliktusokkal terhes fejlődés következménye lehet. Legalább három komoly érv int óvatosságra.

- A magántőke ma Magyarországon elégtelen ahhoz, hogy a nagy állami vállalatok kezén lévő vagyon jelentős része fölött átvegye az ellenőrzést. A folyamat gyorsítására, illetve helyettesítésére ajánlott általános receptekkel szemben pedig komoly aggályaink lehetnek. Valószínű tehát, hogy egy komoly tulajdoni átrendeződés hosszú időt vesz igénybe.

- Komolyan kell számolni a tömeges ellenérdekeltséggel. Nem csak és nem elsősorban a politikai hatalom birtokosainak és híveiknek ellenkezésével kell számolni, hanem azzal is, hogy munkavállalókként, mint, fogyasztóként, ill. a "gondoskodó" állam polgáraiként sokan húzunk hasznot az állami tulajdonból: a követelmények lazaságából, a munkahelybőségből, a dotációkból, az első gazdaság kiszipolyozásából. Vegyük észre, csapdába kerültünk! Minden erőnkkel tudatosítsuk: apró egyéni nyereségeink egy olyan rendszerből fakadnak, amely végül is az ország egészét sodorja a csőd felé. Ha mindezt nem sikerül tudatosítani, tág tere marad a demagógiának, amely a látható nyereségeket könnyen állíthatja szembe a láthatatlan - de kolosszális - veszteségekkel. Ne hagyjuk magunkat markunkban szétfolyó látszatadományokkal lekenyerezni!

- A rugalmas piacgazdaság és a jóléti állam működése ellentmondásba is kerülhet: ugyanazok az intézmények az egyik országban harmonikusan megférnek, sőt erősíthetik is egymást, másutt

csak egymás rovására érvényesülhetnek. Vannak sikertelen és kevésbé sikertelen próbálkozások a magángazdaság és a jóléti állam összeegyeztetésére még a legfejlettebb nyugat-európai országok körében is. Valószínűtlen, hogy hazánk néhány év alatt olyan magas szinten tudja majd ötvözni a vállalkozásokkal szembeni keménységet és a jóléti vívmányokat, mint Svédország vagy akár a szomszédos Ausztria.

EGY CIVILIZÁLT MAGÁNGAZDASÁGI RENDSZER MEGTEREMTÉSÉNEK ESÉLYEI

Sem a mai, semlegesnek álcázott, sem egy valóban semleges szabályozó rendszer nem elegendő ahhoz, hogy a magánvállalkozás komoly hatóerővé váljon gazdaságunkban. Ehhez aktív támogatásra, kézzelfogható segítségre, valamint a még mindig erős idegenkedés, gyanakvás és hangulatkeltés felszámolására van szükség. Nem csak és nem is elsősorban dotációkra, illetve adókedvezményekre gondolunk; ennél is fontosabb a magánvállalkozás megfelelő infrastruktúrájának - a beszerzést, technológiaválasztást, értékesítést, könyvvizsgálókat segítő információs és jogi hálózatnak - a megteremtése, a finanszírozás rugalmasabbá tétele, az adómegállapításban tapasztalható önkény visszaszorítása, a jogi, politikai és erkölcsi bizonytalanság felszámolása.

A magánvállalkozások vagyoni bázisának nagyobbik részét az egyenként viszonylag nem nagy összegű magánmegtakarítások, magánvagyonok alkotják. E kis magánvagyonok egyrészt közvetlenül finanszírozhatják azokat a kisvállalkozásokat, amelyek léte a piacgazdaság rugalmas, hatékony működésének egyik előfeltétele. Másrészt erre hivatott közvetítő szervezeteken keresztül bekapcsolódhatnak akár óriásvállalkozások finanszírozásába is. Szerepük a piacgazdaság kialakulásának időszakában azért is különösképpen fontos, mert egyelőre nem léteznek azok a nagy magánvagyonok, amelyek képesek lennének önállóan betölteni ezt a funkciót.

A piacgazdaságba való átmenet időszakának nem kevésbé fontos feladatát képezik a külföldi tőke bevonására, a vegyesvállalatok létesítésére, harmadik piacok közös meghódítására irányuló akciók, melyek révén korszerű technológiához, vezetési és munkaszervezési ismeretekhez, értékes külkapcsolatokhoz juthatunk. Mindinkább be kell kapcsolódnunk abba a világméretű munkamegosztási rendszerbe, amelyből - autarkias törekvéseink és KGST-kapcsolataink következtében - egyre inkább kiszorulunk.

A modern piacgazdaság felé vezető úton a magánszektor bővülése és a külföldi tőke bevonása kecsegtet a legtöbb reménnyel, még akkor is, ha ezzel nem oldódik meg a mai állami vállalatokban lekötött tőke tulajdonlásának problémája.

KI LEGYEN AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK TULAJDONOSA?

Számos "piackonform" intézmény bevezetése sem változtatott az alaphelyzeten: az állami vállalatok sorozatos csődje nem ösztönzi az államot ott elhelyezett tőkéjének kivonására és jövedelmező befektetési lehetőségek felkutatására. Minthogy reálisan nem számíthatunk arra, hogy a kül- és belföldi magántőke rövid időn belül átvénné az ellenőrzést e vállalatok fölött, csupán távolról sem tökéletes, átmeneti megoldások között választhatunk.

Nem sok jóval kecsegtet, sőt egyenesen a tulajdonreform lejárásának tűnik a - már folyamatban levő - átalakulás, melynek során a tőke feletti rendelkezés átcsúszik a jelenlegi vállalatvezetés kezébe. Így a társulási és átalakulási törvények nyújtotta lehetőségeket kihasználva dönthetnek a

tőke egy részének kivonása és új vállalatokba való befektetése ügyében. Ez a megoldás elsősorban nem azért elfogadhatatlan, mert sok embert juttat érdemtelenül óriási vagyonhoz, hanem azért, mert egybemossa a TŐKETULAJDONOSI ÉS VÁLLALATVEZETŐI FUNKCIÓKAT, holott épp A KETTŐ VILÁGOS ELVÁLASZTÁSA lenne egyrészt a vállalatvezetés valódi ellenőrzésének, másrészt a tőkepiac hatékony működésének minimálisan szükséges feltétele. Az a gyakorlat tehát, amely arra irányul, hogy a társasággá alakulás során egyes vállalatok a másik tulajdonosává váljanak, nem old meg semmit, hisz az egymást kölcsönös függésben tartó vállalat-vezetők egymás számára előnyös, mesterséges, piactól elszakadó együttműködési formákat alakítanak ki. Tehát az úgynevezett kereszt-tulajdonlást megakadályozni, s tiltani kéne, a tulajdonosokat a vállalatvezetői körön kívül szükséges keresni.

A tulajdonlás megoldására egyesek szerint az állami vagyont fel kellene osztani kisrészvények formájában az állampolgárok között. Egy ilyen - elvileg kivihető - megoldás hátránya, hogy komoly és az érintettek erőfeszítéseivel összhangban nem álló jövedelmi különbségeket teremtene jó és rossz részvények birtokosai között. A szétforgácsolt tulajdon emellett igazából nem biztosítaná a vállalatvezetők fölötti gyors és hatékony tulajdonosi ellenőrzés lehetőségét. A kisrészvényesek tömege ugyanis csak lassan nehézkesen, sok hibával tudná forgatni a tulajdonában levő értékpapírokat; egy-egy vállalattal sok-sok részvényes kisember is tönkremenne. Szinte bizonyos, hogy a részvények jelentős része a részvénytőkepiaci túlkínálat miatt rohamosan leértékelődne, s egy szűk réteg tulajdonába kerülne. Ha ezt elkerülendő adminisztratív módon korlátoznák a részvények forgalmát, akkor a részvények elvesztenék tényleges funkciójukat.

Az öngazgatás, mint átfogó tulajdonosi forma lehetősége egy vállalaton belül veti fel ugyanazokat a problémákat, mint a társadalmi vagyon szétosztása: nincs biztosítva a vállalatvezetők feletti hatékony ellenőrzés, és nem keletkezik valódi tulajdonos. Az öngazgatási forma elsősorban nem a vagyon hatékony felhasználásában, hanem a munkahely, s így a vállalati struktúra megőrzésében teszi érdekeltté a vállalati dolgozókat, a tulajdonosokat. Az öngazgatási forma domináns tulajdonosi rendszerként elképzelhetetlen, de mint a társasági formák egyike, egy valódi szövetkezeti jog alapján (akár munkásszövetkezetként is) beilleszthető a magántulajdonra épülő gazdasági rendszerbe.

Az öngazgatást és az állami, illetve magántulajdonú üzemek vezetésében való munkásrészvételt megkülönböztetve, az SZDSZ az utóbbi elkötelezett híve és támogatja a piacgazdaságokban megvalósított participációs megoldások hazai meghonosítását.

Nem nyújt átfogó megoldást; de a jelenlegi helyzetben bizonyosan előrelépést jelentene, ha az állami vállalatok vagyonának egy része biztosítótársaságok, helyi önkormányzatok, alapítványok és egyéb, nem profitszerzésre törekvő intézmények kezébe kerülne. A biztosítók, a nyugdíj- és betegsegélyező pénztárok, valamint a nem profitszerzésre szerveződött intézmények fontos szerepet játszhatnak, mint tőketulajdonosok. Ennek feltétele nagyszámú területi, alapítványkezelő és biztosítási önkormányzat létrejötte. Nem férhet hozzá kétség: ezek jobb tulajdonosok, mint mondjuk egy minisztérium. Ám azt is látnunk kell, hogy távolról sem ideális tulajdonosok. A helyi önkormányzatokhoz kapcsolódó, közösségi célra szerveződött, nem profitra orientált szervezetek kerülnek a kockázatot, nincs kizárva, hogy felélik jövedelmeiket annak újbóli befektetése helyett, hibás döntések, illetve csőd esetében - még az állami vállalatokhoz képest is könnyűszerrel csikarnak ki támogatásokat a helyi vagy központi költségvetésből. A biztosítóintézetekben pedig - amennyiben igen nagy méretű szervezetekké válnak - a tulajdon elaprózódása folytán a rendelkezés könnyen az igazgatók kezébe csúszhat át.

Mi sem védi meg őket attól, hogy egy (vagy több) párt politikusainak befolyása alá kerüljenek, bennünket pedig attól, hogy a politikai jellegű kinevezések mechanizmusa (a nomenklatura) immár a biztosítótársaságok igazgatóságában újratermelődjék. Ha az állami vállalati vagyonnak a társadalombiztosítási és egyéb önkormányzati alapokba való átcsoportosítása nem társul valódi magángazdaság kiépülésével, ez is csak egy lesz azoknak a "szimulációs kísérleteknek" a sorában, amelyekkel eddig is hasztalan mímeltük a piacgazdaságokat.

Az állami vállalatok feletti tőkepiaci ellenőrzés megteremtése nem lehetséges egyszeri politikai és jogi aktussal. Gyorsan ható általános csodaszerek keresése helyett támogassuk azokat a kevésbé látványos, de valódi tulajdonosok valódi motivációin nyugvó megoldásokat, amelyek a lassú előrehaladáshoz kedvező feltételeket teremtenek, a gazdaságunk akár csak egy-egy részterületén is. Így pl.:

- törekedni kell a külső ellenőrzést technikailag megkönnyítő szervezeti formák (például a részvénytársasági forma) kialakítására;

- a biztosítóintézetek számára lehetővé kell tenni tőke birtoklását és befektetését (de ne határozzuk meg előre, hogy részesedésük a vállalati összvagyon mekkora hányadára terjedjen ki);

- törekedni kell a csődbe ment vállalatok még életképes kisebb részlegeinek privatizálására (beleértve a szövetkezetesítést);

- az árképzési előírások könnyítsék, ne pedig nehezítsék a magán alvállalkozói kör bővítését, a termelés egy részének kihelyezését magánvállalkozókhöz, hogy a mainál lényegesen szélesebb körben és változatosabb feltétellel jöhessenek létre bérleti szerződések, stb.

Egyszóval: részesítsünk előnyben minden olyan megoldást, amely az állami vállalatokban lekötött - és jórészt elherdálásra váró - vagyon felett külső, profitelvű ellenőrzést tesz lehetővé és foglaljunk állást azokkal szemben, amelyek nem, ez irányban hatnak.

KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLTATÁSOK

Amikor a magántulajdonon alapuló piacgazdaság mellett érvelünk, távolról sem gondoljuk, hogy a társadalom vagy akár csak a gazdaság ügyeinek intézésében minden téren az egyének döntéseire lehet hagyatkozni. Vannak a gazdaságnak olyan területei, ahol a koordinálatlan egyéni döntések nem vezetnek kielégítő megoldásokhoz. Így például egy elhamarkodottan "piacosított" oktatási rendszerben, melyben minden gyermek annyi és csakis annyi oktatásban részesülne, amennyit saját szülei szánnak (és fizetnek) neki, végül is kevesebb pénz gyűlik össze, mint amennyit a szülők hajlandók lennének az oktatási rendszer egészének finanszírozására szentelni. Az emberek egy - nem is olyan kis része - jól tudja: saját gyermeke is többre viszi művelt, mint tanulatlan környezetben. Az egyének egy része hajlamos arra is, hogy - önérdékétől vezérelve - saját gyógyítási költségeinél többet áldozzon az egészségügyre, ha csak bizonyos fokig is saját jóléte elemének tekinti mások egészségét.

Hogy egy közösség végül is mit fogad el közszolgáltatásoknak, és hogy mennyit hajlandó költeni azokra, azt valamilyen módon ki kell "tapogatni". Az egypártrendszerű bürokrácia igen tökéletlenül és önkényesen állapítja meg ezt az összeget. A többé - kevésbé helyes megoldás csak olyan politikai pártok, helyi csoportok vetélkedése nyomán alakulhat ki, amelyek többnyire

kifejezik egy-egy embercsoport oktatással, egészségüggyel, ill. más jóléti szolgáltatásokkal kapcsolatos fogyasztói igényeit. Csakis a helyi, illetve országos - költségvetések demokratikus politikai ellenőrzésétől remélhető, hogy a közszolgáltatásokra szánt költségvetési összegek többé - kevésbé kifejezzék az állampolgárok egyéni kívánalmait és ez kényszerítheti rá a bürokráciát, hogy a közösség pénzét ne pazarló módon költse el, a szóba jövő változatokat felkutassa, és döntéseit piaci ellenőrzésnek vesse alá. Így az is lehetővé válik, hogy verseny alakuljon ki egy-egy közszolgáltató feladatért, és piaci választás döntse el, kik lesznek a szolgáltatók.

Az állam visszaszorításának jelszava, a közszolgáltatások felülről elrendelt "piacosítása" hamis vezérlő elvek. Nem erre, hanem a közszolgáltatásokra szánt költségvetések demokratikus politikai ellenőrzésére, valamint a költségvetési keretek felhasználásának piaci ellenőrzésére van égető szükség. Ez a kettős - politikai és gazdasági - szűrő nálunk minden bizonnyal az állami költségvetés szerepének csökkentéséhez, a helyi önkormányzatok súlyának növekedéséhez, illetve a hatósági jellegű üzemeltető szervezetek (IKV, GAMESZ) nagyfokú kiszorulásához vezet majd. Ám így és csakis így választhatódnak ki azok a területek is, ahol éppen az államra, a központi költségvetésre hárulnak fontos feladatok.

MONOPÓLIUMELLENES HARC

magyar vállalatrendszer a naturális tervezés logikája szerint jött létre: vagyis általában az jellemzi, hogy a gazdasági folyamatok egy-egy fázisában területileg vagy országosan illetékes vállalatok - monopóliumok közé zárt monopóliumok -, működnek. Így minden szereplő több oldalról zsarolható és legtöbb maga is képes partnereit zsarolni. Ennek következménye az a kölcsönös kiszolgáltatottság, amelyik az informális gazdasági kapcsolatszervezés, valamint az államigazgatási beavatkozás legfőbb oka.

Elengedhetetlenül szükséges a monopóliumok további tényérésének megakadályozása, ahol lehetséges, e már meglévők visszaszorítása.

A lehetséges eszközök közül a lehető legrövidebb idő alatt megszülethet egy - a sajátos magyar viszonyokat szem előtt tartó, azért végrehajtható monopóliumellenes törvény. Hosszabb távon éppen a monopóliumok esetében fontos a tőkepiaci ellenőrzés megteremtése. Végül a lehetőségek azok határán belül törekedjünk importversenyt támasztani a monopóliumokkal szemben.

GAZDASÁGIRÁNYÍTÁS

Magántulajdonon alapuló modern gazdaság sem nélkülözheti a társadalom ellenőrzése mellett működő állam gazdaságbefolyásoló szerepét. Ennek azonban indítékaiban és módszereiben is gyökeresen meg kell újulnia. A gazdaságirányításnak a PIACÉPÍTÉST és PIACVÉDELMEET kell szolgálnia. Tehát a piaci szereplők születését, MONOPÓLIUMOKKAL SZEMBENI VÉDELMEET és a KÜLSŐ PIACOKRA VALÓ BELÉPÉSÉT kell elősegítenie. A gazdaságpolitika eszközeit is elsősorban az új tulajdonosi struktúra kialakítása, valamint a területi válsághelyzetek enyhítésének kezelése szolgálatába kell állítani.

PÉNZÜGYEK ÉS KERESKEDELEM

A modern piacgazdaság megteremtéséhez nem elegendő az áru-, pénz- és tőkeviszonyok mai mesterséges korlátait oldani (liberalizálni), hanem ezzel párhuzamosan ki kell építeni e

viszonyoknak teret adó intézményeket. Ezek az intézmények (pénzintézetek, befektető társaságok, értékpapírok, tőzsde) előfeltételei annak, hogy a különböző tulajdonformák megszerveződhessenek és egymáshoz kapcsolódhassanak. A tőkék szabad áramlását és reális értékelését sokszereplős és sokcsatornás tőkepiac kiépítésével is elő kell segíteni.

A kiépülő piaci viszonyok és a társadalmi kontroll védelme megkívánja, hogy világosan elhatárolódjanak a költségvetési és monetáris szférák funkciói. Ezt intézményeik jogállásával is egyértelművé kell tenni és törvényes biztosítékokkal védeni. A jegybank-törvénnyel a Minisztertanács alól közvetlenül és kizárólagosan a Parlament felügyelete alá helyezett AUTONÓM JEGYBANK képes csak ellenállni a központi költségvetés túlköltekezéséből és az állami beruházási programokból fakadó pénzszükségleteknek-és ezzel gátat szabni az indokolatlan pénzkiáramlás inflációs és adósságnövelő, de végső soron mindenképpen az életszínvonalat terhelő hatásainak. Az autonóm jegybank a nemzetgazdaság belső és külső egyensúlya védelmében meghatározott monetáris célokat nem csak egyoldalúan, restriktív pénzpolitikával tudja megvalósítani. Ha az eladósodási és inflációs folyamatok megfékezéséhez szükséges szigorú pénzpolitika elsősorban az állami költségvetésre irányul, akkor a vállalkozások pénzellátása sem csak az életszínvonal rovására történhet.

Az új vállalkozások szerveződését nagymértékben gátolja az oligopolisztikus felépítésű és monopolhelyzetekkel terhelt BANKRENDSZER. A banki jogosítványok kiterjesztését és új pénzintézetek születését elősegítő pénzügypolitikára és jogi szabályozásra van szükség. A pénzelhelyezésükben legkülönbözőbb indíttatású és érdekeltségű bankok, hitelszövetkezetek és befektető társaságok egymással versenyző hálózata és a pénzügyi közvetítők sokasága alapozhatja meg a megtakarítások reálértékét megőrző és a piacképes vállalkozások tőkeszükségletét biztosító TŐKEPIACOT.

A tulajdonreform azzal, hogy különböző tulajdonosi háttérű tőkepiaci szereplők megszületését teszi lehetővé, biztosíthatja a feltételét annak, hogy a gazdaság részeit új módon összekapcsoló, eddig homályban maradt lehetőségeket kiaknázó vállalkozások és szervezetek jöjjenek létre. Annak feltételét is, megteremti, hogy gazdaságunk bármelyik része bármelyik bel- vagy külföldi szereplővel kapcsolatba lépjen, s így lazuljanak a kooperáció kényszerformái. Ugyanakkor a meglévő szervezeti és együttműködési megoldások szegényessége miatt az átstrukturálódás csak keserves és sok vargabetűvel tarkított folyamat lehet. A gazdasági szervezetek és az együttműködési minták elsősorban nem jogi, hanem kulturális termékek. A nagyvilágtól pedig legfeljebb jogi mintákat vehetünk át.

A magántulajdonon alapuló modern piacgazdaság megteremtéséhez a forgalmi szféra gátjait is le kell bontani. Erről a területről kiindulva viszonylag gyors változásokat lehet elérni. Egyrészt a meglévő kereskedelmi vállalatok tevékenységét korlátozó számtalan hatósági előírás megszüntetésére van szükség, másrészt a magánkereskedelmi tevékenység gyökeres megváltoztatására: magán nagykereskedelmi tevékenység szabadságának biztosításával, részvénytársaságokkal, betéti társaságokkal.

A gazdasági körforgás megélénkítéséhez olyan pénzügyi intézményrendszerre is szükség van, amely a különböző tulajdonformák bázisán létrejött pénzintézetek gazdag hálózatából áll. Egy-egy vállalatcsoporttal kapcsolatban álló bankokon, s speciális célokra létrehozott kisbankjaikon kívül szükség van takarékpénztárakra, hitelszövetkezetekre, kommunális bankokra, biztosító intézetekre, pénzüket piaci módon felhasználó nem nyereségre törekvő pénzügyi alapokra, stb.

A MEZŐGAZDASÁG KÜLÖNLEGES VISZONYAI

Nálunk akkor vált általánossá az államosított tőkés nagyüzem, amikor a piacgazdaság körülményei között az eszközöket és földet koncentráló és vállalkozássá alakuló parasztbirtok győzedelmeskedett és végleg legyőzte a porosz utas agrárfejlődés modelljét. És akkor vált általánossá az erőszakolt téesz - szervezések révén a bér munkára alapozott mezőgazdaság, amikor már a közepesen fejlett országokban is eltűnőben volt az agrárproletariátus. Lehet, hogy e bér munkás munkaszervezet gyorsabban tudta - egy nemzedéknyi stagnálás után - elsajátítani az új agrotechnikát, mint ahogy ezt a lassan növekvő parasztgazdaságok meg tudták volna tenni, de bizonyos, hogy működtetni csak kisebb hatáskörrel tudja.

Mezőgazdaságunkat két szélsőséges, lehetőségeit már felélt üzemtípus és munkaszervezet jellemzi: a föld- és eszközfelhalmozásban megakadályozott és a kooperációk kialakításában korlátozott, nagyrészt mellékfoglalkozást hasznosító családi gazdaságoké és a földhasználatot és a jogi személyiséget monopolizáló, ipari nagyvállalati rendben működő mezőgazdasági vállalatoké. Az egészségtelen üzemi struktúrát megszüntetni akkor lehet, ha a két szélsőség közti szervezeti úrt mindkét oldalról elinduló fejlődéssel kitöltjük.

A mezőgazdasági szövetkezeteknek és állami gazdaságoknak - ahhoz, hogy ipari, kereskedelmi és szolgáltató részlegeik egy részéhez hasonlóan mezőgazdasági tevékenységeikhez is vagyongazdálkodó szervezetként viszonyuljanak - le kell mondaniuk munkaszervezet - igazgató szerepükről: a hierarchikus vezetési szervezet aljára szorított, szakmánként tagolt munkaszervezetet fel kell bontaniuk és a mezőgazdálkodást is autonóm csoport- és egyéni vállalkozások rendszerében kell megszervezniük. E szereposztásban a szövetkezeti és állami gazdasági központok fokozatosan vállalkozásszervező pénzügyintézetekké alakulnak át. (Tehát nem a szövetkezetek felosztásáról van szó, hanem igazgatási funkciók helyett a vagyongazdálkodó funkciók előtérbe állításáról.) Az autonóm munkaszervezeti egységek létrejöttének több jogi formájára van szükség: lehetnek ezek egy kétszintűvé vált szövetkezet elsődleges csoportjai, egy szövetkezeti hálózat tagszövetkezetei, bérleti és vagyongazdálkodási szerződéssel az anyaszövetkezethez kapcsolódó kishalmazok vagy teljesértékű jogi személyiséggel rendelkező szövetkezeti szakcsoportok, a szövetkezethez egyéni vagy társasvállalkozásokként, kapcsolódó magánvállalkozások, a földbérlet, eszközbérlet, állatkihelyezés mindenféle formája.

Ahhoz, hogy a hagyományos nagyszervezetek rákényszerüljenek önmaguk átalakítására és ahhoz, hogy kiszélesedjen a vállalkozói tér, amelyben vagyongazdálkodásának változatos formáit megtalálhatják, szükség van arra, hogy a szövetkezetek és állami gazdaságok elveszítsék földbirtoklási monopóliumaikat (és ebből fakadó kötelezettségeiket) valamint azt a jogot, hogy csak ők léphetnek fel mezőgazdasági vállalkozásnak. Szükség van arra, hogy más vállalatok, szövetkezetek, pénzügyintézetek, községi tanácsok és egyesületek stb. is szabadon beléphessenek az agrárius vállalkozási térbe (sőt, készletre is legyenek erre); legfőképp pedig arra, hogy a családi gazdaságok és szolgáltató vagy kereskedelmi vállalkozások bázisán is egyenrangú vállalatfejlődés indulhasson meg. Ez azt jelenti; hogy a magánvállalkozó is rendelkezzen minden vállalati jogosítvánnyal, lehetővé váljon beszerzési, értékesítési, géphasználati, feldolgozó társulások és szövetkezetek létrehozása.

KÜLGAZDASÁGI STRATÉGIA

Aligha kétséges, hogy az európai gazdálkodási tradíciók újraépítése szükségessé teszi, hogy Magyarország bekapcsolódjon a nyugat-európai integrációba, jelesen az Európai Gazdasági

Közösségbe. (Ez nem zárja ki, sőt előfeltétele annak, hogy intenzív gazdasági kapcsolataink épüljenek ki a világ dinamikus fejlődő övezeteivel, elsősorban a csendes óceáni térséggel.) Nyilván több lépcsőben, de arra kell törekedni, hogy az ország mindinkább élvezze a közösség kínálta előnyöket, hogy a magyar vállalatok és magánszemélyek a nagy európai piac egyenjogú szereplőiként vegyenek részt a nemzetközi munkamegosztásban. Ez az egyénnek a szabad munkavállalás, képzés és szabadidő töltés lehetőségét jelenti a nyugat-európai integráció területén, a vállalkozóknak pedig a tőkeszerzés és befektetés, a beszerzés és az értékesítés szabadságát ugyanott.

A vázolt út nemcsak hasznokkal, de ráfordításokkal, sőt veszteségekkel is jár. Az Európai Gazdasági Közösséghez tartozás a külföldi munkaerő tőke és áru szabad versenyét jelenti a magyar piacon. Az ezzel járó feszültségek csökkentése, a kényszerű strukturális átalakulások piaci veszteséinek kárpótlása pedig bonyolult kormányzati gazdaságpolitikai feladat. Ugyancsak nem egyszerű, s költséges feladat, az Európai Közösség környezetvédelmi, szabvány- és más előírásainak érvényesítése is. Tisztában vagyunk a nemzetközi integrációnak (vagy akár a multinacionális nagyvállalatoknak) a nemzeti kultúrákat sorvasztó, hátrányba szorító mellékhatásaival is. E hátrányok ismeretében sem látunk azonban más utat a felzárkózásra, arra, hogy az ország ne sodródjon a harmadik világba, a nemzetközi munkamegosztás perifériájára. Tudomásul kell vennünk, hogy az Európai Közös Piac egyelőre nem törekszik saját bővítésére, s később is sok Magyarországgal szembeni fenntartásra számíthatunk.

A KGST-hez fűződő kapcsolatok újrendezése elkerülhetetlen. A mai helyzetben nem lehet ennek a parancsgazdaságok közötti kétoldalú természetes cserekapcsolatok bonyolítására létrehozott szervezetnek a radikális megújulására számítani. Ez másfelől azt jelenti - és ebben sem lehetnek illúzióink -, hogy a KGST továbbra is állandó és intenzív közvetítője lesz az európai gazdálkodási tradíciók ellen ható befolyásoknak és hatásoknak. Ezek tudatában sem lehet célunk kilépni e KGST-ből. Ezt nem csupán az egy ilyen lépéssel járó elkerülhetetlen és súlyos külpolitikai bonyodalmak magyarázzák, és az sem, hogy az immár több évtizede kiépült beszerzési és értékesítési csatornák elzárása súlyos munkanélküliséget, beszerzési, ellátási gondokat és másfelől a részleges túltermelési válságot váltana ki. A veszteségek mérséklése mellett ugyanis bizonyos hasznokat is remélhetünk a KGST tagságtól. Nem feledkezhetünk meg arról például, hogy szomszédaink Ausztria kivételével a KGST teljes jogú vagy megfigyelői státusú tagjai, és nincs olyan kis ország, amely büntetlenül lemondhatna a szomszédai piacon neki járó előnyökről és lehetőségekről. A magyar gazdaság számos ágazatának fejlődése is elképzelhetetlen a szomszédokkal való hagyományos intenzív együttműködés nélkül. Ez nemcsak a vállalatok, de a háztartások szintjén is igaz, különösen a határmenti övezetekben.

A kapcsolatok intézményrendszerét tudatosan úgy kell megszervezni, hogy az említett naturál- és parancsgazdálkodási tradíciók a lehetséges legkisebb mértékben érhék a magyar gazdaságot. Itt a KGST - vel jelentős forgalmat bonyolító országok (Finnország, Ausztria) speciális intézményeit, vállalatait, szabályozásait lenne célszerű alkalmazni, amelyek a KGST forgalomban érintett vállalatok versenyeztetésével, a kontingensek "kiárúsításával" piaci elemeket visznek a naturális elvek alapján szervezett forgalomba.

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI SZOLIDARITÁS

Társadalompolitikai elképzeléseinkben a jóléti eszményének olyan elveire támaszkodunk, amelyek arra törekszenek, hogy meghaladják az európai civilizációban átmenetileg kialakult meghasonlást: az ökonomizmust és a társadalmi szolidaritás elvének elkülönülését, a politika kettéválását a növekedést szolgáló gazdaságpolitikára és a társadalmi élet újratermelődésének zavarait enyhíteni akaró szociálpolitikára. Az európai kultúra fejlődése ma már lehetővé teszi, hogy olyan egységes társadalompolitikára törekedjünk, amelyik természetesként kezeli ugyan, intézményeinknek illeszkednie kell a piachoz, de a közösség minden intézményét úgy formálja meg, hogy az a társadalmi szolidaritást szolgálja, s egyúttal teret hagyjon az egyén személyiségének. Ezt azért teheti meg, mert kialakította a társadalom tagjainak azt a közös értékrendjét, amelynek alapján a legkülönbözőbb élettereken egymással kapcsolatba lépők létre tudják hozni közösségeiket, és mert kialakította azokat a szervezettípusokat és gazdálkodási formákat, amelyek segítségével egyéni és közösségi célokat és vagyonokat egymással harmonizálva, az egyént biztosító közösségek és önkormányzatok társtulajdonos tagjává, a közösségi szervezeteket az egyének szolgáltatójává lehet alakítani.

A SZOCIÁLPOLITIKA VÁLSÁGA A TÁRSADALMI BERENDEZKEDÉS VÁLSÁGA

A szociálpolitikában és a gazdaságban fellépő válságjelenségek ugyanarról a töről fakadnak: mindkét szféra zavaraiiban az elmúlt évtizedekben sokat módosított, ám alapszerkezetében, hatalmi berendezkedésében a tervgazdaság kezdeteitől napjainkig változatlanul működő központi újraelosztásra épülő rendszer belső válsága érhető tetten. Az alapszerkezet nem más, mint maga a hatalom szerkezete, s így a megújulás kérdése egyúttal a hatalom kérdése is. A gazdaság reformjában állam és a piac, a szociálpolitikában állam és civil társadalom egymástól való elválása, s mindkettőben az állam polgárainak autonómiája, a társadalom tagjainak sokszínű szerveződése az az alapkérdés, amelyen a válság felszámolásának sikere, a társadalom perspektívanyerése, az ország európaisága múlik.

A gazdasági szabályozás tervlebontásos módja és az egyidejű politikai folyamatok, a munkaerő leértékelésével a társadalmi "juttatások" munkavállaláshoz kötésével kikényszerített teljes foglalkoztatás, a béren kívüli juttatásnak nevezett oktatás és egészségügyi ellátás vagy a költségvetési ágazattá degradált, a mindenkorai politikai céloknak alárendelt társadalombiztosítás meghonosított rendszere egymástól elválaszthatatlan fogaskerekeként épültek egybe, s szolgálták a központi hatalom vezérelte társadalom-átalakítási programot. Ez, az európai századelő értékeiből is táplálkozó modernizációs program egy radikális integrációs kísérlet végrehajtásával próbálta meg a magyar társadalom két öröklött bajának, a társadalom kettészakadtságának és a tömeges szegénységnek meghaladását. E kísérlet sikerét a társadalomnak a családi viszonyokig lehatoló felforgatásától s új alapokon való átépítésétől várta. A kísérlet zsákutcának bizonyult: a társadalom új formájú kettészakítottságát eredményezte és az egyének társadalmi és gazdasági lehetőségeinek túlzott korlátozásával a társadalom gazdasági teljesítményét is annyira korlátozta, hogy ezzel korlátot állított a szegénység felszámolásának is. A személyiség tiszteletének feláldozása miatt föl kellett áldoznia közösségi értékeit: a szociálpolitika a politikai és gazdasági célú erőforrás fölhasználás utáni maradékkal kénytelen megelégedni, a társadalom -szétaprózottsága nagyobb, mint bármikor eddigi történelmünkben.

A BIZTONSÁG ALAPJA A TULAJDON

A társadalompolitika lehetséges és szükséges új intézményrendszerének legfontosabb és minden állampolgárt érintő alapja a biztosító társaságoknak az a rendszere, amelyik az eddigi társadalombiztosítás üzleti alapokra helyezésével jöhet létre. Így lehet világossá tenni, hogy a

nyugdíjak és a betegpénztári szolgáltatások nem az állam vagy a társadalom ajándékai, hanem a dolgozók és munkáltatóik megtakarításainak: a nyugdíjjáruléknak, a társadalombiztosítási járuléknak és a személyi jövedelemadó készének tőkésített hozadéka.

A biztosított nem más, mint - általában több - befektető közösség vagyonának társtulajdonosa. E befektető közösségek egy részének állampolgári jogon tagja, más részének pedig befizetései arányában tulajdonosa.

Egy ilyen biztosítási rendszer teszi lehetővé azt is, hogy a nyugdíjjárulékokkal és a szociális járadékokkal kapcsolatos politikai viták felelős társadalmi küzdelmek lehessenek: a korhatárok vagy a járadékok mértékének változása mindig kifejezhető legyen abban, hogy a tervezett lépés milyen következményekkel jár a kötelező megtakarítások (járulékok és személyi adók) mértékére, illetve abban, hogy a társadalmi vagyon milyen mértékű és formájú átcsoportosítására lesz így szükség.

Mivel válsághelyzetben az emberek biztonságának (megingása veszélyezteti leginkább a társadalom és a gazdaság egyensúlyát, ma különösen fontos, hogy ne csupán útjára bocsássunk egy új biztosítási rendszert, hanem azonnal megteremtjük a már kialakult és törvényesen elismert szolgáltatási rendszerek értékállandóságának vagyoni alapját. Az állam mai - vállalatoknál elhelyezett - vagyona nagy részének a Társadalombiztosítási Főigazgatóságból kialakítandó biztosítótársaságok értékpapírcsomagjába kell átkerülnie, hogy a meglévő kötelezettségek zöme osztalékokból fedezhető legyen.

Az új biztosítási rendszert úgy kell kialakítani, hogy abban többféle biztosító, azaz befektetési társaság legyen; úgymint

- általánosan kötelező biztosítási formákra szervezett társaságok;

- kötelezően választható illetve alakítható biztosító társaságok

- önkéntes befektetési társaságok, amelyek - mivel elfogadják a szolidarisztikus elveken alapuló elosztási szabályokat - a társadalombiztosító társaságokra vonatkozó pénzügyi és adószabályok keretében működnek.

Egy ilyen rendszer biztosítani tudja, hogy a közösségi vagyonok ne apadjanak el, hanem bővülve termelődhessenek újjá, s hogy az egyéni érdek és a biztonság igénye a társadalom szolidaritási rendszerét is erősítse.

A társadalombiztosító feladatokat ellátó biztosító társaságok természetesen csak akkor tudnak elfogadható biztonsággal működni, ha a vagyonkezelő szervezetek (általában társasági formában működő vállalatok) és a közös tulajdont kezelő szervezetek (biztosító intézetek) között kiépítjük a tőkepiac gazdag intézményrendszerét és fölszámoljuk az egyes részpiacok közti határokat. Ugyanis általában a biztosítók nem működhetnek az egyes vállalatok közvetlen tulajdonosaként vagy résztulajdonosaként, hanem részvényeik forgatását és a vállalatfelügyeleti jogok gyakorlását szét kell osztaniuk egymással versenyztetett befektetők sokasága közt. Vagyonukat így tudják a legbiztonságosabban, s hosszú távon a legjövödelmezőbben forgatni. S szolidarisztikus társadalmi kötelezettségeiket akkor látják el legjobban, ha tartós profitra törnek.

Vannak persze olyan kollektív biztosítási formák is, amelyeknél célszerű lehet a vállalkozási

(befektető) szerepet és a tagokról való gondoskodás (a jövedelem elosztás) feladatát közös szervezetben kialakítani. Így lehetségesek olyan szövetkezeti biztosító társaságok, amelyek saját hálózatuk üzleti rendszerének erősítésére "fektetik be a kiegészítő társadalombiztosítási célú befizetéseket. Ezeknél azonban a befektető közösségnek is és a szabályozásnak is számítani kell arra, hogy betétek - üzlethálózatukkal együtt - elértéktelenedhetnek.

Feltétlenül létrehozandók munkanélküliség elleni - részben biztosítóintézeti jellegű - pénzalapok is. (Ezek járadékokból és adóból való feltöltésére sem lehet várni, hanem szintén állami részvényekből átalakult értékpapírcsomaggal kell elindítani őket.)

Munkanélküli segélyeket is folyósító - célszerűen községekhez vagy község szövetségekhez kötött - pénzintézeteket sem célszerű tőkepiaci közvetítőkre utalni. Vállalva az alapok kimerülésének kockázatát arra kell készíteni őket, hogy befektetői tevékenységükkel igyekezzenek csökkenteni a munkanélküliek számát s így a jövőbeni segélyek megtakarításával tegyék rentábilissá magukat.

AZ ÁLLAMHATALOM ELLENSÜLYAI AZ ÖNKORMÁNYZATOK

A társadalmi szolgáltatások (egészségügy, oktatás, közművelődés, területrendezés, gondozás, stb.) jelentős része területhez kötött. Ahhoz, hogy szervezetei a helyi szükségleteknek és lehetőségeknek megfelelően formálódhassanak és kombinálódhassanak, hogy minél jobban igazodhassanak az egyéni szükségletekhez, legfőképp pedig, hogy az újuló szükségletek s az azokat kielégítő szervezetek öntudatos és felelős helyi politika révén alakuljanak, szükség van az államigazgatástól független, erős, önkormányzó községre. Ez föltételezi, hogy az államigazgatás s a helyi önkormányzatok közti "transzmissziót" betölteni hivatott - s ezért bizonytalan működésű - megye-szervezet elsorvadjon. Helyét egyik oldalon a kanton-jellegű vagy feladatokra szerveződött község szövetségek, másik oldalon a minisztériumok - feladattól függően tagolt - regionális irodái vegyék át.

A községi (városi, kerületi, szomszédsági illetve község szövetségi) vagyon megerősítése mellett a területi politika racionalitását terelő jövedelemadó és a helyi vagyonadók és illetékek teremthetik meg a területi önkormányzat gazdasági erejét. A községlakók közösségi fogyasztásának finanszírozásában azonban résztvesznek a társadalombiztosító szervezetek, az alapítványok, az érdekelt polgárok társulásai az állam is.

Ahogy az állam együttműködik feladatai ellátásakor az országos egyesületekkel s így azok - legalábbis saját illetékességi területeiken - befolyásolják és ellenőrzik az állami hivatalok munkáját, úgy az önkormányzatoknak is kooperálniuk kell a helyi egyesületekkel illetve a regionális és országos egyesületek képviselőivel.

Az önkormányzat hivatalainak és hivatalnokainak az egyesületek teremtette nyilvánosság kontrollja mellett kell végezniük a dolgukat. Az egyesületek hálózatai, illetve az országos egyesületek funkciója, hogy a felhasználói, szakmai és az ügyben valamilyen módon érdekeltséget kifejező állampolgári együttesek által alakított nemzeti értékeket érvényesítsék a jogalkotás befolyásolásával, a hivatalokkal való kapcsolataikban, a közvélemény és a - választói közösségek szándékainak és lelkiismeretének befolyásolásával.

Ahogy a modern állam a közszolgáltató feladatok ellátását egyre szélesebb körben engedi át hivatalai helyett az önkormányzattal rendelkező társadalmi szervezeteknek (társadalombiztosító

szervezeteknek, alapítványoknak; egyesületek kulturális intézményeinek, stb.), a területi önkormányzatokat is afelé kell terelni, hogy feladataik ellátását és intézményeik működtetését feladatra szerveződött önkormányzatokra bízák. (Iskolatanács, egészségügyi tanács, közművelődési egyesületek, stb.). Az önkormányzatokon belül illetve az önkormányzatok között kialakulhat az értékeik érvényesítésére és a feladat jobb ellátására irányuló vetélkedés. Ez a feltétele annak is, hogy a csoportos és az egyéni magánvállalkozások - a kompetens közösségek s ne pedig a feladat tartalmától elidegenült hivatalnokok megbízása alapján léphessenek be a közszolgálatok szférájába (magán-iskola, egészségügyi szövetkezet, magánorvos, stb.)

KETTÉHASADT TÁRSADALOM

A magyar társadalom válságának egyik legsúlyosabb kórtünete a végletes kettéhasadás egy európai mércével mérhető, rendezett életformájú, stabil egzisztenciájú, konszolidált többségre és egy zárványhelyzetben rekedt, ázsiai állapotok között élő, szívósan újratermelődő, tanulatlan-képzetlen kisebbségre. A magyar társadalomnak ezt a két nagy csoportját pillanatnyilag áthidalhatatlannak tűnő, mély szakadék választja el egymástól.

A társadalom kettészakítottsága térben is megjelenik. Vannak leszakadt régiók, leszakadt települések és leszakadt településrészek. E helyzetért ugyan a központosított újraelosztás rendszere a felelős, de a piacgazdaság kiépülése esetén a hátrányos induló feltételek a területi egyenlőtlenségek növekedését valószínűsítik.

A leszakadt kisebbség problémáját önmagában az sem oldja meg, ha a gazdaság és a politika szférájában megvalósulnak a hivatalosan hirdetett radikális reformok, mert az erre vonatkozó program a konszolidált többségre épít. A leszakadt kisebbség viszont gazdaságilag versenyképtelen, politikai önszerveződésre alkalmatlan, ezért csak passzív szemlélője és kárvallottja lehet a változásoknak csakúgy, mint azok hiányának. De féltő, hogy az átalakulás - legalábbis rövid távon - tovább mélyíti a szakadékot megerősíti kirekesztettségüket. Az önszabályozó piac integráló hatása az ő esetükben azért nem érvényesülhet, mert óhatatlanul csak azokban az eddig betöltött, elkülönült munkapiaci szerepekben tarthat rájuk igényt, amelyekből a legkritikább esetekben lehetséges átmenet a kevésbé szegmentált pozíciók felé, nem is beszélve a munkanélküliség fenyegető réméről. Az önkormányzatok - különösen a területi önkormányzatok - a dolog természetéből adódóan elsősorban a konszolidált többség érdekeit fogják képviselni. Mivel a társadalom atomizált, a szolidaritás gyenge, ugyanakkor a kettészakítottságból eredő konfliktusok drámaian kiéleződtek, kezdetben önkormányzatok kiépülése is valószínűleg a szegregációt fogja erősíteni. A gazdaság radikális átalakítása, a piaci keretekhez igazodó intézmények és magatartásformák kialakítása még a konszolidált többség teherbíróképességét is erősen próbára fogja tenni. Ha nem kap külön támogatást, mindez megoldhatatlan feladatot jelent majd a leszakadt kisebbségnek.

A POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ SZÜKSÉGESSÉGE

A leszakadt társadalmi csoportoknak csak úgy lehet esélyük a felzárkózásra, ha pozitív diszkriminációban részesülnek, vagyis ha az induló feltételek terén mutatkozó önerőből behozhatatlan hátrányt az esélyegyenlőség elve alapján egy erre a célra kidolgozott, átgondolt eszközrendszer kompenzálja. Az emberi jogok alapján elfogadhatatlan ugyanis, hogy a társadalom egy jelentős csoportja tartósan, a kilábalás minden esélye nélkül emberhez méltatlan, lealacsonyító és megnyomorító létfeltételek közé kényszerüljön.

A pozitív diszkrimináció szükségességét indokolja az is, hogy

- a leszakadt kisebbség jelenlegi állapota és közeli jövője, mivel a kulturális zárványhelyzet és a kirekesztettség barbár és artikulálatlan önvédelmi reflexeket teremt, súlyos robbanásveszélyt hordoz; a helyzet további romlásából fakadó kilátástalanság és kétségbeesés könnyen indukálhat vandál és agresszív "gettólázadásokat";

- a gyökértelen, perspektíva nélküli társadalmi csoportok, különösen a városi, lumpenizálódó szegények körében terjedő fasisztoid ideológiák, az etnikai különbségekre épülve szembefordíthatják egymással a kirekesztett társadalmi csoportokat és pogromhangulatot idézhetnek elő;

- a konszolidált többség, egyre nyomasztóbbnak érezve a végképp leszakadt csoportok körében kialakult szubkultúrák idegen, vad és félelmetes megnyilvánulásait, érzékelve a robbanásveszélyt, demokratikus beidegződések híján egyre hangosabban fegyelmező óvintézkedéseket követel, mert szorongásaira csak így remél gyógyírt;

- e leszakadt kisebbség a maga védekező, konzervatív passzivitásával az MSZMP-n belüli fundamentalista, rendpárti erők szövetségeseivé válhat vagy hivatkozási alapot szolgáltat ezen erőknek, hisz a lehetőségek korlátaiból adódóan eleve szembenáll minden versenyhelyzettel, mert tudja, hogy a jelenlegi feltételek között csak vesztes lehet, ráadásul az eddigi ellentmondásos és következetlen "reformlépésekből" is csak hátránya származott;

- ez a milliós nagyságrendű tanulatlan embertömeg mai állapotában komoly akadálya a gazdasági hatékonyság növelésének, mert alkalmatlan a hatékony foglalkoztatásra és ezzel fékezi a szerkezetváltást.

POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ CSAK PIACKONFORM MÓDON

A jelenlegi gazdasági struktúra és a hozzákapcsolódó, évtizedek alatt megcsontosodott kulturális minták tehetetlenségi nyomatékát erősítve minden további nem-piaci elem súlyosan terheli az átalakulás kínjaival küszködő gazdaságot. A piacidegen módszerek jórészt a leszakadás tényét cinikusan tudomásulvevő tüneti kezelésre fecsérelik az erőforrásokat.

Egyébként is a konszolidált társadalomba való integrálódást nem szolgálhatja egy szegmentált modell, vagyis privilégiumok nélküli versenyhelyzetben senkit sem lehet kiemelni a versenyből. Meggyőződésünk, hogy aktív korú emberek általában képesek arra, hogy önmagukról gondoskodjanak, hacsak ebben mesterségesen meg nem akadályozzák őket. Ma számos olyan adminisztratív-jogi korlátozás és a társadalmi gyakorlat által szentesített eljárás létezik, amely a szegények életformájának a létfeltételekből szükségszerűen következő sajátosságait szankciókkal sújtja. Mindenekelőtt ezeket a tartósan kiépített mesterséges akadályokat kell felszámolni, annál is inkább, mert tökéletesen ellentmondanak az esélyegyenlőség elvének. Ilyennek minősül az adórendszer, amely nem veszi figyelembe az eltartottak számát és az egy főre jutó jövedelmet. Ugyancsak a leszakadt kisebbséget sújtja a gyerek után járó juttatások (családi pótlék, GYES, GYED, stb.) munkaviszonyhoz kötött rendszere, a "közveszélyes munkakerülés" fogalmához kapcsolódó büntetőjogi és rendőrségi szankciók, a munkaviszony büntető jellegű (javító-nevelő munka és az ehhez kapcsolódó bércsökkenés) felhasználása, a közhasznú munka jelenlegi - maximált bérekkel és kényszerjelleggel működő - intézménye, a munkanélküli segély iránti jogosultság adminisztratív megkötései, a társadalmi szelekcióként funkcionáló iskolai szelekciós

mechanizmus (kisegítő iskolák és osztályok, a versenyképtelennek tartott gyerek elkülönítése a párhuzamos osztályokban, a szakmunkásképzés toborzási, beiskolázási és átirányítási rendszere, stb.), a lakásjogosultság földrajzi és egyben társadalmi mobilitást akadályozó adminisztratív szabályozása (ötéves állandó munkaviszony vagy ötéves állandó helyben lakás a városokban) és a nyugdíj jogosultság jelenlegi szabályozása. Olyan megoldásokat is kell találni, amelyek jelentősen csökkentik a leszakadás mértékét növelik az integráló hatású életformaváltás esélyét és a piacivá váló gazdasági viszonyok közepette megteremtik a versenyképesség legelemibb feltételeit.

A SZEGÉNYEKNEK IS ELŐNYÖS UNIVERZÁLIS RENDSZEREK

Csak az állampolgári jogon járó juttatások megteremtésével lehet megfelelően garantálni a társadalmi helyzettől, életkortól, piaci versenyképességtől függetlenül minden embert megillető elemi létbiztonságot. Az univerzális jelleg ellenére az ilyen típusú juttatások is integráló funkciót töltenek be, egyrészt mert szavatolják az életben maradáshoz fűződő emberi jogokat, másrészt mert mérsékelik a szülők versenyképtelenségének a gyerekekre háruló következményeit.

Egy olyan alapszolgáltatási rendszert kell teremteni, amely állampolgári jogon garantálja legalább a mindenkori létminimumnak megfelelő nyugdíjat és a költségek visszatérítése révén a teljes körű egészségügyi ellátást. Az erre a célra létrehozandó biztosítási intézményeknek természetesen a költségvetéstől teljesen független önkormányzati jelleggel kell működniük.

Állampolgári jogon kell biztosítani a gyerek után járó juttatásokat is. A gyerekintézmények (bölcsőde, óvoda, iskola, napközi, stb.) közvetlen támogatása helyett ezek az intézmények minden egyes odajáró gyerek után kapjanak "fejpénzt", függetlenül attól, hogy a kérdéses intézményt az állam vagy valamilyen más szervezet, önkormányzat, esetleg egyén tartja fenn.

Hasonló elvek alapján kell megváltoztatni az állami gondozás finanszírozási rendszerét. A szülőktől levont gondozási díjat ne a helyi tanács, hanem a gondozást fenntartó intézmény kapja meg, és a gyerek vigyen magával "fejpénzt" oda, ahol a tényleges ellátás, gondozás történik.

A régi, elavult gazdasági struktúra lebomlása és a piaci viszonyok kialakulása még optimális feltételek esetén is hosszabb időszakot vesz igénybe: Ebben az átmeneti periódusban a leszakadt kisebbség újratermelődése szempontjából a 14-18 éves életkori szakasz egyre meghatározóbb szerepet játszik. A tanköteles életkor, a kötelező iskolázottsági szint és a teljes jogú munkavállalói státusz egymásnak ellentmondó szabályozása következtében az alsó rétegekben máris kialakult egy olyan korosztályi szubkultúra, amelyet a sehova sem tartozás, a szakképtelenség és a munkanélküliség jellemez. Ez a szubkultúra melegágya a destruktív magatartásformák és a fiatalkori bűnözés terjedésének és gyakorlatilag kizárja az integrációt. Ezért a tankötelezettséget 17-18 éves korig meg kell hosszabbítani és az általános iskola után legalább egy szakma elsajátítását biztosítani kell. Ezzel párhuzamosan természetesen a perek után járó juttatások jogosultsági idejét is meg kell hosszabbítani.

A POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ ESZKÖZEI

Az eddig felsorolt eszközök szükségesek, de nem elégségesek a leszakadt kisebbség hátrányainak kompenzálására és önmagukban nem képesek garantálni az esélyegyenlőséget. Ennek lehetőségét csak a pozitív diszkrimináció képes megteremteni.

Negatív adó vagy adóhitel formájában biztosítani kell az egy főre jutó jövedelem létminimumnak megfelelő szintjét, amibe az önálló lakással nem rendelkezők esetében az eltartási minimum mellett bele kell számítani a lakásra gyűjtés bizonyos hányadát is.

Meg kell teremteni a negatív vagyonadó intézményét, mert csak ez biztosíthatja, hogy a vagyontalanokat a területi önkormányzatok a többiekkel egyenrangú polgárként kezeljék. A negatív vagyonadó azt jelenti, hogy a helyi önkormányzat "fejpénzt" kap a közösségi erőforrásokhoz hozzájárulni képtelen vagyontalanok után.

A rendkívül jelentős területi egyenlőtlenségek kompenzálása érdekében a telekérték átlaga alapján pótlólagos támogatást kell biztosítani az egyébként versenyképtelen sorvadó településeknek.

A leszakadt kisebbség integrálódásának legfőbb akadálya az alacsony iskolázottság újratermelődése. Ezért külön támogatásban kell részesíteni az alacsony iskolázottságú szülők gyerekeinek továbbtanulását. Ennek legcélszerűbb módja, ha a család az iskolaköteles életkor után továbbtanuló (szakmát tanuló) gyerekek kieső jövedelmét pótló támogatásban részesül.

Külön támogatásra szorulnak a három és többgyermekes családok. Előnyt kell élvezniük a lakásszerzésnél és -fenntartásnál. Az ilyen családoknál s juttatási rendszer az anyát kezelje eltartottként.

A leszakadt kisebbség újratermelődésének jelentős tényezője az állami gondozás jelenlegi rendszere, amely nem a családokat próbálja működőképesé tenni és integrálni, hanem a gyerekeket kiszakítja természetes környezetükből, elkülöníti őket a társadalomtól és ezzel kizárja a versenyképessége) biztosító társadalmi szerepek megtanulásának lehetőségét. Az ilyen típusú állami gondozást fokozatosan le kell építeni, hogy helyét az általánosan elfogadott normáknak megfelelő családi szocializáció vehesse át.

Szükség van egy nonprofit vállalkozási szféra kiépülésére, amely megfelelő keretet ad a leszakadás problémájával összefüggő egyéni és közösségi kezdeményezéseknek és ösztönzi az ilyen célt szolgáló vállalkozási modellek kidolgozását. Ehhez meg kell teremteni a nonprofit szféra speciális szabályozás) feltételeit.

A bizonyítottan diszfunkcionális és a problémák iránt érzéketlen, központosított nagy állami intézményrendszerek szerepét egyre több területen kell átvennie vagy kiegészítenie a kifejezetten a kulturális és szociális hátrányok csökkentésére szerveződő, egymással is versengő, gazdag választékot kínáló egyéni és közösségi kezdeményezéseknél (alapítványok, pályázatok, ösztöndíjak, kollégiumok, stb.). Az ilyen típusú kezdeményezések bátorítása és térhódítása jelentős mértékben erősítheti a társadalmi szolidaritást. A szolidaritás megerősödése viszont az egyik legfontosabb előfeltétele a kettéhasadt társadalom újraegyesítésének.

HOGYAN INDULJUNK EL? AZ ÁTMENET POLITIKAI PROGRAMJA

FÉLELMEK

A mai politikai küzdőtér szereplőit - a társadalom politizáló részét reprezentáló független szervezeteket és a hatalmat gyakorló MSZMP-t - egyaránt félelmek gyötrik.

Az MSZMP attól fél, hogy

- a társadalom nem politizáló része, a lesüllyedő néma többség felkelésben tör ki;
- egy valóban szabad választáson lesújtó vereséget szenvedhet;
- egy "túl gyors", földcsuszamlásszerű változásnak százezreket érintő őrségváltás lehet a következménye;
- változásokat az ország politikai és katonai szövetségesei nem tolerálják, ami az MSZMP természetes partnereitől való elszigetelődéséhez, a külpolitikai helyzet megzavarodásához vezet; a félelmet csak növeli az aggodalom, hogy a kisebbségben élő magyarság védelmének következményeként, ráadásul "fundamentalista kommunista" tartalommal, újjáéled az egykori Kis-Antant (ettől persze mások is tartanak).

A független szervezetek attól tartanak, hogy

- MSZMP váratlanul véget vet a reformhullámnak és akár erőszak alkalmazásával is letöri a demokratikus törekvéseket;
- az új választás - minthogy az előkészítés és lebonyolítás minden eszköze a hatalom kezében van - fölényes győzelmet hozhat az MSZMP-nek és ez uralmát hosszú időre legitimálhatja;
- az MSZMP a következő választásig meglévő pozícióit kihasználva jogi formákban próbálja rögzíteni, s így átmenteni hatalmi monopóliumait.

Mindkét oldal félelme indokolt. A veszélyeket azonban csökkenteni lehet, ha a két fél bizonyos alapelvekben megegyezik.

AZ ÖNKORLÁTOZÁS TÉTELEI

Az MSZMP nyilvánítsa ki, hogy:

- a választáson indulni szándékozó független szervezetek képviselőit egyenrangú tárgyalópartnernek, a velük kötött megállapodásokat magára is kötelezőnek ismeri el;
- a fegyveres szervezeteket távol tartja a politikai küzdelmektől;

- az esetleges spontán, elégedetlenség különböző megnyilvánulásait, kitöréseit nem használja ürügyül a politikai és szabadságjogok felfüggesztésére;

- a jelenlegi parlamentet nem használja fel olyan törvények elfogadtatására, amelyek a későbbiekben korlátozhatják a demokratikus politikai szervezetek szabad működését, részvételét a választásokon és a parlamenti munkában.

- a belügyi, igazságügyi, ügyészi és bírói szervezetet megtisztítja azoktól, akik részesei voltak az 1956-os forradalmat követő megtorlásnak; a koncepciós és jogsértő politikai perek felülvizsgálata nem zárul le 1962-vel: felül kell vizsgálni a közelmúlt ítéleteit is; sürgeti az igazságtalanul elítélt és más módon meghurcolt állampolgárokat sújtó joghátrányok megszüntetését, a kárt szenvedettek rehabilitációját és kártalanítását.

Az SZDSZ álláspontja szerint a független politikai szervezeteknek kötelezettséget kell vállalniuk, hogy tartózkodnak az erőszaktól, illetve az erőszakra való felhívástól.

Vállalniuk kell továbbá, hogy bármilyen eredménnyel végződik is a legközelebbi választás:

- az ország szövetségi kapcsolatait olyan realitásként ismerik el, melyek csak tárgyalásokkal alakíthatók;

- az államosítás és az erőszakos kollektivizálás során létrejött tulajdonviszonyokat kényszerűen, adottnak tekintjük; a szövetkezeti vagyon oszthatatlanságával szemben a telekkönyvben rögzített állapot legyen érvényesíthető; (az eddigi politikai és társadalmi szervezeteknek juttatott társadalmi vagyon külön rendezést igényel);

- nem kezdeményezik, illetve nem támogatják, hogy eddigi politikai tevékenységéért, döntéseikért bárkit büntetőjogilag felelősségre vonjanak, vagy más módon külön hátrányokkal sújtsanak; a törvénytelen ségek elkövetőire a köztörvényes bűncselekmények elévülési szabályait tekintik irányadónak; mindez nem jelenti azt, hogy nem kívánjuk a múlt bűneinek következetes feltárását;

- az igazgatási apparátusok depolitizálása jegyében a változás nem eredményezheti a korábbi tisztségviselők kampányszerű lecserélését, tevékenységük általános felülvizsgálatát.

A TÁRGYALÁSOK TECHNIKÁJA

A kölcsönös bizalmatlanságot csak kiegyezéssel vezető tárgyalások, útján lehet mérsékelni. E tárgyalásoknak azonban nem a politikai (választási) szövetségek kialakítása, koalíciós partnerek keresése vagy parlamenti illetve kormányzati posztok elosztása a feladata, hanem az átmenet politikai játékszabályainak kialakítása.

A kiegyezés csak az eddig hatalmat gyakorlók és az újonnan szerveződő politikai szervezetek közti kiegyezés lehet. Két olyan félnek kell tárgyalóasztalhoz ülnie, melyek legitimitásukat a szabad választásokig egymás kölcsönös elfogadásából merítik. Míg az MSZMP a hatalom birtokosaként maga dönti el, hogy saját oldalán milyen módon vonja be szövetségeseit, ifjúsági szervezetét, szakszervezetét stb., addig a független szervezetek egymás kölcsönös elfogadásával alakítják magukat tárgyaló partnerré. Mindkét oldalon tehát külön-külön konszenzust kell

kialakítani az egyes eldöntendő kérdésekben, s e konszenzusok kialakítása természetesen a két fél "belügye". A kiegyezés viszont akár egyes kérdésekben, akár a választásig tartó időszak egész politikai menetrendjét illetően csak a két fél konszenzusán alapulhat. Természetesen a tárgyalások résztvevői együttesen és külön-külön is érdekeltek abban, hogy számottevő politikai súlyú csoportosulás ne rekesztődjön ki a kiegyezésből, illetve annak kialakításából, hiszen csak így kerülhető el a destabilizáció veszélye.

Az SZDSZ álláspontja szerint a független szervezetek belső konszenzusát a politikai pártoknak illetve a pártszerű politikai szervezeteknek kell elsődlegesen létrehozniuk. A nem pártszerű független szervezetek, körök nyomásgyakorló csoportokként játszanak szerepet a politikai konszenzus kialakításában. A független pártszerű szervezetek - a kiegyezés folyamatában tárgyalópartnerként szereplők - köre természetesen csak konszenzus révén bővíthet.

MIRŐL TÁRGYALJUNK?

A nemzet helyzete ma még mindig olyan, mint egy "megszállt" országé: a társadalmat a hatalom tartja megszállva. Az 1956 után berendezkedett paternalista diktatúra többé-kevésbé kiürítette a magánélet szféráját, részben megadta a háborítatlan magánélet jogát, de továbbra is elfoglalva tartja a közélet egészét. A parlamentáris demokráciába történő átmenet lényege az, hogy a hatalom vonja vissza erőit illetékességi körébe és üritse ki a társadalmi élet illetéktelenül elfoglalt területeit. Ez jelenti azt a kiegyezést, mely véget vet a társadalom hatalom általi uralmának, a polgárok jogait felfüggesztő "hadiállapotnak".

Ebben a helyzetben tárgyalásokat két nagy témakörben, a választásokat megelőző sarkalatos törvények és az erőszakos szervezetek feletti társadalmi felügyelet kialakítása ügyében kell folytatni.

Az SZDSZ álláspontja szerint nem időszerű egy új alkotmány a jelenlegi kialakulatlan, s mindenki által átmenetinek tekintett helyzetben. Ellenezzük, hogy a demokratikus választások előtt töltsék be az államfői és alkotmánybírói tiszteket. Egy olyan alkotmány, s általában olyan törvények megalkotása, melyek pillanatnyi hatalmi helyzetre, engedményekre és nem stabil normákra, konszenzusra épülnek, csak a destabilizációt és konfrontációt szolgálhatják. Ez a fajta "törvénykezés" az átmeneti helyzetet állandó alkotmányos helyzetté próbálja merevíteni, hatalmi monopóliumokat kíván átmenteni. Így lejárhatja a jog és alkotmányosság tekintélyét, hisz e szabályozást a társadalom nem normaként ismeri el, hanem csak kényszerként veszi tudomásul. Alkotmányt csak szabad választásokkal legitimált parlament fogadhat el. Alkotmány helyett a politikai szereplők születését, a különböző politikai akaratok versenyének módját és megmérettetésük technikáit szabályozó

SARKALATOS TÖRVÉNYEKRE VAN SZÜKSÉG

és ezekről kell tárgyalnunk.

A jelen helyzetben - alkotmány helyett - a büntetőtörvénykönyv jelentős megújítására, a nemrég elfogadott egyesülési és gyülekezési törvény átdolgozására, a politikai pártok helyzetének jogi

rendelkezésre, kommunikációs és információs, illetve az új választási törvényre van szükség.

Valamennyi törvénytél alapfeltétel, hogy az átmenetet szolgáló megoldások és az elveket kifejező normák egyértelműen elkülönüljenek, vagyis a politikai élet szereplői közti kompromisszumok nem épülnek be állampolgári és szabadságjogokat korlátozó módon a törvényekbe.

Csak a BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV szabhat korlátot a politikai szabadságjogok gyakorlásának, hisz a politizálás sem ítéhető meg más megfontolások és szabályok alapján, mint bármilyen más emberi tevékenység. A jelenlegi büntető törvénykönyv azonban - mindenekelőtt az állam elleni, továbbá a közrend elleni bűncselekményeket tárgyaló fejezeteivel - már a ma érvényesülő gyakorlattal sincs összhangban. Egy demokratikus jogállamban a magyar büntető törvénykönyvben meghatározott, büntetendő cselekmények egyrésze nem bűncselekmény, más része pontosabb meghatározást igényel.

Az EGYESÜLÉSI TÖRVÉNY - szemben a nemrég elfogadottal - nem tehet különbséget egyesület, érdekvédelmi szervezet vagy politikai párt szabályozása között, hiszen ez utóbbiak alakítása, bejegyzése és működése nem térhet el az egyéb egyesületekre vonatkozó büntetőjogi korlátozásoktól. A pártokra vonatkozó néhány különleges rendelkezés az egyesülési törvényen belül szabályozható. A párthoz való tartozás - néhány különleges közhatalmi méltóságot betöltő személy kivételével - mindenkire kiterjedő állampolgári jog, de politikai pártok szervezetileg nem kaphatnak teret a munkahelyeken.

A KOMMUNIKÁCIÓS TÖRVÉNY-nek rögzítenie kell a kizárólag a büntetőjog által korlátozott sajtószabadságot, ideértve a modern; elektronikus tömegkommunikációs eszközök alapításának szabadságát is.

Az INFORMÁCIÓS TÖRVÉNY mondja ki az információs önrendelkezés jogát, és a közérdekű adatok nyilvánosságát. Létre kell hozni a nyilvántartások nyilvános, központi regiszterét, meg kell tiltani a titkos adatgyűjtést. Biztosítani kell a személyes adatok ellenőrzésének jogát. Ki kell mondani a célhozkötöttség elvét, vagyis azt, hogy minden adat csak arra használható, amire összegyűjtötték. Engedélyhez kell kötni, és szűk korlátok közé kell szorítani a személyes adatokat tartalmazó nyilvántartások közötti adatáramlást. Szabályozni kell a nyilvántartások védelmét az illetéktelen hozzáférés, beavatkozás ellen. Az állami intézményekre, és a helyi önkormányzatokra vonatkozó adatokat nyilvánossá, mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Létre kell hozni az adatvédelmi biztos - ombudsman - intézményét.

A KOMMUNIKÁCIÓS és az INFORMÁCIÓS TÖRVÉNYek kiinduló pontja a meglévő monopóliumok felszámolása és a személyi adatok védelme. E törvényekkel összhangban (e törvényeken túlmenően) mint nemzeti intézményeket kell szabályozni a Magyar Távirati Iroda, a Rádió, a Televízió, az Állami Népszerűnyilvántartó Hivatal, a Központi Statisztikai Hivatal, az állami levéltárak és a központi állami könyvtárak működését és felügyeletét. Ezek szabályozásának más funkcionális önkormányzatok (például; az egyetemek, az akadémia) szabályozási elveit kell követnie.

Olyan VÁLASZTÁSI TÖRVÉNYt kell alkotni, amely már a jelenlegi feltételek mellett is biztosítja a választások demokratikus lebonyolítását, de az átmenet politikai kompromisszumait nem emeli be a választási rendszerbe. Az SZDSZ elképzelése szerint választási rendszernek egyéni választókerületeken kell alapulnia, de ezt egy arányosságot szolgáló, az ún. "listás"

megoldáshoz közelítő korrekciós mechanizmussal kell kiegészíteni. E választási rendszer kétféle - valamely politikai párt színében induló vagy független - jelölést ismerne, de a jelölést mindkét esetben egységesen meghatározott számú választópolgár írásos ajánlásához kötné.

A mostani parlament összetételével szembeni kifogásokat úgy lehetne ellensúlyozni, ha

- a törvényelőkészítés kikerülne az MSZMP és az Igazságügyminisztérium kizárólagos hatásköréből;

- a sarkalatos törvények koncepciójának kialakítása az említett politikai tárgyalásokon történne meg;

- a parlament elé pedig a konszenzusra épülő törvénytervezetek kerülnének.

Így áthidalható a jelenlegi parlament összetétele és a szükséges reformtörvények meghozatala közt feszülő ellentét. Csak így biztosítható, hogy a különböző politikai szervezetek által egyaránt javasolt egyeztető tárgyalások ne váljanak formálissá, s a független szervezetekben és az úgynevezett társadalmi vitákon született javaslatok ne az államapparátus és az MSZMP tetszése szerinti formában kerüljenek a parlament elé.

AZ ERŐSZAKSZERVEZETEK DEPOLITIZÁLÁSA

Az MSZMP tárgyalási, megegyezési készségét akkor lehet őszintének, hitelesnek tekinteni, ha a fegyveres testületek jelenlegi státusza lényegesen megváltozik. A hatalom erőszakszervezeti potenciálját olyan mértékűre kell csökkenteni és felügyeletét úgy kell biztosítani, hogy ne legyen számára lehetséges az egész társadalom rendkívüli állapot-szerű elnyomása.

Ennek feltétele, hogy az állambiztonsági szervezet elkülönüljön a bűnüldöző és közbiztonsági feladatokat ellátó rendőrségtől. Az elkülönült állambiztonsági szervezet pusztán nyomozó hatósággá válna, amely önálló karhatalommal nem rendelkezik, letartóztatási joga nincs. Ez még azt is biztosítaná a társadalom számára, hogy az állambiztonsági szervezet létszáma, működési köre belátható, vezetői ismertek legyenek.

A bűnüldözés nyomozati és vizsgálati szervei országos főkapitányságként - az állambiztonsági hivatallal azonos szintű - önálló kormányfőhatósággá kell, hogy váljanak.

A közbiztonsági feladatokat ellátó rendőrség területi szervezeteit a helyi népképviselő ellenőrzése alá kell helyezni, ideértve a vezetők kinevezésénél a vétőjogot is.

A fegyveres erők politikai semlegessége lehetetlenné teszi, hogy a Munkásőrség, mint politikai alapon szerveződött paramilitáris alakulat fennmaradjon.

Az egyéb paramilitáris alakulatokat, szervezeteket (üzemi rendészet, polgári fegyveres őrség, Magyar Honvédelmi Szövetség) szigorúan el kell különíteni az állambiztonsági, rendőrségi, illetve honvédelmi apparátusoktól.

Az SZDSZ álláspontja szerint a fegyveres testületek tagjai bármely legális politikai párthoz,

szervezethez tartozhatnak, de politikai tevékenységet kizárólag magánemberi minőségben folytathatnak, vagyis politikai szervezetek e testületekben nem szerveződhetnek.

A SZEMÉLYZETI MUNKA DEPOLITIZÁLÁSA

A hatalom kivonulása a közigazgatásból, igazságszolgáltatásból, gazdaságból és kultúrából mindaddig csak visszavonható engedmény és nem strukturális változás, amíg a káderhatásköri listák és a személyzeti munka révén a politikai szempontok közvetlenül érvényesülnek.

Csak diktatórikus rendszerben képzelhető el, hogy bizonyos munkakörök betöltése előzetes pártengedélyezéshez legyen kötve.

A személyzeti munkának nem lehet része a politikai alkalmasságként megfogalmazott, a hatalomhoz (MSZMP-hez) való lojalitás vizsgálata. Fel kell számolni a személyzeti és állambiztonsági (belügyi) munka kapcsolatát.

A POLITIKAI ELLENSÚLYOK PROBLÉMÁJA

A hatalom és a független politikai szervezetek között a sarkalatos törvényekre vonatkozó tárgyalások biztosíthatják azt, hogy a társadalom valódi politikai közvéleménnyé válhasson, szabadon versengő politikai akaratokká formálhassa magát, s ez az elkövetkező választásokon a parlamentben is megjelenjen.

Az erőszakos szervezetek és a személyzeti munka depolitizálásáról folyó tárgyalások azt célozzák, hogy milyen politikai erő ne függetleníthesse magát a társadalom demokratikus intézményeken keresztül megnyilvánuló akaratától.

Mindezek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a független politikai szervezetek bizalmatlansága - az MSZMP esetleges deklarációin túl - garanciák révén csökkenjen. Ugyanakkor a független politikai szervezetek - nem lévén hatalmi monopóliumuk - csak másfajta a garanciákat tudnak nyújtani a hatalmat eddig gyakorlók számára.

Ennek olyan intézményi megoldások felelhetnek meg melyek úgy indítják be a parlamenti demokráciát, hogy

- a választásokon valóban megmérődhessenek a politikai akaratok;

- tekintettel a következő választások teljes kiszámíthatatlanságára, az esetleges választási vereség az - MSZMP-nél az elmúlt négy évtizedért reá háruló felelősség, az új politikai szervezeteknél pedig szervezetlenségük és a meglévő hatalmi monopóliumok - következtében egyik fél se szorulhasson ki a politikai döntéshozatali folyamatokból.

E célokat úgy kellene megvalósítani, hogy

- a választások téjét ne semmisítsék meg előzetes pártközi tárgyalásokon megszülető koalíciók;

az SZDSZ ezzel kapcsolatban kinyilvánítja, hogy sem a választások előtt, sem azok után nem kíván az MSZMP-vel koalícióra lépni;

- a következő választási periódusra elfogadott kompromisszumok ne állják útját a további demokratizálásnak;

- ne intézményesüljön olyan kettős hatalmi rendszer, amely előreláthatólag nem pusztán súrlódásokhoz, hanem konfliktusok esetén egymás legitimitásának megkérdőjelezéséhez és így nyílt konfrontációhoz vezet.

A GAZDASÁGI VÁLSÁG KEZELÉSE

A társadalom egyre nagyobb bizonytalanságban él. A gazdaság teljesítménye stagnál, a reálbér, a nyugdíjak reálértéke csökken. A közel húszmilliárdos adósságteher és a KGST-partnerek romló szállítókészsége nemcsak a mai helyzetet terheli, de megkérdőjelezi egy kedvező kibontakozás esélyeit is.

Az egyre elkeseredettebb közvéleménynek csak azt kell megmutatnunk, hogy a távolabbi jövőben egy fejlett piacgazdaság működése a mi körülményeink között is - előfeltétele az egyszerű állampolgár emberhez méltó életének, hanem azt is, hogy a máról és a közvetlen holnap teendőiről is van a kormány gyakorlatától eltérő, ugyanakkor szakszerű és konstruktív mondanivalónk: Ezzel együtt is világossá kell tennünk: nem elsősorban a mai vezetés programszerűen kinyilatkoztatott kívánalmaival van baj. Az SZDSZ sem ígérheti a gondok rövidtávú felszámolását, az ország egyik napról a másikra történő felvirágoztatását.

Nem az a probléma, hogy a kormányzat nem látja: elengedhetetlen a tulajdonviszonyok átalakítása, a gazdaság szerkezetváltása, az infláció fékezés, az adósság kezelése, hanem az, hogy elvesztette, eljátszotta a társadalom bizalmát, így az MSZMP, az államapparátus és az érdekcsoportok foglyaként nem rendelkezik a cselekvéshez szükséges szuverenitással, önbizalommal. Az irányítási gyakorlatot a kapkodás, a társadalmi, gazdasági összefüggések figyelmen kívül hagyása jellemzi.

Csak egy cselekvőképes, a demokratikusan megválasztott parlament bizalmát élvező, az eddigi függőségi rendszerből kiszabadult kormányzat lehet képes arra, hogy egy átgondolt, szakszerű válságkezelő programot végrehajtsa. Az SZDSZ ezen alapvető követelmény célként történő megfogalmazásán túl olyan módszereket javasol, amelyek lényeges pontokon eltérnek az eddigi gyakorlattól, viszonylag rövid távon lassítják, majd megállítják az életszínvonal csökkenését, elkerülhetővé teszik a piaci áruegység romlását.

PRIVATIZÁLÁST ÉS DENACIONALIZÁLÁST

Gazdasági programunk egyik, rövid távon is fontos eleme egyfelől a magántulajdon megerősítése (privatizálás), másfelől a hagyományos állami és nagyszövetkezeti tulajdonnak a termelésben az elkerülhetetlenül szükséges szűk körre való korlátozása (denacionalizálása).

A magántulajdon megerősítését javasolva arra a tapasztalatra támaszkodhatunk, hogy a magánszektor az elmúlt években a gazdaság számos területén sikeres volt. Így van ez mindenképp a mezőgazdaságban: a háztáji és kiegészítő gazdaságok nélkül elképzelhetetlen volna a belföldi élelmiszerellátás és az agrárexport elért színvonala. Emellett az iparban, az építőiparban, a belkereskedelemben és a szolgáltatásokban is fontos szerepet játszott a legális és féllegális magánszektor.

Mindamelllett a gazdálkodás hatékonysága a magánszektorban is alacsonyabb, a minőség - gyengébb, a választék szűkebb, mint ahogy azt más országok tapasztalatai alapján reméltük. A magánszektor alacsony hatékonysága azzal függ össze, hogy a vállalkozók sok munkaerőt és kevés tőkét vesznek igénybe. Ezen túlmenően a nyolcvanas évek elejének gyors fejlődése után napjainkra itt is stagnálás következett be. A magas adóteher és a magánszektorral szemben még mindig elterjedt gyanakvás korlátozza a fejlődés lehetőségeit. Ez egyrészt azért hátrányos, mert hatékony növekedési lehetőségek maradnak kihasználatlanul, másrészt pedig azért, mert a kisszámú magánvállalkozó továbbra is többé kevésbé monopolhelyzetet élvez.

A Szabad Demokraták Szövetsége vállalja a magánvállalkozás szabadságának politikai képviselését. Munkás, alkalmazott és nyugdíjas tagjaink érdekében is fellépünk a versenyszerű magántevékenység lehetőségeinek kiterjesztéséért. Nem elegendő a jogi keretek megteremtése: az új és 1-2 millió forint jövedelmet el nem érő vállalkozók befektetéseire adómentességet, számukra kedvező hitellehetőségeket kell teremteni, és radikálisan szakítani kell az állami apparátusoknak és a társadalmi szervezeteknek a vállalkozókkal szembeni gyanakvásával. A magánszektorban a termelésen és a foglalkoztatáson belüli részaránya ez esetben minden bizonnyal a jelenleginek többszörösére emelkedik.

SZERKEZETVÁLTÁS

Köztudott, hogy a magyar gazdaságban nem csupán egyes vállalatok kerültek kilátástalan helyzetbe az elmúlt években, hanem a gazdaság egésze került átfogó strukturális válságba. A gazdasági szerkezet megújulása még akkor is hosszú időt vesz igénybe, ha a kívánatos tulajdonosi változások viszonylag gyorsan végbemennek. Gazdaságunk súlyos szerkezeti válságát jelzi az a kilátástalan helyzet, hogy a lemaradásunk csökkenésére talán egyedül alkalmas feldolgozóiparunk termékeinek nagy részét a vállalatok csak a szűkülő KGST-piacon képesek értékesíteni, miközben a konvertibilis valutahiányt csak a drágán előállított kohászati, energetikai és húsiipari termékek eladásával lehet enyhíteni.

A szerkezeti-tulajdonosi változásoktól várható kedvező hatásokat tehát tudatos kormányzati politikával kell erősíteni. Nem nézhetjük tétlenül, hogy a termékváltásra megérett, de a restriktív pénzpolitika mellett erre képtelen feldolgozóipar vagyonát felélve jusson jövedelmekhez, miként azt sem, hogy a korábbi kölcsönök törlesztési terhei alól mentesített kohászati vállalatok mai termékszerkezetükben kapjanak erőre a tünékeny világpiaci konjunktúra jóvoltából. Éppen e válságágazatokban kell meggyorsítani és pénzügyi eszközökkel is támogatni a tulajdonviszonyok átalakulását és az életképes szervezetek fejlődését. Itt van a legnagyobb szükség rá, hogy a termelést és a beruházásokat magántulajdonosi kontroll alá helyezzük, akár külföldi tőke részvételével is. A termékváltás megkönnyítése érdekében, ahol csak ésszerű, adókedvezményekkel, tőkejuttatással, hitelbiztosítással, a kockázat részbeni átvállalásával kell elősegíteni a gazdasági válságot tartósító és elmélyítő nagyvállalati szervezetek felbomlását, kisebb vállalkozásokként való újjászervezését.

Ami a szerkezeti megújulást, a válságágazatok leépülését és a piaci sikert hozó gazdasági tevékenységek megerősödését illeti, itt lépéskényszerben van a magyar gazdaság. De még a mostani helyzetben sem igaz, hogy bármiféle határozott fejlesztéspolitikai irányvétel jobb a "tétlenkedésnél". A döntésképeség elhamarkodott, látványos demonstrációja - például új, a korábbiaknál igézetesebbnek hitt fejlesztési irányok centralizált kiválasztása és támogatása révén -, a múlt fejlesztéspolitikai reflexeit tartaná életben és múltbeli kudarcok megismétlődésével fenyegetne.

Nem áll a kormány hatalmában megjósolni, melyek lesznek a magyar gazdaság jövő siker-ágazatai. Ne is próbálja tehát helyettesíteni a vállalatokat azokban a funkciókban, amelyekben úgy sem tudja: a műszaki fejlesztési és beruházási tevékenység gazdasági perspektíváinak megítélésében, ígéretes fejlesztési kezdeményezések elindításában.

MUNKAERŐPIAC

Senki sem tagadhatja, hogy, ha a munkaerő foglalkoztatásáról a vállalatok a költség és haszon egybevetésével döntenek, akkor ez egyszerre vezet az alkalmazottakkal szembeni követelmények szigorodásához, valamint a munkaerő lekötésének veszteségessé válásakor annak elbocsátásához. Tudomásul kell vennünk, hogy a piacgazdaságban működő munkaerőpiacról nemcsak a veszteséges gazdasági tevékenységek, hanem a legkevésbé termelékeny munkavállalói csoportok is folyamatosan kiszelektálódnak. Az a reális veszély, hogy a gazdasági szerkezet megújulása során a perspektívátlan tevékenységek felszámolásával az érintett vállalatokban foglalkoztatottak egy része munkanélkülivé válik, ma jelentős visszatartó erő a szükséges változásokkal szemben. Látnunk kell azonban, hogy a teljes foglalkoztatottság fenntartása, az életképtelen gazdasági szerkezet konzerválódását, az üzleti szellemű vállalati munkaügyi gyakorlat elfojtását jelenti s lassan de biztosan stagnáláshoz, a munkaerőkereslet csökkenéséhez, a marginális rétegek kiszorulásához, elszegényedéséhez s végső soron a munkanélküliség legelviselhetlenebb, leginkább romboló formáinak kialakulásához vezet.

Nem kétséges, hogy ha a politikai vezetés működőképes munkaerőpiaci intézményrendszert hoz létre (átképzés, munkanélküli segély, szociális foglalkoztatás, stb.), s ezzel leveszi a teljes foglalkoztatás terhét a vállalatok és helyi bürokratikus apparátusok válláról, akkor ez önmagában is hozzájárul a munkanélküliség kialakulásához, egyrészt azzal, a vállalatokat racionálisabb munkaerő-politika folytatására bátorítja, másrészt azzal, hogy a munkavállalóknak lehetővé teszi: a képzettségüknek nem megfelelő állások elfogadása, az elsietett és megfontolatlan munkavállalás helyett a regisztrált munkanélküli státusát válasszák. Ez azonban még mindig a kisebbik rossz.

Ha a gazdaságtalan tevékenységek beszüntetése rugalmas vállalati munkaügyi gyakorlat általánossá válása új perspektívikus vállalkozások térnyerésével, a megszűnő vállalkozások helyett és másutt születő vállalkozások munkahelyteremtő képességének növekedésével jár együtt, akkor és csak akkor biztosítható, hogy a munkavállalók döntő többsége a nyílt munkaerőpiacon képességeinek megfelelő emberhez méltó munkát találjon, akkor és csak akkor biztosítható, hogy a kormány és a helyi önkormányzat elegendő bevétellel rendelkezzenek, annyival, hogy abból fedezhető legyen a munkavállalásból kiszorulóknak informálása, átképzése, szociális foglalkoztatása, segélyezése, egyszóval egy működőképes munkaerőpiaci intézményrendszer kétségkívül hatalmas összköltsége.

INFLÁCIÓ

A jelenlegi adósságteher mellett a magyar társadalmat egyszerre sújtja a költségvetési deficit, a lakosság életszínvonalát emésztő kétszámjegyű infláció és az árképzésnek a kereslet rugalmas kielégítését hátráltató nyílt vagy burkolt hatósági szabályozása. Egyszerre kell eljutni az árképzés valódi szabaddá tételéhez (mert enélkül nincs modern piacgazdaság nincs folyamatos alkalmazkodás a változó hazai külpiazi kereslethez), és az infláció határozott mérsékléséhez (mert enélkül nemcsak társadalmi bizalom nincs, de megfontolt előretekintő vállalati gazdálkodás sem). Az elmúlt évtizedben a gazdaság-politika a költségvetési ártámogatások leépítésére, a reáljövedelem "kézbentartására" törekedve mindenekelőtt az alapvető cikkek központilag szabályozott árait emelte, ahol - a kereslet mérsékelt árrugalmassága folytán - az intézkedések reáljövedelem mérséklő hatására nagy biztonsággal lehetett számítani. Az inflációs ráta elszaladásának elkerülésére viszont adminisztratív beavatkozással és nyomásgyakorlással korlátozta a szabad árak mozgását, ahol az ármozgások jövedelemhatásai a központ számára kevéssé áttekinthetők, viszont az ármozgásnak jóval több a kedvező hatása a keresleti és a kínálati szerkezet alakulására.

A jövőben fordítva kellene eljárni. A még elviselhető, a mainál számottevően alacsonyabb színvonal-emelkedés keretébe elsősorban a szabad áralakulás által kiváltott áremelkedésnek kell "beleférnie", és inkább az alapvető cikkek árának időszakonkénti ugrásszerű emeléséről kellene lemondani. A még megmaradt költségvetési ártámogatásokat (tejtermékek, háztartási energia, tömegközlekedés) nem kell megszüntetni (az ár keresletszabályozó hatása e termékkörökben minimális és egy részükben kínálat szabályozó hatása sem jelentős), hanem a jelenlegi összegben kell befagyasztani és az árakat csak a költségek emelkedésének arányában kellene évről-évre elviselhető mértékben emelni.

ADÓSSÁGTEHER

Az árszínvonal és a költségvetésre nehezedő nyomás mögött a népgazdaság átfogó aránytalanságai, az erőforrások és a felhasználási igények közötti krónikus feszültségek húzódnak meg. E feszültségeknek ma már nemcsak tünete, de forrása is az adósságállomány elviselhetetlen mértéke. Miközben támogatjuk a kormánynak azt a törekvését, hogy elkerülje a gazdaságot szétziláló adósság-átütemezést, szükségesnek tartjuk olyan megállapodás kialakítását a hitelezőkkel, amely a folyamatos adósságteher ésszerű enyhítését reformcsomaghoz kötve teszi lehetővé.

Akár sikerül valamiféle ilyen megoldást találni, akár nem, feltétlenül mentesíteni kell a közkiadásokat minden olyan tehertől, amitől egyáltalán lehetséges. Különösképpen vonatkozik ez a kilencvenes évek elejére, amikor az adósságtörlesztési teher tetőzik. Helyeseljük, hogy a kormány - ha nagy késéssel is - rászánta magát a katonai kiadások csökkentésére. Minthogy a szakapparátus és a szállító vállalatok részéről e tekintetben jelentős ellenállásra számítani, e folyamatot is indokolt az országgyűlés és a nyilvánosság ellenőrzése alá helyezni. Szükség van emellett a nagy állami beruházások átfogó felülvizsgálatára, a mindkét fél számára felesleges közös akciók (Nagymaros, Jamburg-Tengiz) azonnali leállítására és ahol ez lehetséges, a magyar vállalatok számára előnyös vállalkozásokká való átalakítására.

Az előttünk álló éveket illetően gazdaságpolitikai alapelv legyen, hogy nem szabad belefogni semmilyen olyan, önmagában véve esetleg célszerűnek mutatkozó akcióba sem, amely a kilencvenes évek elején pótlólagos népgazdasági terhet jelent, és csak későbbi időszakra ígér -

bár valószínűsíthető, de bizonytalan mértékű - többlethozamot. Ilyen akciónak tekinthető a Bécs-Budapest világhiállítás is, amennyiben nem valószínűsíthető meg döntően külső forrásokból finanszírozott gazdasági vállalkozásként, vagy olyan politikai akcióként, amely részét képezné a nyugati kormányokkal megkötendő politikai és gazdasági reformokhoz kapcsolt hitel megállapodásoknak.

Ha a népgazdaságot az ilyen típusú többletterhektől, a költségvetést pedig az ezekkel összefüggő kiadásoktól mentesítjük, akkor máris enyhíthető és a nem túl távoli jövőben megszüntethető az a globális restriktó, amely a progresszív vállalati kezdeményezéseket egy évtizede gúzsba köti. Az adó és hitelpolitikára is érvényes az, amit az árpolitikáról mondtunk: ott kellene korlátoznia, ahol eddig bőkezű volt, és ott kellene nagyvonalúnak lennie, ahol eddig korlátozott.

A SZOCIÁLPOLITIKA LEGSÜRGETŐBB TEENDŐI

MIÉRT NEHÉZ ÁTÁLLNI AZ ÚJ SZOCIÁLPOLITIKÁRA?

A piackonformitás, az önszerveződés, az önsegélyezés és önkormányzat elveit előnyben részesítő szociálpolitika kialakítása nehéz és mindent hosszabb időt igénybevevő folyamat, mert:

- az alapfeltételek megteremtéséhez olyan nagy horderejű intézkedésekre van szükség, amelyeket csak az új választásokkal létrehozott, valóban népképviselői elvek alapján működő országgyűlés hozhat meg;

- az elmúlt évtizedekben kialakult, a rendelkezésre álló erőforrások pazarló felhasználásával jellemezhető, diszfunkcionális és bürokratizált szociálpolitikai intézmény- és eszközrendszer ellenáll a változásoknak és mindenáron pozíciói megőrzésére törekszik. (Erre utal pl. a Szociális és Egészségügyi Minisztérium 1989. februári reformterve, amely képtelen elszakadni a jelenlegi működési mechanizmusoktól és az ezzel összefüggő beidegződésektől);

- a romló gazdasági helyzet megnehezíti, az elosztási mechanizmu

s pedig lehetetlenné teszi a változások beindításához szükséges erőforrások felszabadítását;

- a közelmúlt kormányzati politikája a következmények végiggondolása nélkül újabb és újabb kíméletlen sarcokat vetett ki a lakosságra, ezzel igen jelentős elszegényedési folyamatokat indított el; olyan társadalmi csoportok anyagi biztonsága is megrendült, amelyek korábban konszolidált körülmények között éltek: az elszegényedés szétrombolja a korábban kialakított életformát, s ezzel tovább rontja az átállás esélyét;

- a privilégizált társadalmi csoportokkal összefonódott helyi tanácsok pillanatnyi érdekeiket követve áruba bocsájtják a tulajdonukban lévő ingatlanokat, és ezzel eltékozzolják a leendő önkormányzatok vagyont;

- a mezőgazdasági termelősövetkezetek monopolhelyzetüket kihasználva kíméletlenül megsarcolják a velük kényszerűségből bérleti szerződést kötő magánvállalkozókat, az

elszegényítésük árán szerzett többletbevételt pedig fölélik.

A SZOCIÁLIS SZEMPONTBÓL LEGINKÁBB FENYEGETETT RÉTEGEK VÉDELME

Ma a legfontosabb feladat az elszegényedési folyamat megállítása vagy legalább a mérséklése. Különösen nagy figyelmet kell fordítani azoknak a hatásoknak a kivédésére, amelyek a leginkább rombolják az életformát és a megszokott életkeretek szétesésével, a gyors deklasszáció vagy a teljes egzisztenciális összeomlás veszélyével fenyegetnek. A szűkös erőforrásokat elosztó állami szociálpolitika elidegenedett intézményrendszere erre nem képes garanciát nyújtani, és a kormányzat, a helyi tanácsok és a gazdasági szervezetek önkényes, kapkodó döntései következtében az élet tervezhetőségének az esélyei minimálisra csökkentek, ugyanakkor a helyzet napról-napra romlik. A felsorolt tényezőkből eredő kiszolgáltatottság ellen az alulról szervezett ellenőrzés és a nyomásgyakorlás valamelyest védelmet nyújthat. Ezt a feladatot a helyi vagy területi szinten szerveződő szociális érdekvédelmi csoportok láthatják el, amelyek létrejöhetnek egy-egy független politikai szervezet keretein belül, több ilyen szervezet összefogásával vagy akár azoktól is függetlenül. Ezek a csoportok ellenőrzést gyakorolhatnak a helyi szociálpolitikai szakigazgatás és elosztás felett, információkat gyűjthetnek és nyilvánosságra hozhatják azokat, karitatív akciók keretében megszervezhetik a javak 'újraelosztását', kikényszeríthetik újabb erőforrások mozgósítását, megakadályozhatják a közösségi vagyon elkótyavetyélését vagy a monopolhelyzetükkel visszaélő nagy szervezetek állampolgári kiszolgáltatottságot eredményező intézkedéseit. Ezekről a csoportokról természetesen nem minden esetben várható el a megfelelő szakszerűség, sőt olykor a teljes előítélet-mentesség sem, de megszerveződésük így is hatékony formája lehet a legrosszabb szociális helyzetű társadalmi csoportok érdekvédelmének.

Az elmúlt hónapokban már több ilyen csoport alakult ('Hajléktalanokért' Társadalmi Bizottság, Egri Szociális Unió, Miskolci Gettóellenes Bizottság, XIII. kerületi SZDSZ Iskolaétkészítési Alapítvány, stb.), és eddigi működésük tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a nyilvánosság erejére támaszkodva olykor jelentős eredmények érhetők el.

Nyilvánvaló azonban, hogy az önszerveződés, a társadalmi ellenőrzés és nyomásgyakorlás eszközeinek mozgósításán túl haladéktalanul szükség van pótlólagos forrásokra is.

Az ország anyagi helyzetét figyelembe véve is megengedhetetlen, hogy betegek ne juthassanak hozzá a szükséges gyógyszerekhez csak azért, mert a felemelt árak számukra megfizethetetlenek; hogy gyerekek éhezzenek csak azért, mert szüleik nem tudják befizetni a gyermekintézmények megemelt étkeztetési díjait; hogy villany nélkül maradjanak lakások, mert a bennük élő családok nem tudják kifizetni a számlát vagy hogy a lakbérhátralék miatt kilakoltassák őket; hogy tartós jövedelemkiesés sújtson családokat, csak azért, mert a társadalombiztosítás malmai lassan örölnék. Mindezeket figyelembe véve addig, amíg az új parlament szociális döntéseket nem hoz, alanyi jogon és haladéktalanul biztosítani kell:

- a 70 éven felüliek, a létminimum szintje alatt élő családok, a súlyos, krónikus betegségben szenvedők, valamint a három és több gyereket nevelő családok gyerekeinek ingyenes gyógyszerellátását;

- a létminimum szintje alatt élő családok gyerekeinek a térítésmentes közétkeztetését;
- az igényjogosultságot meg nem haladó mértékű lakásban lakó, létminimum szintje alatt élő családok lakásfenntartási költségeihez való normatív hozzájárulást és a már meglévő díjhátralék elengedését;
- az áramszolgáltatás újra bekapcsolását a díjhátralék miatt kilakoltatott lakásoknál, s a kényszerkiköltöztetések végrehajtásának felfüggesztését;
- a társadalombiztosítási juttatások (rokkantsági nyugdíj, különböző járadékok, árvaellátás) ügyintézési procedúrája idejére alanyi jogú segélyt.
- Sürgős lépéseket kell tenni a lakásínség, az ezzel összefüggő anomáliák és egzisztenciális ellehetetlenülés mérséklésére. Szigorú önkéntességi alapon ösztönözni kell az anyagi helyzet javítására esélyt kínáló lakás- és lakóhelyváltást.

Ennek érdekében:

- a városokban alakuljanak a tanácsi apparátustól teljesen független társadalmi bizottságok, amelyek felmérik a lakásvagyonot és ellenőrzést gyakorolnak a lakáselosztás felett;
- a bizottságok ellenőrizzék a szanálásokat és akadályozzák meg minden elfogadható minőségű lakás lebontását vagy nem lakás céljára történő átalakítását;
- meg kell akadályozni, hogy csak azért bontsanak le elfogadható állapotú lakótömböket, mert ott 'nem kívánatos elemek' (cigányok, lumpenek, stb.) laknak; ezekre az esetekre azért is különleges figyelmet kell fordítani, mert az ilyen típusú szanálásokat gyakran a lakosság egy része is támogatja;
- az önkényes beköltözéshez kapcsolódó 'rosszhiszemű jogcím nélküli lakáshasználó' minősítést a polgári jogban szokásos elévülési idő után tekintsék semmisnek; szanáláskor az ilyen családok lakásigényét is ki kell elégíteni és ezen a címen ne lehessen több családot összeköltöztetni sem;
- szanáláskor azoknak az elhelyezéséről is gondoskodni kell, akik eredetileg nem lakásként nyilvántartott (tüzelőtároló, toldaléképület, stb.) és ezért nem 'jogszerűen' használt, de ugyancsak lebontásra ítélt építményekben laknak;
- a nagyobb városokban létesítsenek elfogadható körülményeket biztosító, ingyenes és megalázó rendszabályoktól mentesen működő átmeneti szállásokat a hajléktalanok számára;
- ha a szociális alapon lakásjogosult városi család hajlandó vidékre költözni, kapja meg támogatásként a lakás használatbavételi díj kétszeresét;
- az állami lakásépítéseknel és felújításoknál haladéktalanul meg kell szüntetni az állami építőipar, monopóliumát; minden esetben olyan versenytárgyalásokat kell kiírni, amelyeken a szektorsemlegesség alapján bárki résztvehet, s amely ennél fogva az olcsóbb és rugalmasabb

megoldásokat részesíti előnyben;

- az ingatlankezelő vállalatokat jelenlegi formájukban fokozatosan meg kell szüntetni; a lakóépületek kezelését az összeadott lakbér fölhasználásával a lakóközösségek vegyék át;

- nyílják lehetőség a sorvadó falvak házainak pénzügyi intézetek, biztosítótársaságok, szövetkezetek, társulások, de akár magánszemélyek általi felvásárlására s az odaköltözés kedvezményes vállalkozási hitelekkel történő támogatására; ezeken a településeken az ott élők számára biztosítani kell a parlagföldek ingyenes használatát; a tsz-től bérelhető, korábban is művelt földek bérleti díjának az utolsó 5 év átlagos évi hozamához igaza szintjét;

- az új választások után várható parlamenti döntésig meg kell tiltani a helyi tanács és a tsz tulajdonában lévő földek adásvételét;

- a normatív juttatások kifizetője a társadalombiztosítás legyen, de a jogosultságot a tanácsi apparátusnak állapítsa meg s ehhez vehesse igénybe helyi szociális egyesületek, egyházak segítségét az adónyilvántartást és a nyugdíjintézet adatait.

A LEGSÜRGŐSEBB SZOCIÁLPOLITIKAI TEENDŐK PÉNZÜGYI FORRÁSAI

A tanácsok segélyezési kereteit a költség a gyermekékeztetési díjak és a gyógyszersegélyek céljaira növelte. Ez a többlet részben fedezi a javasolt juttatásokat.

A személyi jövedelmek legmagasabb sávját tovább szükséges bontani, mert ez indokolatlanul széles. A legmagasabb sávra magasabb adókulcsot kell kivetni. Becslésünk szerint mintegy 5 milliárd forintra van szükség, ez pedig a személyi jövedelemadónak 5 %-a.)

Hozzá kell nyúlni a lakásépítési hitelek kamattámogatásához a 60 m²-nél nagyobb lakások építése esetén, s emelni kell a kamatterhet a kölcsön kamatával és lejárat idejével arányosan. A legkedvezményesebb kamatú, leghosszabb kölcsön kamatát emelni leginkább, s olyan kulcsokat kell kidolgozni, hogy senkinek a terhei ne emelkedjenek elviselhetetlenül. (Becslésünk szerint a 62 milliárdos kamattámogatás 10 százalékát el lehet venni, ennek egy része a lakásfenntartás támogatására, más része átköltözések támogatására fordítható.)

PROGRAMTÉZISEK

A Belügyminisztériumról, a rendőrségről és a jogállamiságról

Az ember jogai mindenekelőtt az állam túlzott hatalmával szemben szorulnak védelemre. A törvényeknek az állammal szemben az állampolgár oldalán kell állniuk. Az állampolgár az állam hatalmát az államigazgatással illetve az igazságszolgáltatással szembekerülve érzékeli a leginkább. E területeken tehát különösen fontos, hogy az egyén jogait egyszerre védje törvény és társadalmi ellenőrzés. Az államigazgatás egészén belül az állampolgár leginkább az államhatalom erőszakszervének, a rendőrségnek van kiszolgáltatva. Ezért a rendőrség

működésének áttekinthetősége, a rendőri szervek felelősségre vonhatása nélkülözhetetlen garanciája az emberi jogok érvényesülésének.

Magyarországon az állam erőszakszervezete már a két világháború között sem volt csupán a törvények megtartását kikényszerítő intézmény. Politikai szerepet vállalva részesévé vált egy antidemokratikus és végül emberiségellenes bűncselekményekért is felelős hatalmi struktúrának. 1945 után részint a korábbi szerep ellenhatásaként - a rendőrség és a belbiztonsági szervezet pártpolitikai szerepet kapott. Új arculatát "demokratikus" jelzővel hangsúlyozva közvetlenül is részt vett az 1948-ig lezajló politikai küzdelem eldöntésében. A sztálinizmus ideológiája értelmében a belügyi, és államvédelmi, sőt általában a rendőri tevékenység célja elsősorban nem a törvények megtartása, hanem az osztályellenség legyőzése. Így az erőszakszervezetek nem a törvényeket, hanem mindenekelőtt a politikai akaratot kifejező pártot szolgálják: 1954-ben az Államvédelmi Hatóság beolvadt a Belügyminisztériumba, de a sztálinista ideológiával való szakítás egyértelműen máig sem történt meg. Ennek az a következménye, hogy bár a Belügyminisztérium és a rendőrség tevékenységét egyre inkább jogszabályok irányítják a politikai vezetés újra meg újra kiemeli őket az állami szervek rendszeréből, és lehetővé teszi, hogy - úgymond az állam biztonsága, a közrend fenntartása érdekében - megkerüljék a jogszabályokat, illetve a szabályokat igazítsák a maguk szükségleteihez.

A Belügyminisztérium, az állambiztonsági szervezet, a rendőrség és az újabban belügyminisztériumi felügyelet alá került tanácsi apparátus összességében az állami élet egyik legerősebb nyomást gyakorló csoportja, amelynek érdeke és akarata jelentősen befolyásolja a politikai döntéseket.

A szegénység - s vele együtt a gazdagság növekedése, a társadalmi ellentétek éleződése és további okok hatására az elmúlt években romlott a közbiztonság. Megnövekedett terheire hivatkozva a rendőrség, költségvetésének további növelésén túl, felhatalmazásának kiterjesztését is követeli. Igényeit nem csupán a bűnüldözés adataival támasztja alá, de hivatkozik a független szervezetek tevékenységében rejlő "veszélyre" is. Valójában a rendőrség jelenlegi felhatalmazásai módot adnak rá, hogy a politikai vezetés anélkül, hogy megállapítaná, hogy az állam biztonságát súlyos veszély fenyegeti, rendkívüli állapotot vezessen be. Ehhez egyetlen hatályos jogszabályt sem kell megváltoztatnia.

A rendőrség hatalmának és politikai befolyásának növekedése a jogbiztonság rovására megy és gátolja a szabadságjogok érvényesülését.

A közbiztonság és a jogbiztonság ellentéte hamis ellentét. A rendőrség ellenőrizetlen hatalma nemcsak a jogbiztonságot csorbítja, de kárára van a közbiztonságnak is, mert a társadalmat, vagy legalább jelentős csoportjait a rendőrség ellen hangolja. A kiszámíthatatlan rendőrség destabilizáló tényező. A politikai vezetés gyengülésével a rendőrség merészebben lép fel szuverén erőként. Egyre szabadabb állampolgárok, egyre inkább elszabadult rendőrség - e két erő összecsapása könnyen vezethet anarchiához.

1945-től a rendőrség különleges felhatalmazásait mint a proletáriátus osztályharcának fegyveres ereje nyerte el. Az osztályharc elmélete időközben az állami ideológia félreeső polcára került, a különleges felhatalmazás azonban megmaradt. Különleges hatalmát a rendőrség ma gyakran - egy egyre inkább tekintélyuralmi társadalom szellemében - ismét "osztályalapon", társadalmunk proletárjaival: a szegényekkel, gyengékkel, kisebbségekkel szemben használja fel.

Mi változzon?

Jogállamban a rendőrök nem katonák, hanem magasan képzett állami tisztviselők. Ha megszegik a törvényt, éppúgy a rendes, polgári bíróság előtt kell felelniük, mint bármely más állampolgárnak. A rendőrség felhatalmazását nyílt, számonkérhető törvények írják le, tevékenységét a népképviselőt szervei ellenőrzik. Az alább következő javaslatok nem a jogállam rendőrségét írják le, hanem az átmenet korszakára vonatkoznak. Azokat a követeléseket tartalmazzák, amelyeknek a megvalósulása elengedhetetlenül szükségesnek tetszik ahhoz, hogy az átalakulás meginduljon, tekintettel vannak azonban a fennálló viszonyok korlátaira is.

1. A demokratikus jogállamiság megteremtésének nélkülözhetetlen feltétele a Belügyminisztérium körül létrejött hatalmi központ szétbontása. A rendőrség és az államigazgatás felügyeletét nem láthatja el egyetlen minisztérium, mert a két feladatkör egyesítése - hazai viszonyaink között - az államigazgatás rendőri irányításának veszélyét hordja magában.

A rendőrség feladatáról, jogköréről és szervezetéről Törvényt kell alkotni. Kívánatos, hogy szervezetileg világosan elkülönüljön a bűnüldöző, a közbiztonsági és az igazgatásrendészeti feladatokat ellátó rendőrség. A rendőrség helyi vezetőjének kinevezésével szemben a helyi népképviselőt vétőjog illeti meg; az országos rendőrfőkapitány kinevezésénél e jog az országgyűlésé. A rendőrség vezetői kötelesek a helyi szintű népképviselőtnek beszámolni tevékenységükről. (Alternatív javaslat: a közbiztonsági rendőrség felügyeleti szerve a helyi államigazgatás legyen, a Belügyminisztérium csupán szakmai felügyeletet gyakoroljon). A rendőrség jogosítványait törvényhez képest sem a Minisztertanács, sem a belügyminiszter nem terjesztheti ki. A jelenlegi jogszabály értelmében a rendőrség elsődleges feladata állam biztonságának a védelme - így az egész rendőrség politikai rendőrségként működtethető. Ez az állambiztonsági szervezetet államtitkári vezetéssel működő külön főhatóságként el kell különíteni a rendőrségtől és a Belügyminisztériumtól. Ez az állambiztonsági igazgatóság kizárólag nyomozó hatóság, önálló karhatalommal nem rendelkezhet, őrizetbe vételre nincs joga. A különböző szervezetek költségvetését külön kell kezelni, és nyilvánosságra kell hozni. Szűnjön meg a fegyveres testületek pártfelügyelete - ez a többpártrendszer viszonyaival úgysem egyeztethető össze.

A nem katonai hírszerzés (ha egyáltalán szükség van rá) nem tartozhat a Belügyminisztérium felügyelete alá, mert tevékenysége nem hatósági jellegű. A határrendészet elválasztható az államhatár őrzésétől; az utóbbi a hadsereg feladata.

2. A rendeleti kormányzás felszámolásával természetesen törvényben kell szabályozni a Belügyminisztérium és a rendőrség feladatait és jogait. A rendőrség feladatai közt első helyen az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságának védelme kell álljon, nem pedig mint a jelenleg hatályos - 1974-ben kelt - törvényerejű rendeletben: az állam biztonságának védelme. A rendőrség eljárási gyakorlatát nem szabályozhatják titkos belügyminiszteri utasítások: a rendőrség szolgálati szabályzatától a nyomozásra vonatkozó útmutatókig, mindennek, ami az állampolgárt is érinti, nyilvánosnak kell lennie. Semmiféle "belső" szabályozás nem lehet ellentétes a törvényekkel.

3. A rendőrség szakigazgatási ágazat, amelyet szakszerűsége minősít, nem pedig politikai elkötelezettsége. Elkötelezettség a rendőrséget kizárólag a törvényekhez és az azok alapján működő államhoz kötheti, egyetlen politikai irányzathoz nem. A többpártrendszer viszonyai

között megkövetelhető, hogy a Belügyminisztérium illetve a rendőrség szervezetében egyetlen pártnak se legyen különleges hatásköre. A rendőrök vagy bármelyik párthoz csatlakozhassanak vagy egyikhez sem. A fegyveres erők politikai semlegessége hosszabb távon nyilván lehetetlenné teszi, hogy a Munkásőrség mint politikai alapon szerveződött paramilitáris alakulat, fennmaradjon.

4. Biztosítani kell a rendőrség tevékenységének ellenőrizhetőségét azokon a területeken is, amelyek egyébként a nyilvánosság elől el vannak zárva. Az Országgyűlés 1989. január 10-i ülésén elfogadott alkotmány-módosítás, amelynek értelmében "az országgyűlési bizottságok által kért adatokat mindenki köteles rendelkezésre bocsátani, illetőleg köteles előttük vallomást tenni", keretet jelenthet a Belügyminisztérium munkájának ellenőrzésére is. A jogi lehetőség tényleges alkalmazása azonban az Országgyűlés politikai elhatározását igényli. Szükség van továbbá arra is, hogy a jelenleginél pontosabb törvény határozza meg az államtitokká, szolgálati titokká minősítés feltételeit. A Belügyminisztérium szervei által államtitokként kezelt ügyek java részének titkosítása nem indokolt.

5. A demokratikus jogállam megteremtésének elemi feltétele a Büntető Törvénykönyv átdolgozása. Mindenekelőtt az állam elleni továbbá a közrend elleni bűncselekményeket tárgyaló fejezetek szorulnak felülvizsgálatra. Az ezekben leírt cselekmények egy része nem bűncselekmény, más része pontosabb meghatározást igényel. Meg kell gátolni, hogy a hatóságok politikai jogok gyakorlását bűncselekménnyé nyilváníthassák. Ez annál is sürgetőbb, mert egy politikai "visszarendezés" esetén a jelenlegi jogi szabályozás értelmében például a közelmúlt tüntetéseinek bármelyik résztvevője ellen eljárás indítható lázadás büntette miatt. Nem büntethető a "közveszélyes munkakerülés" sem, mert a munkakerülő életmód önmagában nem bűncselekmény.

6. 1984 és 1987 között számos rendelet növelte a rendőrség jogkörét. Ma már nyilvánvaló, hogy e rendeletekkel a politikai vezetés a gazdasági társadalmi válság szaporodó jeleire válaszolt. Különösen sajnálatos, hogy a szigorítási hullám végén, az egyik legsúlyosabb szigorítás, a büntető eljárás szabályainak módosítása - számos képviselő tiltakozása ellenére - parlamenti jóváhagyást is kapott. Az 1987. évi IV. törvény a nyomozási határidőt egy évre illetve hat hónapra növelve a nyomozó hatóság "belügyévé" tette, hogy mennyi idő alatt fejezi be eljárást. A büntető eljárás hatályos szabályai általában nem felelnek meg a korszerű és humánus tető eljárással szemben támasztható követelményeknek. Különösen nagy hiányossága a törvénynek, hogy az eljárási kötelezettségek megsértését érdemben nem szankcionálja. Ezért fontos lenne törvényi rendelkezés bevezetése, amely semmissé tenné azokat az eljárásokat, illetőleg döntéseket, amelyekben a hatóságok köteleességszegése megállapítható. Szűnjenek meg az olyan rendőri eljárások, amelyeket semmiféle jogszabály nem alapoz meg (pl. elszámoltatás); szűnjenek meg a zaklatás jellegű - büntető eljáráshoz nem kapcsolódó - idézések, "elbeszélgetések". Ilyenek kezdeményezése hivatali hatalommal való visszaélés.

7. Általános elv, hogy személyi szabadságjogokat csak törvényen alapuló bírói ítélet korlátozhat. Ezt az alapvetet a bűncselekmények megelőzésének, a közrend és a közbiztonság védelmének érdekében sem szabad megsérteni. A fentiek értelmében meg kell szüntetni a rendőri figyelmeztetést és az úgynevezett rendőrhatalmági kényszerintézkedéseket (rendőri felügyelet, kitiltás). Minden jogelvnek ellentmond, hogy a rendőrség egyes szabálysértéseket - saját hatáskörében - elzárással büntethet: ez a felhatalmazás még a Varsói Szerződés országaiban is egyedülálló. Jogsértő, hogy a rendőr szabálysértési eljárás keretében, vagy csupán a lakcímbjelentési szabályok megtartásának ellenőrzése céljából ügyészi felhatalmazás nélkül is

bármikor beléphet magánlakásba. A minisztertanácsi rendelet (39/1974), amely ezt lehetővé teszi, az Alkotmánynak mond ellent: Igazgatásrendészeti hatóságként a rendőrségnek csak az útlevelek kiállítására és nyilvántartására lehetni feladata. A külföldre utazás vagy a külföldön való letelepedés jogát csak bírói ítélettel volna szabad korlátozni. Jogsértő és állandó súrlódások forrása, hogy a rendőr gyalogosokat minden ok nélkül személyazonosságuk igazolására szólíthat fel, és intézkedését utólag sem köteles indokolni. A jogszabálynak ki kellene mondania, hogy a rendőri intézkedést legalább utólag indokolni kell, és ha az intézkedést elszenvedő az indoklást nem fogadja el, panaszát érdemben kivizsgálják. A személyi igazolvány csak a személyazonosság igazolásához szükséges adatokat tartalmazza; a munkaviszonyra vonatkozó adatok tehát semmiképpen sem valók az igazolványba. Egyenruhás rendőr viseljen azonosítási számot. A kényszerítő eszközök, mindenekelőtt a lőfegyver használatát szigorúbban kell szabályozni. A nem célzott lövés is fegyverhasználat.

8. A pártatlanság és az állampolgári egyenlőség elvét sérti, hogy a rendőrök ellen tett feljelentéseket rendőri rendfokozatú ügyészek vizsgálják ki, és rendőrök felett kizárólag katonai bíróságok ítéelkezhetnek. A katonai ügyészségen a feljelentésre adott válasz is államtitoknak számít.

9. A jogállamiság alapelvét sérti, hogy az államigazgatási határozatok jelentős részével szemben nem lehet, rendőri határozattal szemben pedig egyáltalán nem lehet bírósághoz fordulni. A rendőrhatalom határozatokkal szemben - beleértve a szabálysértési határozatokat is - következetesen meg kellene teremteni a bírói jogorvoslat lehetőségét.

10. A jogbiztonság érdeke megkívánja, hogy a rendőrség alapos ok nélkül ne avatkozhasson be az emberek közötti magánjogi kapcsolatokba - ideértve a munkaviszonyt is. A magánszférába való behatolás információgyűjtés, telefonlehallgatás, a levéltitok megsértése - kizárólag bírói felhatalmazás alapján, csak valamely konkrét bűncselekmény megelőzése, illetve tetteseinek felderítése érdekében végezhető. Az általános, eseményhez nem kapcsolódó információgyűjtés megengedhetetlen. A vállalati személyzeti munkához a rendőrségnek semmi köze. A gyanúsított munkáltatójával a rendőrség csak akkor léphet kapcsolatba, ha ezt a nyomozás érdeke igazolhatóan megkívánja, vagy ha további bűncselekmény megelőzésének érdekében elkerülhetetlen.

11. Az erőszakszervek túlzott hatalmának sok évtizedes hagyománya indokoltá teszi, hogy a demokratikus átalakulás esélyében bízva azt kívánjuk, hogy e szervek működését akár szigorúbb törvényi szabályozás korlátozza, mint azokban az országokban, amelyekben a demokrácia hagyománya és intézményrendszere a hatalmi túlsúly létrejöttének amúgy is útját állja.

12. Mindent jogszabályokkal megváltoztatni nem lehet. A demokratikus gyakorlathoz demokratikus szemléletre is szükség van, erre pedig a jogszabályokon túl csakis a nyilvánosság és a demokratikus közszellem szoktathatja rá a rendőrséget. A rendőrök nevelésének középpontjában ne a szocializmus és a testületi összetartozás, hanem a demokrácia, a jogállamiság és az állampolgárokért vállalt szolgálat elve álljon.

13. A szegénység kezelése, a hajléktalanokról való gondoskodás, az ifjúságvédelem nem rendőri feladat. Minthogy a szociálpolitika e problémákat nem képes megoldani, az államigazgatás ezeket a feladatokat is a rendőrségre hárítja, a rendőrség pedig a többletfeladatokkal is a maga hatáskörét növeli. Így keletkezik az a látszat, hogy a rendőrségnek a társadalom érdekében kell mindenhatónak lennie. Mindenható rendőrség helyett jól működő szociálpolitikára, gyámügyre

és az ehhez szükséges erőforrások megfelelő átcsoportosításra van szükség.

PROGRAMTÉZISEK

A kisebbségi kérdésről

1. Az SZDSZ a kisebbségi kérdés megoldását - itthon és az utódállamokban - a KULTURÁLIS AUTONÓMIÁBAN látja. Nagy lélekszámú kisebbségek esetében a területi autonómia gondolatát is támogatja. A kulturális autonómia gyakorlatilag azt jelenti, hogy a nemzeti kisebbségek etnikai és kulturális fönmaradásuk felől maguk dönthessenek.

2. A magukat nemzeti kisebbséghez tartozónak számító állampolgárok választás útján hozzanak létre egy nem-területi önkormányzatot, amely a kisebbségi oktatás és művelődés legfőbb szerve, és amely saját hatáskörén belül csak a törvénynek van alárendelve, de a nemzeti kormányhoz nincs. Ez az önkormányzat a költségvetésből elkülönített összegből, az állampolgárok önkéntes adományaiból és a kulturális anyanemzet korlátozás alá nem vonható anyagi támogatásából fedezi költségeit. Hatáskörébe tartozik:

- a nemzetiségi iskolaügy,

- a nemzetiségi művelődés magánforrásokból nem fönntartható intézményei,

- a kulturális anyanemzettel fönntartott intézményes kapcsolatok. A kisebbségi kulturális önkormányzatnak ugyanolyan szabadelvű szabályok szerint kell eljárnia, mint a demokratikus állam bármely más intézményének. Ez az önkormányzat területi vagy egyéb jogokkal nem rendelkezik

3. A nemzetiségi oktatásra vonatkoznia kell a tanszabadság elvének; egy- vagy többnyelvű iskolákat, főiskolákat a nemzeti kisebbség tetszése szerint létesíthet és működtethet, ezekre semmilyen központi tanterv nem vonatkozhat. Külföldi tankönyvek és segédanyagok használata is megengedett. A kulturális anyaország oklevelei a nemzetiségi intézményekben minden további megszorítás nélkül érvényesek.

4. A nemzeti kisebbségeknek joguk van minden főiskolán és egyetemen - a szokásos szakmai igények kielégítésével - saját kultúrájuk oktatására tanszékeket létesíteni.

5. A kisebbségek érdekeik képviselőit kulturális és politikai egyesületek, sőt, politikai pártokat is alakíthatnak. Ezek nemcsak a kisebbségi önkormányzat megválasztásánál, hanem az országos parlamenti politikában is vetélkedhetnek egymással és más szervezetekkel.

6. Ahol a kisebbségi lakosság számaránya a 10 %-ot meghaladja, kötelező a helyi közigazgatás és a föliratok két- vagy többnyelvűsége.

7. A kisebbségi lakosok anyakönyvezése anyanyelvi alakban történhessék.

8. A nemzeti (faji, vallási) kisebbség fokozott védelemben részesüljön a többség esetleges sovinszta propagandájával szemben. Ez a védelem legyen alanyi jog; nemzeti, faji, felekezeti

usztítás miatt minden kisebbségi indíthatson magánvádas eljárást. A pozitív diszkrimináció elve értelmében ez megfordított esetben csak hivatalból üldözendő bűncselekmény lehessen.

9. A kisebbségeknek legyen joguk bérkedvezményekkel nemzetiségi területen végzett munkára motiválni kisebbségi származású vagy kisebbségi nyelvet beszélő orvosokat, ügyvédeket, szociális munkásokat, pedagógusokat, tisztviselőket - ha egyébként megfelelnek a szükséges föltételeknek.

10. Legyen megengedett az anyanemzettel fönntartott egyéni és intézményes politikai kapcsolat, pl. külföldi szervezetek tagsága.

11. A nem-etnikus egyházakat kedvezményekkel motiválni kell arra, hogy kisebbségi híveik lelki gondozását, anyanyelvükön végezzék.

12. Válgják lehetővé a kisebbségek nemzeti - nem állami - szimbólumainak korlátlan nyilvános használata, nemzeti ünnepek megülvése, kulturális önazonosságuk nyílt és nyilvános kifejezése.

13. Minden magát magyarnak valló személy - és az ő jogán családja - legyen jogosult a magyar állampolgárságra.

14. A magyar állam lépjen föl a külhoni magyar kisebbségek képviselőtében, és fogadja el a magyarországi nem-magyar kisebbségek esetében külföldi kormányok hasonló föllépését.

15. A magyar kormány nagylelkű kisebbségi politikával törekedjék a demokrácia eszméjének terjesztésére és népszerűsítésére Kelet-Európában.

16. Üldözötteket nem szolgáltatónk ki üldözöiknek. Politikai menekülteket megkülönböztetés nélkül befogadunk. Támogatjuk harmadik országba való távozásukat. Korlátozott számban nem magyar menekültek is vehessék föl a magyar állampolgárságot. A menekültek ügyét az Országgyűlésnek törvényben kell szabályoznia.

17. Kisebbség az a csoport, amely magát annak nyilvánítja. Az állam nyilvánítsa ki érdektelenségét és semlegességét az asszimiláció vonatkozásában. Ha a cigányok úgy kívánják, nemzeti kisebbségi műveltségük kialakításához segítséget kell kapniuk így az anyanyelvi oktatás megteremtésében is.

A nemzeti, faji, vallási kisebbséghez tartozás szociális hátrányokkal jár. Ezeket indokolt esetben államnak kompenzálnia kell egyének és csoportok számára.

PROGRAMTÉZISEK

A lelkiismereti és vallásszabadságról

BEVEZETÉS

A társadalom jelentős részét hívők alkotják. A demokratikus átalakulás szempontjából nem lehet

közömbös, hogy milyen lesz az elkövetkezendő év egyházpolitikája.

Leszögezzük, hogy az ember személyisége oszthatatlansága miatt a hozzá fűződő emberi jogokat is oszthatatlannak tekintjük, ezért elképzelhetetlennek tartjuk a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog maradéktalan érvényesülését az összes többi emberi jog maradéktalan érvényesülése nélkül és fordítva.

I. A JELENLEGI HELYZET

1/Névleges szétválasztás, névleges egyházi autonómia, tényleges állami gyámság

Az állam és az egyház szétválasztása (szeparáció) csak az 1949-es Alkotmány deklarációi között létezik (63. §.), a gyakorlatban nem. A szétválasztás a valóságban azt jelentette, hogy a politikai ideológiai pluralizmust felszámoló és az államhatalmat elfoglaló kommunista vezetés a jelentős társadalmi befolyással rendelkező egyházakat állami gyámság alá kényszerítette. Ebből következik, hogy az egyházi autonómia, amelynek tényleges szétválasztás esetén magából a szétválasztásból logikusan erednie kéne, ugyancsak névlegesen, súlyos, lényegbevágó korlátozásokkal terhelt.

a/ Korlátlan és átláthatatlan jogosítványokkal rendelkező felügyeleti szervek

Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)

Az ÁEH az állam egyházi ügyekben illetékes főfelügyeleti szerve. A jogszabályok között csak a felállításáról szóló jogszabály található meg, működését, eljárását megismerhető szabályok hiányában teljes titok övezi. Az államigazgatási eljárásról szóló 1981. évi I. tv. szabályai sem vonatkozhatnak rá, ugyanis semmiféle határidőt nem tart be, döntései ellen jogorvoslatnak nincsen helye, bizonyításra vonatkozó eljárások nem kötik, az eljárása ellen benyújtott panaszokat mindig hozzá utalják vissza a felügyeleti szervének vélt magasabb hivatalok.

Magyarországi Szabadeyházak Tanácsa (SZET)

Ezt a valaha az ún. kisegyházak érdekképviseleti szerveként alakult, formálisan még ma is egyházi fórumot is ténylegesen az állam felügyeleti szerveként lehet felfogni, ugyanis időközben hatósági jelleget öltött. Az érdekeket kizárólag az állam felől tagjai felé közvetítő hivatalos érdekvédelmi szervek összes jellemvonásával rendelkeznek, tagesházait gúzsba köti.

A törvényes elismertetésért küzdő vallásfelekezetekkel szemben az AEH módszereinek egyike az, hogy azokat erőfelmérésként a SZET-tel való tárgyalásra utasítja, mégha az adott felekezetnek egyáltalán nincs is szándékában a SZET tagjai sorába lépni, vagy ún. "jószolgáltatásban" részesülni és a felekezethez való állami hozzáállást részben a SZET véleményétől teszi függővé. Az újonnan alakuló vallási közösségek így kiszolgáltatottá válnak más valláshoz tartozó vezetők véleményeinek is.

b/ Jogbizonytalanság

Az egyházi viszonyokra vonatkozó joganyag részleges, rendezetlen, áttekinthetetlen és jórészt

hozzáférhetetlen. Általános érvényű szabályozás nem létezik: az ún. bevett vallásfelekezetek közül a legnagyobbak (evangélikus, izraelita, református, római katolikus, unitárius) és az állam viszonyát kikényszerített különmegállapodások szabályozzák, a többi felekezet jogállása szabályozás hiányában még ennél is bizonytalanabb.

Egyetlen jogszabály sem deklarálja a felekezetek jogi személyiségét, így e "joggyakorlatra" van bízva annak elismerése.

A vallásfelekezetek megalakulásának szabályai" - az 1895. évi XLIII. tc. jelenleg is hatályban lévő: három §-a - nem található meg a Hatályos Jogszabályok Gyűjteményében.

A szabályozás túlnyomó része jogforrásnak sem tekinthető utasításokkal történik, melyek jogi jellegükből adódóan hozzáférhetetlenek, tetszés szerint megváltoztathatók. Közös jellemzőjük, hogy a felekezetek' mozgásterét a minimálisra korlátozzák (pl. az egyházi szervezetek által szándékolt építkezési, tatarozási, stb. munkálatok, ingatlanvásárlások és elidegenítések engedélyezése).

c/ Személyi kontroll

A fontosabb egyházi tisztségek betöltéséhez állami engedély (előzetes hozzájárulás vagy utólagos tudomásulvétel) szükséges, ugyanez érvényes az elmozdításokra, áthelyezésekre is.

Annak ellenére, hogy a törvények mindenre vonatkoznak, az egyházi állások betöltői kötelesek esküt tenni az állam képviselője előtt.

d/ Szervezeti kontroll

Az állam igyekszik a hívőket a hagyományos és már elismert egyházak keretei közé kényszeríteni. Ha a hívők megpróbálnak ezeken az állami ellenőrzéssel és gyakran az állami akarathoz túlságosan, vagy kritikátlanul hű egyházi vezetők kontrolljával is átszőtt kereteken átlépve azok mellett, vagy azokon kívül az önszerveződés igényével fellépni, az a hatósági és az adott egyház vezetőjének az államérdekhez való kötődése fokától függően esetleg kizárásig terjedő egyházi megtorlást von maga után.

Új vallásfelekezet alakulásához az AEH engedélye szükséges, mely hatóság az engedélyezést titkos, jogorvoslatot kizáró, határidőhöz nem kötött, kifárasztást és felmorzsolást célzó, gyakran évekig elhúzódó eljárásban teljesen diszkrécionális jogként kezeli.

A bejegyzetlen vallási közösségeket az állam rendőri, közigazgatási úton üldözi (büntető és szabálysértési eljárások, házkutatások, kihallgatások, elszámoltatások, fenyegetések, munkahelyi retorziók stb.).

e/ Anyagi kontroll

A 20.000.- (húszezer!) forintot meghaladó értéke építkezési, tatarozási munkálatokhoz a normál hatósági engedélyeken kívül az egyházügyi hatóság előzetes engedélye szükséges.

Ingatlanvásárlásnál a jogügylet érvényességi feltétele a szerződés AEH általi záradékolása (bemutatói záradék), enélkül a tulajdonjogot nem jegyzi he a telekkönyvi hatóság az

ingatlanvilvántartásba.

f/ Lelki kényszer

Az óvodától kezdve az egyetemig céltudatos ideológiai "nevelés" folyik. A javarészt sztálinista szellemmel áthatott tankönyvekből nem hiányoznak a bibliai vallást és a hívőket sértő megfogalmazások sem.

Az egyházi iskolák száma elenyésző, tanszabadságuk minimális.

A családjogi törvény 75. §. (1) a szülők kötelességévé teszi gyermekük szocialista szellemben történő nevelését, hogy az a szocializmus eszméjéhez hű emberré váljék. A szülőknek "joguk és kötelességük mindent megtenni ami e célok elérése érdekében szükséges és tartózkodniuk kell mindattól, ami azok elérését akadályozza, vagy megnehezíti". A törvény 1986-os módosítása lehetővé tette a szülői felügyelet bíróság általi megszüntetését, "ha a szülő felróható magatartásával gyermeke... értelmi, vagy erkölcsi fejlődését (értsd itt az említett célokat is) súlyosan sérti, vagy veszélyezteti (ld. 88. §. (1) bek. a/ pont). A per megindítására többek között az ügyész és a gyámhatóság is jogosult. A kiskorút ebben az esetben a gyámhatóság intézeti nevelésbe veheti. Bár nincsen tudomásunk arról, hogy az ismertetett szabályhelyek alapján a hatóságok világnézeti okból valakinek is megszüntették volna szülői felügyeleti jogát, a törvényi lehetőséggel élve ezt jelenleg bárkivel "törvényesen" megtehetnék, aki gyermekét nem szocialista szellemben neveli.

2/ Egyházak közötti egyenlőtlenség

Az 1947. évi XXXIII. tc. elméletileg megszüntette a bevett és az elismert vallásfelekezetek között az utóbbiak hátrányára fennálló különbségeket, gyakorlatban azonban konzerválódott az egyházak; közötti igazságtalan különbségtétel. Erre épül az állami egyházpolitika egyik sarkalatos elve az "oszd meg és uralkodj".

a/ A bevett vallásfelekezetek (történelmi egyházak) közül az öt legnagyobb továbbra is kiváltságos helyzetet élvez az egyházak sorában. Az államhoz való viszonyukat külön (bár oktrojált=kikényszerített) paktumok szabályozzák, vezetőik országos listán választott parlamenti képviselők.

Náluk hátrányosabb helyzetben vannak azok a bevett vallásfelekezetek, amelyeket elenyésző társadalmi befolyásuk miatt az állam még egy oktrojált paktumra sem érdemesített (görögkeleti egyházak bár a joggyakorlat valamennyi bevett vallásfeleket jogi személyiségét elismeri.

b/ Még hátrányosabb helyzetben vannak a törvényesen elismert vallásfelekezetek. Egyaránt jellemző rájuk, hogy az államhoz való viszonyuk se külön megállapodások, sem általános érvényű szabályozás keretében szabályozva nincs, így ki vannak téve a hatalom kényének, kedvének. Közülük egyesek jogi személyiségét a joggyakorlat elismeri, egyesekét nem.

Közülük is a leghátrányosabb helyzetben már említett metamorfózison keresztül esett Magyarországi Szabadegyházak Tanácsába tömörült ún. szabad egyházak vannak, szabadságuk szinte kizárólag csak a nevükre korlátozódik: az ÁEH és a SZET kettős felügyelete alatt állnak; az ÁEH-hoz csak a SZET-en keresztül, közvetve kapcsolódnak. A szabad egyházak jogi státuszának célzatosan kreált sokfélesége: van közöttük a/ jogi személy SZET tag, b/ nem jogi

személy SZET-tag, c/ nem jogi személy, nem is SZET-tag, azonban a SZET "jőszolgáltatásban" részesülő, d/ jogi személy, nem SZET tag, de ügyeit kizárólag a SZET képviseli; e/ a SZET valamelyik jogi személy, vagy jogi személyiség nélküli tagjának fennhatósága alatt álló, stb, felekezet - olyan átláthatatlan és zűrzavaros helyzetet eredményez, amely melegágya a manipulációnak, korrupciónak, despotizmusnak, melyből következően a SZET se ellentétek szításának és kijátszásnak kiváló eszköze az állam kezében.

c/ A legkilátástalanabb helyzetben a törvényesen elismert vallásfelekezetté alakulni kívánó csoportok, közösségek vannak.

A megalakulás szabályait egy még Ferenc József által szentesített múlt század végi törvény, a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. évi XLIII. tc. ma is hatályos 7. 8. és 18. §-ai tartalmazzák. A törvényhelyek ezt az utóbbi évszázadban hazánkban példátlan időtállóságát egyáltalán nem liberális szellemüknek, hanem annak köszönhetik, hogy engedélyezési rendszert honosítottak meg, melynek keretében a vallásfelekezetté alakulás iránti kérelem fölött hitelvetek, erkölcsi szabályokat, bizonytalan tartalmú fogalmakat (pl. nemzetellenesség, közerkölcs sérelem) vizsgálva, diszkréciónális joggal dönt az államigazgatási hatóság (jelenleg az AEH), mégpedig jogorvoslatot kizárva. A törvényjavaslat egykori országgyűlési vitájából kitűnik, hogy a törvény az addigi felekezeti struktúra fenntartását célozta, azon indok alapján, hogy túlságosan elszaporodtak a felekezetek és nem kívánatos, hogy könnyűszerrel újabbak alakuljanak.

A megalakulás szabályait mi sem minősíti jobban, minthogy azokat a történelmi egyházakon kívül minden egyéb felekezetet "leszektázó" és rendőrileg üldöző Horthy-rendszer, valamint az autonómia felfaló Rákosi rendszer sem tartotta szükségesnek módosítani. Bátran állítható, hogy a törvény az engedélyezést az államigazgatási hatóság kényére-kedvére bízva tulajdonképpen befagyasztotta a felekezetalapítást.

3/ Erkölcsi felelősség

Az egyházakat az elmúlt négy évtized során ért támadások és sérelmek sem feledtethetik azt az erkölcsi felelősséget, ami a keresztény történelmi egyházakat a Horthy rendszerben betöltött szerepük miatt terheli: képviselőik közül többen is aktív szerepet vállaltak a nemzeti tudatot mérgező fajgyűlölő propagandában, a parlamentben ülő vallási vezetők megszavazták az első két zsidótörvényt, némán asszisztáltak végig a magyar zsidóság tragédiáját, s ily módon passzivitásra készítették hívő tömegeiket E történelmi felelősségükkel lényegében mindmáig nem néztek szembe.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő időszak is e politikai hatalmat kiszolgáló hagyomány továbbélését igazolja. Mindezek jelentős mértékben hozzájárultak hazánkban a kereszténység tekintélyének csökkenéséhez. Az erkölcsi felelősség további takargatása a demokratikus egyházügyi kibontakozás egyik akadályja lehet.

Ám a múltban és most is különbséget kell tennünk a kereszténység nevében szóló, de a politika hatalom támogatásával közéleti (és egyházi) szerepet betöltő, a hívők képviselőjére méltatlanná vált és alkalmatlannak bizonyult egyházi személyek és az üldözöttek, a híveik, vagy hitük védelmében üldöztetést szenvedő papok, lelkészek és világiak, a hívő tömegek között. Annak a veszélye azonban, hogy a politikai hatalom a már előkészületben lévő, lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény elveiről a demokratikus dialógus látszatát keltve a hívők feje

fölött az előbbiekkal kíván "megegyezni", változatlanul fennáll.

II. KÖVETELMÉNYEK

Ami a követelmények vallási, egyházügyi részét illeti, leszögezzük, hogy semmiképpen sem 1945 előtti egyházi jogosítványok visszaállítását kívánjuk, hanem korszerű, demokratikus, monopóliumoktól, privilégiumoktól és állami beavatkozástól mentes egyházi viszonyok kialakítását, melyben az állam és az egyház valóságosan elkülönül, az önkéntesen és szabadon szerveződő vallási közösségek egyenlő jogokat élveznek.

A tágabb, lelkiismereti szabadság vonatkozásában az alapvető emberi jogokkal nem ellentétes világnézet, vagy pártállás miatti diszkrimináció kiküszöbölését célozzuk.

1/ Az állam és az egyház korrekt szétválasztása, az egyházi autonómia garantálása

a/ Az állami felügyelet törvényességi felügyelet szintjére történő korlátozása

Szüntessék meg az Állami Egyházügyi Hivatalt.

Az egyházak működése felett kizárólag törvényességi felügyelet gyakorolható, melynek alanya a társadalmi szervezetek feletti törvényességi felügyeletet ellátó szerv legyen. Amennyiben az adott egyház olyan tevékenységet végez, amelyet jogszabály egyébként szabályoz, e tevékenysége felett a tevékenység szerint hatáskörrel bíró állami szerv gyakorolja a felügyeletet.

Szüntessék meg a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsát.

Nincs szükség rá se mint véleményező, sem mint közvetítő szervre. Az alábbiakban írtak szerint önálló jogalannyá váló egyházak ügyeiket önállóan tudják intézni. A SZET megszűnése természetesen nem érinti az egyházak jogát arra, hogy egymással valóban szabadon társulva közös érdekképviseleti szervet hozzanak létre.

b/ Egyházi tisztségek szabad betöltése

Szűnjék meg az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulások rendszere, az egyházak szabadon választhassák meg, nevezhessék ki, ill. mozdíthassák el tisztségviselőiket.

c/ Ismerjék el valamennyi egyház (vallásfelekezet) önálló jogalanyiságát, jogi személyiségét

d/ Szüntessék meg az egyházi pénzügyekhez való általános költségvetési hozzájárulást

Az egyházak maguk fedezzék személyi és dologi kiadásait. Ez nem csupán a társadalmi igazságosságnak, hanem a bibliai elveknek is megfelel.

Ha azonban tulajdonukban, vagy kezelésükben műemlék épület, műkincs van, ill. közhasznú tevékenységet látnak el (pl. szociális, gyógyító, oktatási intézet fenntartása), műemlékvédelmi, ill. közhasznú tevékenységük a világi intézményi arányban álló normatív költségvetési

támogatásban részesüljön.

Ismerjék el az egyházak jogát az adománygyűjtésre és biztosítsák az önkéntes adományok adás és illetékmentességét.

e/ Szabadságot a vagyoni - forgalmi viszonyokban

Szüntessék meg a vagyoni - forgalmi viszonyokban az egyházakat sújtó korlátozásokat (építkezés, ingatlanforgalom, stb.)

2/ Az összes vallásfelekezet egyenjogúságának garantálása

A készülő törvény hatálya valamennyi egyházra terjedjen ki. Hatálybalépésével egyidejűleg az összes különmegállapodást, paktumot, jegyzőkönyvet, stb. helyezték hatályon kívül (ezt oktrojált=kikényszerített voltuk is indokolja).

Az egyházak nem szerezhetnek közéleti monopóliumokat, de képviselőik közéleti tisztségekre szabadon megválaszthatók.

Az egyházi tisztségviselők, tagok saját belátásuk szerint, mint magyar állampolgárok vegyenek részt a politikai életben, vagy tartózkodjanak attól. Emiatt egyetlen egyházat se érhesen hátrány, vagy előny.

Egyháznak másik egyház felől véleményezési, vagy javaslattételi joga semmilyen ügyben nem lehet.

3/ Vallásfelekezet-alapítás szabadsága

Deklarálni kell, hogy a felekezetalapítás azonos vallási meggyőződést valló, azonos hitelveket követő és közös - istentiszteletet gyakorló alanyi joga, mégpedig függetlenül attól, hogy hitelveik különböznek-e már meglévő közösségektől vagy sem. A vallási közösségek nyilvántartásba vételét garanciális okból bírósági hatáskörbe kell utalni. A nyilvántartásba vétel iránti kérelem elbírálásakor a bíróság mérlegelési joggal nem rendelkezhet, kizárólag a törvényes kellékek meglétét vizsgálhatja. Ezek: 10 fő elhatározása, a hitéletre vonatkozó alapvető rendelkezéseket is magába foglaló szervezeti szabályzat megalkotása, a közösség ügyintéző és képviselői szerveinek megalakítása. A megalakuló vallásfelekezet neve nem lehet azonos egy már létezőével.

4/ A vallásfelekezetek belső rendjének érintetlensége

A felekezetek szervezeti rendjével kapcsolatban semmiféle rendelkezést nem tartalmazhat jogszabály. Az egyházak felépítésének bibliai elvekből fakadó, jórészt hierarchikus viszonyait az állam köteles tiszteletben tartani és azokba nem avatkozhat be a "demokratikus működés garanciái megteremtésének" jelszavával.

Az egyházak jogosultak belső szabályzatokat (ún. egyházjogot) alkotni, ezek azonban államilag ki nem kényszeríthetők.

5/ A világnézet, a meggyőződés szabad megválasztása, elfogadása, kinyilvánítása, gyakorlása,

tanítása

a/ Nevelés szabadsága

Deklarálni kell, hogy a szülőnek alanyi joga gyermekeit a lelkiismerete szerinti világnézet, vallás, erkölcs és eszmék alapján nevelni, neveltetni. Ennek megfelelően módosítsák a családjogi törvényt.

b/ Vallásos nevelés intézményi feltételeinek biztosítása

Bármelyik felekezet létesíthessen hitelveinek megfelelő teológiai intézetet, tarthasson fenn óvodát, általános és középiskolát. Mivel az oktatás közügy, tíz oktatási intézményeknek juttatott adományok (értsd ezt nemcsak a felekezeti intézményekre), örökségek élvezzenek teljes illetékmentességet, adományozó intézmények, szervezetek, magánszemélyek adóalapja pedig csökkenthető legyen az adomány összegével. Ez magánszemélyeknél annál is indokoltabb, mivel enélkül valójában kétszeresen járulnának hozzá a közoktatás költségeihez.

c/ Világnézeti szűrés tilalma

Legyen tilos a követendő vallás, világnézet előírása, illetve a vallás, világnézet számonkérése és bárminemű erre épülő hátrányos megkülönböztetés a nevelési és oktatási intézetekben, munkahelyeken közhivatalokban, fegyveres testületeknél.

Szüntessék meg a feddhetetlenség intézményét, mint a világnézeti szűrés egyik eszközét.

A világnézet alapján történő diszkrimináció tilalmát az Alkotmányban is rögzíteni kell.

d/ Tananyagok felülvizsgálata

Legyen tilos a tananyagok ideológikus manipulálása. A tényyszerűség visszaállítása érdekében vizsgálják fölül a tananyagokat.

6/ Büntetőjogi védelem

A lelkiismereti és vallásszabadság megsértés nyilvánítsák hivatalból üldözendő és magánváddal illehető bűncselekménnyé.

7/ Alternatív polgári szolgálat haladéktalan szabályozása

Időtartama nem lehet hosszabb a katonai szolgálat időtartamánál, ellenkező esetben a vallás és lelkiismereti szabadságot sérti, diszkriminatív, büntető jelleget öltene.

A már leszerelt, tartalékos állományban lévőknek is biztosítsanak lehetőséget utólagos átsorolásukra.

8/ A hitélet gyakorlásának szabadsága

Tegyék lehetővé a hitélet gyakorlását a hadseregben, az alkohol- és kábítószerelvonó, valamint a büntetés-végrehajtási intézetekben, az iskolákban, bentlakásokban, árvaházakban, kórházakban

stb.

9/ Műsorkészítési és sugárzási jog

A Magyar Rádió és a Televízió a fenntartó társadalomé, nem sajátíthatja ki se az állam, sem egy párt.

A vallásfelekezetek és más, jelentős eszmei áramlatokat képviselő közösségek ízlésüknek megfelelően készíthessenek műsorokat és azokat a közpénzből fenntartott adóállomások sugározzák.

10/Rehabilitáció

Követeljük mindazok rehabilitálását, akiket 1945-től napjainkig hitük, vagy az emberi jogokkal nem ellentétes meggyőződésük miatt üldöztek, vagy bárminemű joghátránnyal sújtottak.

Követeljük a politikai vonatkozású, konstruált perek anyagainak nyilvánosságra hozatalát, ideértve az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlás időszakának terrorpereit is.

11/Jogszabályok felülvizsgálata

Helyezzenek hatályon kívül minden olyan jogszabályt, rendelkezést, amelyek emberi jogokat, köztük a lelkiismereti és vallásszabadságot sértik. A szabályozásból zsinórmértékül szolgáljanak a Magyarország által is becikkelyezett, vagy aláírt nemzetközi egyezmények. Következétesen érvényesüljön a jogszabályok hierarchiájának elve.

PROGRAMTÉZISEK

A mezőgazdaságról és a falusi társadalomról

Hogyan lehet és kell megújítani a mezőgazdaságot a maga szervezetrendszerével, intézményeivel tulajdoni és kooperációs viszonyaival? És miképpen teremthető a falusi társadalmi csoportok számára lehetőség arra, hogy sokoldalúan és teljesértékűen bekapcsolódhassanak a nemzeti munkamegosztásba együttműködésbe és ezáltal hogyan óvható meg a falusi térségekben megjelenő kultúrtáj és nemzeti vagyon?

A mezőgazdaság és a falusi társadalom kérdése nem azonos, mégsem szólhatunk az egyikről a másik nélkül. Kemény fogyasztói ellenőrzés alatt álló agrártermelés szigorú követelményének a mezőgazdaság csak akkor tehet eleget, ha az érintett társadalmi csoportoknak a mainál lényegesen szélesebb köre jut értelmes, távlatokat nyújtó tevékenységhez. Ez elképzelhetetlen az önszerveződés, valamint a termelési és kooperációs formák gazdagodása nélkül. Sokféle szervezet csakis annak a sokszínű kultúrának a talaján jöhet létre és működhet, amely jórészt a második gazdaságba szorulva, felszín alatti, ám annál; valóságosabb szervező, integráló erőként hatva az elmúlt negyven év rombolásai ellenére is tovább él. A mezőgazdasági termelés természetesen ma is a falusi társadalom szövetébe ágyazódik, azonban az összekapcsolódás nem

elég eleven, nem elég szoros. Így nemcsak önmagáért, hanem a mezőgazdaság megújulása érdekében is elengedhetetlen, hogy visszakapja a falusi társadalom az önkormányzás és önszerveződés jogát és gazdasági lehetőségét, noha tudjuk, hogy a falvak egy sorában a pusztulás már így sem állítható meg. A rombolás és túlélés kettőssége jellemzi az elmúlt negyven év falusi viszonyait. A kommunista hatalomátvétel megfosztotta a parasztságot az önszerveződés minden lehetőségétől szétzúzva s falusi egyesületeket és társulásokat. A községi önkormányzatot és a közszolgáltatások valamennyi területét hierarchikus monolitikus közigazgatás váltotta fel. Az 1956 utáni megtorlás kifejezetten azokat vette célba, akik a lakosság bizalmát élvezve bizonyították képességüket a falu életének irányítására. A mezőgazdaság úgynevezett szocialista átszervezése kihúzta az ambiciózus, törekvő falusi társadalmi csoportok lába alól a talajt; megszüntetve sajátos termelési szervezetüket, kooperációs rendszerüket nagy, egyre nagyobb üzembe szervezték őket, hogy végül sok helyen több falut egyetlen termelőszövetkezetbe egyesítsenek, s annak vezetését - a helyi közösség iránt kevésbé fogékony, más vidékről jöttek kezébe adva - eltávolítsák a falutól.

A '60-as évektől a városias fejlődés világtendenciáit hangoztató, voluntarista településpolitika ahelyett, hogy az iparosodással természetszerűen együttjáró súrlódások és konfliktusok mérséklésére törekedett volna, aránytalanul hátrányos helyzetbe sodorta a falvakat. Az erőszakos városfejlesztés közepette elvonta és központosította oktatási, kulturális és egészségügyi intézményeiket s a tanácsi önkormányzatok sokaságát szüntette meg. Ráadásul amellet, hogy a falusiak városba telepedésének erőltetése súlyos és értelmetlen személyes áldozatokkal, nemzeti vagyonvesztéssel járt együtt, e folyamat eredménye sem megnyugtató: a városok és városias települések a fejlesztési források koncentrációja ellenére sem tudtak megfelelő feltételeket teremteni a vidékről beáramló népesség felszívásához.

A falvak elöregedése, a képzett fiatalok elvándorlása és a falusi népesség csökkenése ellenére a '70-es évektől ellenkező irányú folyamat is megindult: elkezdődött a nagyvárosokból való kiáramlás és az, hogy a falusi lakosságban oszlani kezdtek a városon szerezhető előnyökhöz fűződő illúziók. A falusi életteret tudatosan választóknak (a megújítandó agrárgazdálkodás alanyainak) két nagy csoportját ismerjük: az egyiket képzett munkások, tisztviselők és gyermekeiket taníttató polgár-parasztok alkotják, akik letelepedési helyük kiválasztásakor a központok, iskolák elérhetőségére, valamint a második gazdasági szerepvállalás lehetőségére ügyelnek. A másik csoport, a szegénység elől menekülő képzetlen fiatalok viszont éppen az intézményhiányos településeket és tanyákat keresik előszeretettel, mert a gazdátlan házak és földdarabok a végre paraszttá válás lehetőségét villantják fel előttük. Mindez azonban nem jelent többet, mint esélyt ahhoz, hogy a hagyományos falvaink egy részében alacsonyabb lélekszámmal stabilizálódjék a megingott társadalom.

Az adminisztratív településpolitika viszonylagos nyertesei azok a községek lehettek, amelyek legalább részleges központi szerephez jutottak a gazdaság vagy a közigazgatás terén. Az a megítélés, amely a mai faluképet ezekhez a községekhez igazítja, egyoldalú. És egyoldalú az is, ha csak azt látjuk, hogy a mezőgazdaság modernizálódásával párhuzamosan megújult és komfortosodott a lakásállomány; hogy a falusi élet a második gazdaságba kapcsolódás és így a pótlólagos jövedelemszerzés jó esélyeit nyújtja; hogy ma már a falusi aktív keresők háromnegyede nem mezőgazdasági munkahelyen dolgozik; hogy a falusi és a mezővárosi társadalom szétszakítottsága - a természetes életformakülönbségek ellenére - megszűnt. Amit a folyamatok fő sodrának igyekeztek felümenteni, arról kiderült, hogy melléktermék csupán: e részeredmények egyfelől az agresszív újraelosztással jártak együtt, s a kártékony hatásokhoz nem mérhető a hozadék; másfelől pedig éppen a falu- és agrárpolitikát keresztező központi

törekvésekkel szembenálló kitérők, szabotálások formájában jelentkező egyéni stratégiáknak köszönhetőek. Mert kétségtelenül éppen a hivatalos politikát megkerülve, kijátszva, vállalati és egyéni kezdeményezésre jöttek létre a téesz-melléküzemek, a kistermelés és a kapcsolódó szolgáltatások különböző rendszerei, a kaláka-építkezések stb. E változatos, sokszor a felszín alatt kibontakozó tevékenységi és együttműködési formák a városokból visszaszorulók megújult szaktudását és együttműködési készségét, s az ezt beolvasztó falusi társadalom életerejét bizonyítják.

Le kell szögezni azonban azt is, hogy az agrárszektorra is kiterjedő válság közepette a kerülőutakra építő túlélési stratégia, s az árnyékgazdaságszerű működés egyre kevesebb sikerrel kecsegtet, egyre inkább feléli tartalékait. Változtatni kell tehát azokon a körülményeken, amelyek eddig is csak a falusi társadalom önszerveződésre való képessége révén, de így is pusztán továbbélésre adtak csak módot.

Mindenekelőtt a mezőgazdaság megújulása szükséges. Mára már túljutottunk azon az időszakon, amikor a mezőgazdaság sikereire hivatkozva eredményesen lehetett elnyomni a fel-felbukkanó újjító, kísérletező kedvet. A rohamosan fejlődő agrotechnikáról, modern gépekről, bámulatos állattartó telepekről, meredeken emelkedő termésátlagokról, magasan képzett agrárszakemberekről szóló sikerpropaganda itt tartotta magát legtovább. De a felszínen túl is sikeresnek tekintették a mezőgazdaságot, mert vállalatok példát tudtak mutatni az iparvállalatoknak, hogyan lehet kitörni a profilkötöttségekből a melléküzemek révén, hogyan lehet új szükségleteket szolgáló szervezeteket teremteni közös vállalkozásokkal és termelési rendszerekkel, legfőképp pedig abban, hogyan lehet a vállalati tevékenységben kombinálni a vállalati munkaszervezetet és - a kistermelés integrálása révén - a magánmunkát.

A tőkehatékonyság rohamos csökkenése, a mezőgazdasági vállalatok egyharmadának máról holnapra tengődése, a vagyonfelélés reális veszélye, a forgalmi rendszer látványos zavarai azonban, mint megannyi válságtünet, egyértelműen jelzik: e téren is gyökeres reformokra van szükség.

A VÁLSÁG TERMÉSZETE

Az agrárágazat szószólói a problémák gyökerét természetesen az ágazaton kívül láttatják: az elviselhetőség határát átlépő elvonásokban, és az iparral szemben folyamatosan elszenvedett árvesztésekben, jövedelemaránytalanságban, azaz az agrárrollóban. Miközben elfogadjuk e megállapítások egyes elemeit, s azt, hogy az adó- és támogatási rendszerben fordulatra van szükség, nem fogadhatjuk el kiindulópontját: azt, hogy a ma létező vállalatrendszert kiszolgálva, annak igényeihez mérni a követeléseket.

Egy piacgazdaság szereplői azt a kérdést mérlegelik, hogy a számukra elérhető piacok és tevékenységi formák közül az adott árak mellett tőke illetve munkabefektetésük hogy jövedelemre jobban, van-e érzékelhető különbség az egyes gazdasági ágak között. A szocialistának nevezett gazdaságban viszont - ahol meghatározott számú, merev korlátok közé szorult, a központi vezetéssel alkut folytató vállalat van jelen - a kérdés megfordul: mekkora jövedelemre van szükség az adott szervezetek fennmaradásához, és ezen igényből visszszámolva milyen árat kell kialakítani.

Piaci egyensúlyi árak helyett így mesterséges árak működnek.

Ugyanakkor látnunk kell: ez a rendszer árakkal nem vezérelhető kielégítően. Részben azért nem, mert az érdekcsoportok szigorú ágazati rendekre oszlanak, és az elosztás az ágazatok közötti jövedelemarányokat tolja előtérbe. De azért sem, mert az élelmiszergazdaság a termelési-forgalmi láncolat egy-egy fázisára telepít monopóliumokat, amivel a végtermék árába "csomagolt" költségtérítést akár egyetlen fázis kisajátíthatja, míg mások a jövedelemhiány miatt összeroppanhatnak.

Alapvetően tehát nem az árrendszer javításában kell a megoldást keresni, hanem a vállalatrendszer pazarlását kell megszüntetni abból kiindulva, hogy a válság igazi természete a rosszul monopolizált vállalatszerkezetben és belső működési rendjükben rejlik. Ezek főbb jellemzői:

- a mezőgazdasági vállalatokat központilag vezérlik és ebből eredően erősen hatnak a kampányjellegű módszerek;
- az ár- és támogatási rendszer szinte garantálja a költségek térítését, ugyanakkor uniformizál is; a központból látható kereskedelem az ellátási célokat minden termelőnek egyformán közvetíti, azaz csökkenti a tájjelleg motiváló szerepét, s ezzel irracionálisan drága vállalati formák fenntartásához járul hozzá;
- az alku- és beavatkozási rendszer bürokratikus-patriarchális;
- a jogrend csak bizonyos vállalati és üzemszervezeti formákat intézményesít, s ezzel elszegényíti a lehetséges kooperációs rendszert;
- nem a termelési - feldolgozási - forgalmazási lánc egy szereplője szervezi a folyamatot, összehangolva ezzel az egyes mozzanatokat, hanem a termelési-feldolgozási-forgalmazási szakaszok különülnek el egymástól monopóliumként;
- a mezőgazdasági vállalatok területi monopóliumának természetes velejárója a restség;
- s végül: a mezőgazdasági vállalatokban elterjedt gyáripari szervezet hierarhizált, vagyis a vezetést és vezetetteket szigorúan elválasztja, az önszervezés lehetőségét kizárja; a munkafázisonként szakosított, technológiai elemek szerint tagolt munkaszervezet egységeinek érdekeltsege nem köthető a termelési folyamat eredményéhez, a lekötött eszközök hozadékához.

A MEGÚJULÁS FELTÉTELEI

- társadalmi és jogi mechanizmus segítse a mezőgazdaság üzemi és vállalati viszonyainak átrendeződését;
- versenyző kínálat uralkodjon a termelőeszközök és termelési eljárások piacán. E két feltétel jelenleg szinte teljesen hiányzik. Az iparvállalatok nem megfelelő rugalmassága, a korlátozott import és az integráló szerepre alkalmas forgalmi, feldolgozó vagy eljárás-tulajdonos szervezetek hiánya beszűkíti a kínálatot. (A mezőgazdasági vállalatok némi joggal mondhatják, hogy az ipari

áremelések és a beszerzési támogatások megszüntetése egyszerűen csak rájuk hárítja az ipar támogatását.)

Még kevésbé beszélhetünk az élelmiszergazdaság üzem- és vállalatrendszerének átalakulásáról, a sikeres üzemformák és együttműködési típusok kiválasztódásáról. Akadályozza ezt a monopolszerepeket rögzítő jogrend: gátolja a félelem a sikeres üzemformák terjedése nyomán várható differenciálódástól, amelynek kezelését a mai társadalom valóban nem képes kielégítően biztosítani; de elsősorban mégis a részpiacok eltérő árszabályozásába, az egyes vállalatcsoportok számára kialakított támogatásokba rejtett protekcionizmus akadályozza. (A fogyasztók is joggal mondhatják így, hogy a megszüntetett támogatásokat pótló áremelésekkel az élelmiszergazdaság konzerválásának indokolatlan költségeit velük fizettetik meg.)

A TULAJDONREFORMRÓL

A monopolszerepeket alátámasztó tulajdonviszonyok megváltozása nélkül a mezőgazdasági vállalkozói tér nem lehet elég nyitott, az abban résztvevők köre nem bővíthet eléggé, s nem alakulhat ki kellő számú, egymással is versenyző alternatív termelési eljárás és kooperációs rendszer. A tulajdonviszonyok átalakulásának egyszerre kell szolgálnia

- a jelenlegi közösségi (szövetkezeti) tulajdon valódi (végső, elsődleges) tulajdonosainak megtalálását és jogaikba való visszahelyezésüket,

- a tulajdonosváltások intézményes rendjének kialakításával, a mezőgazdasági tőke- és földpiac megteremtésével az új szereplők megjelenésének és korlátozások nélküli gazdasági növekedésének lehetőségét.

Az átalakulás alapelveként fogadjuk el, hogy célszerű és szükséges a mai mezőgazdasági vállalati formákból kiindulni, mert:

- a mai szövetkezetek zömében is megtalálhatók olyan vállalható kulturális, öngazgatási hagyományok és a tulajdonosi kötődés olyan alapjai, amelyek alkalmassá teszik őket erre a szerepre;

- szükséges biztosítani e vállalatok érdekelttségét és együttműködését az átalakulási folyamatban.

Nem kívánjuk tehát a mai mezőgazdasági nagyüzemek igazgatási úton történő felszámolását, s nem kívánunk földosztást. A mai vállalati közös tulajdon felosztása nem jelenti a természetbeni vagyont (föld, építmény, gépek, munkaeszközök) szétosztását - bár kizárni nem kell ezt a lehetőséget sem. (A vagyonfelosztás optimálisan értékpapír formában történhet.)

Szervezeti mintáink kialakítása során figyelembe kell vennünk, hogy:

- a szövetkezés nem csupán egyes társaságokat jelent, hanem mozgalmat is, amelynek ideológiája és intézményrendszere nagy szerepet kaphat a munkakultúra, vagy a sajátos fogyasztói szükségletek oldaláról kiinduló vállalkozások szerveződésében;

- a mezőgazdasági szövetkezetek - törvényben is rögzített - mai vállalati formái alkalmatlanok

arra, hogy valódi szövetkezetekké alakuljanak, hiszen az alaptevékenység képtelen és rugalmatlan üzemszerűen rögzítik, amelyben - a racionális tőkehasznosítást és főképp a munkatermelékenységben rejlő lehetőségek kihasználását nézve csak túl nagy és túl kicsi üzemméretnek vannak (nagyüzemek és háztáji, ül. kisegítő gazdaságok);

- a jelenlegi nagyszövetkezetek zöme - éppen nagy mérete és főképp vegyes profilja miatt - szokásos tagolatlan vállalati formájában sem a hagyományos szövetkezeti funkciók betöltésére, sem öngazgató vállalatnak nem alkalmas; az egyes üzletrészek önállósítása szükséges ahhoz, hogy az öngazgató vállalat belső érdekviszonyai világossá váljanak, s hogy az önálló egységek tevékenységük logikájából adódó szövetkezeteket alkothassanak.

Az önállósuló csoportok induló vagyonát az elkülönült vállalati szintté váló tulajdonosi központ (holding) adja, s ennek révén érvényesíti az egész üzletrendszer érdekeit. Ugyanakkor az egyes üzletrészekből alakuló szövetkezetek, amelynek tagjai a többszintűvé vált nagyszövetkezetnek is tulajdonosai, a tulajdonosi központon keresztül válnak érdekeltté az egész vállalkozás eredményességében, a célszerű kooperáció megőrzésében és fejlesztésében.

Ha nem is azonos minta szerint, de szükséges az állami gazdaságok társasággá szervezése is. Mindezen okok miatt mindenekelőtt megváltoztatandók; visszavonandók mindazon jogszabályok, amelyek:

- gátolják a mezőgazdasági vállalatrendszer és az alapjául szolgáló tulajdonviszonyok átalakulását, a mezőgazdasági vállalkozási térben a legkülönfélébb természetű vállalkozások térnyerését;

- akadályozzák a föld szabad forgalmának, a föld és földbérletpiacnak a kialakulását s ezzel a reális földértékelés megvalósulását;

- korlátozzák a vállalati belső viszonyok átalakulását, a jelenlegi nagyüzemek zárt vállalati határainak bomlását, s többszintűvé, vegyes tulajdonúvá válásukat;

- kényszerpályákra terelik a termelési és forgalmi tevékenységet, s ezzel a vállalatok egy soránál kizárják a testreszabott, önálló stratégia kialakulását.

A részpiaci jogok általánossá tétele mellett új szervezetformákat is szükséges intézményesíteni:

- árutőzsdéket, melyek egy részét a külföldiek számára is meg kell nyitni;

- új szövetkezeti formákat, beszerző, értékesítő, szolgáltató szövetkezeteken kívül hitelszövetkezetet, szövetkezeti befektető társulatokat, biztosító szövetkezeteket stb.;

- új pénzügyi és kombinált kereskedelmi-pénzügyi formákat;

- gazdasági célú egyesületeket.

Ezek egy része befér a társasági törvény vagy a tervezett egyesületi törvény kereteibe, de modelljeiket ez esetben is tudatos szervezéssel kell létrehozni.

AZ ÁTMENETI PÉNZÜGYI SZABÁLYOZÁS

Mindaddig, amíg a piacépítés jogi és szervező munkája folyik, nem vállalkozhat másra, minthogy keményebben érvényesíti a kínálati árakra épülő szabályozást. A támogatási rendszernek az ország gazdasági szerkezete, külkereskedelmi kényszere miatt kétféle feladata marad:

- a termelők közvetlen támogatása azokban a fázisokban, amelyeket összeomlás fenyeget;
- az export- és a hazai fogyasztó támogatása.

De a támogatásokat szervezetsemlegessé és teljesen nyílttá kell tenni, emellett a termelők közvetlen támogatását célszerű fix összegben meghatározni, majd lassan elapasztani, hogy a meglévő szervezetek és eszközök átalakítására, bérbeadására való ösztönzés erős legyen.

Vagyis rövidebb távon a pénzügyi szabályozás egyelőre három célra törekedhet:

- az árszabályozás és támogatás ne akadályozza a termelők körének átalakulását és a racionális gazdálkodási formák kialakulását;
- ezen túlmenően pénzügyi eszközökkel segítse az átrendeződést (pl. támogatás-limitek, átszerveződést szolgáló pénzügyi intézmények alapbiztosítása, illetve nevékre vállalt kamatgarancia, átmeneti adókedvezmények stb.);
- Használjon olyan formákat, amelyek átmenetileg a költségvetés intézményei (termékkasszák, árbiztosítási szerződés, meliorációs, tanyarekonstrukciós, technológiafejlesztő stb. alapok), de amelyek szigorúan korlátozzák a jelenlegi szervezetrendszer konzerválásában érdekelt csoportok érdekérvényesítését; ezen intézményeknek idővel önállósodniuk kell.

Ha a legkülönbébb vállalkozások számára válik lehetővé a mezőgazdálkodás, nagyon gyorsan kiderülhet, hogy eddig még a kedvezőtlen termőhelyi adottságok ellensúlyozása címén adott támogatások is gyakran csupán az alkalmatlan vállalatformát finanszírozták.

VÁLLALKOZÁSI KÉSZSÉG A FALUSI TÁRSADALOMBAN

Ahhoz, hogy a falusi terek életképességéről, a fiatalok beilleszkedési törekvéseiről és esélyeiről pontosabb képet kapjunk, le kell számolnunk egy sor, a kistermelést övező, s a jelenlegi vállalatrendszerből eredő előítéllettel is így elsősorban azzal, hogy a kistermelés

- egy sorvadóban lévő, önellátásra berendezkedő, kiöregedőben levő nemzedékhez kötött szektor;
- célja épp a falu elhagyását szolgáló felhalmozás, s az új munkásmagatartású dolgozói csoportokat már nem jellemzi.

Az úgynevezett szocialista átalakítástól várt sorvadás helyett ugyanis differenciálódás

következett be: egyaránt nőtt a kistermelői tevékenységükkel felhagyók és az intenzív árutermelést választók aránya. Mindmáig megvan az a gazdasági erő, amely egyik alapja lehet egy új típusú vállalatfejlődésnek, s ezzel a falusi térségek megújulásának, s amely a különböző kultúrájú és képzettségű fiatalok által is vállalható személyes szerepeket kínál a helyi társadalomban.

A ma kistermelőnek tekintett gazdálkodók egy része kész arra, hogy gazdaságát egyre növekvő vállalkozássá alakítva igazi versenyre készítse a volt nagyüzemek átalakulásából megszülető vállalkozásokat.

TÚL AZ AGRÁRPROBLÉMÁN

Nem hihetjük azonban, hogy a falvak, kistelepülések problémái eredményesen kezelhetők, ha azokat pusztán ágazathoz kötötten fogalmazzuk meg. A falvak megújuló képességének, a falusi társadalom stabilizálódásának legfőbb akadálya talán nem is a mezőgazdaság szervezetrendszerében, hanem a falusi gazdasági tér infrastruktúrájának, kereskedelmi, pénzügyi és községgazdálkodást rendszerének fejletlenségében van. Mindezek már túlmutatnak a mezőgazdaság és a falusi társadalom programtézisein s a közigazgatás, a helyi önkormányzatok gazdálkodásának és az infrastruktúra működési elveinek tárgyköreibe tartoznak. Ezzel együtt itt is le kell szögezni a következőket:

- a közösséget, a községgazdálkodást szervező helyi tanácsoknak vagyonuk (iskola, csatorna, útköltségvetési üzem stb.) kezelését egyesületekre, vállalkozókra, iskolatanácsra stb. kell bízniuk, hogy a tanács valóban községpolitikával, a helyi tevékenységek szervezésével, ehhez szükséges kapcsolatok, hitelek, szakismeretek stb. megszerzésével foglalkozzék; a pénzügyintézként működő tanácsi gazdálkodási központ, illetve a vagyont kezelő testület egyrészt feltételeket megszabó vállalkozói, illetve üzemelési szerződést köt a használókkal, másrészt költségvetési üzemét kisvállalkozásokra bonthatja;

- ugyancsak szükség van arra, hogy a falusi térségek nemzetgazdasághoz kapcsolódásának infrastrukturális, feltételei létrejöhessenek: ehhez a helyi források egy megváltozott rendszerben sem biztos, hogy elegendőek, ezért a legsürgetőbb feladatok egyike, hogy az országpusztító nagyberuházások forrásait e területekre csoportosítsuk át.

PROGRAMTÉZISEK

Az oktatásról

I. MILYEN ISKOLÁT AKARUNK?

A társadalmi élet más területeihez hasonlóan az oktatásban is az egyéni és a közösségi szabadságjogok kiterjesztésére, az állam, a különféle társadalmi csoportok és az egyének közötti felelősség megosztásra kell törekedni. Olyan oktatási rendszer kialakításán kell fáradoznunk, amely lehetővé teszi az egyének és közösségek sokféle oktatási szükségletének kielégítését, a

különböző oktatási formák közötti szabad választást, és korlátokat szab az iskolák állami-politikai ellenőrzésének.

Az állami oktatáspolitikának a nyilvánosság ellenőrzése mellett, a demokratikusan választott nép-képviselő keretei között kell kialakulnia. Az iskolákat ne lehessen alárendelni egyetlen politikai erő törekvéseinek sem. Az oktatás tartalmát és a nevelés szemléletét elsősorban az oktatási szolgáltatásokat igénybe vevő egyének és közösségek és a pedagógusok közötti szabad megállapodások alakítsák ki oly módon, hogy a gyermekek személyiségében rejlő lehetőségek kibontakozhassanak. Az állami politikának elsősorban e megállapodások kereteit kell meghatározni. Az állam jogilag garantálja, hogy az iskolák a demokratikus értékek elfogadására és a demokrácia intézményeinek tiszteletben tartására neveljenek, s hogy az egyének és a közösségek számára megfelelő és hatékony szolgáltatást nyújtsanak. Az iskola ápolja a nemzeti identitást adó hagyományokat mint összetartó erőt.

Az oktatás fejlődése egyetemes társadalmi érdek. Egyetemes érdek az, hogy az európai humanista értékekre és a magyar hagyományokra támaszkodva minden állampolgár szert tegyen a modern társadalomban való boldoguláshoz szükséges ismeretekre és viselkedési készségekre. Az államnak tehát minden polgár számára garantálnia kell ezek elsajátításának lehetőségét és támogatnia kell az állampolgárokat, azok egyes csoportjait abban, hogy oktatási igényeiket kielégíthessék.

1. IGAZODÁS EURÓPÁHOZ

Az integrálódó EGK célul tűzte ki az egységes oktatási rendszer megteremtését, az egyes nemzetek oktatásügyi normáinak szabványosítását. Európai felzárkózásunk, szoros kapcsolódásunk egyik elengedhetetlen feltétele, hogy oktatási rendszerünket egyenértékűvé tegyük az integrálódó Európa iskolai normáival, széles körben bekapcsolódjunk az európai integrációs programokba a közép- és a felsőfokú oktatás területén. (ERASMUS-program, COMETT-program, stb.)

2. ALAPÉRTÉKEK

A liberalizmus nemcsak a modern nevelési értékek iránti nyitottságot jelenti, de ragaszkodást is olyan humanista értékekhez, értékrendszerekhez, amelyeket az évezredek kultúrtörténet során elsősorban a vallások közvetítettek és hagyományoztak tovább, amelyeknek azonban a vallásos szférán kívül is meghatározó jelentőségük van. Ez az értékrendszer nyújthat megfelelő fogódzót a fiataloknak a modern kor gyorsan változó viszonyai között. Ennek a humanista értékrendszernek az erőszakos kiiktatása, kiforgatása és hazugságokkal való helyettesítése vezetett az iskolában folyó értékpusztításhoz, szisztematikus személyiségromboláshoz. Ennek a hagyományos humanista értékrendszernek pillérei főbbek között a becsületesség, a családszeretet, az áldozatkészség, a személyes felelősségtudat és lelkiismeret, a természet szeretete és az élet védelme, az esztétikum iránti fogékonyság és az érzelmegazdagság, a pozitív hagyomány tisztelete és ápolása, a tolerancia és a hazaszeretet. Ha némileg módosult formában is, erre a hagyományos értékrendre épülhet csak a modern társadalomban való boldoguláshoz szükséges értékrendszer is, amelynek főbb értékei az általános értelemben vett tolerancia, a szociális érzékenység, a szolidaritás, a másokért való felelősség, a másokra való odafigyelés, a kölcsönös megértésre való törekvés, a kreativitás, az önmegvalósításra való törekvés, a vállalkozókedv, a gondolkodási racionalitásra való törekvés, a mérlegelés igénye, az érzelmi és értelmi motívumok megkülönböztetésére való hajlam, a politikai demokrácia intézményeinek

tiszteletben tartása, a más nemzetek iránti érdeklődés és megértés, a környezeti problémák iránti érzékenység, a világszintű problémák iránti fogékonyság, a társadalmi normákhoz és magatartásformákhoz való kritikai viszony.

3. GONDOSKODÁS A LEMARADÓKRÓL

Az iskola válságának legnyilvánvalóbb tünete az, hogy nem tud mit kezdeni sem a tanulók fejlettségbeli különbségeivel, sem a társadalmi okok miatt lemaradókkal, így az iskola tömegesen bocsájtja ki az írástudatlanokat. Emiatt az oktatáspolitikai kiemelt területévé kell tenni a lemaradókról, az iskolai kudarcot vallókról való gondoskodást. Ebben is szakítani kell a korábbi gyakorlattal. Ez az iskolarendszer egészének a szintjén kívánta érvényesíteni az esélyegyenlőséget, és elsősorban a felfelé irányuló mobilitás esélyét célozta meg. Eközben a kudarcot szenvedők kívül estek látó- és hatáskörén. A jövőben arra lesz szükség, hogy a lemaradók talpon maradását átfogó célprogramok biztosítsák. Ez egyfelől az alapszintű oktatáson belül a programok differenciálását és a felzárkóztató programok kialakítását feltételezi, másfelől a felnőttoktatásnak e probléma kezelésére való alkalmassá tételét követeli meg. A lemaradók támogatására szociálpolitikai eszköztárat is ki kell dolgozni. A leginkább elszegényedett iskolákat a központi költségvetésből kiemelt támogatásban kell részesíteni.

II. A VÁLTOZTATÁS IRÁNYA

Ahhoz, hogy az iskola ezeknek az elveknek megfeleljen, fel kell szabadulnia a monopolizált pártideológia, a tudományos és pedagógiai érdekcsoportok, a munkamegosztás hatósági úton érvényesülő, bürokratikus hatalma alól. Ezzel egyidejűleg meg kell teremteni az iskolaalapítás szabadságát, a tanszabadságot és az iskolaügy nyilvánosságát.

1. SZABADULÁS A MONOPOLIZÁLT IDEOLÓGIA HATALMA ALÓL

Az oktatáspolitikai a monopolizált pártideológia hatalma alá került, az iskolarendszer a pártállami közvetlen legitimációs intézményévé vált. Bebizonyosodott, hogy a túlpolitizált, egyetlen ideológiát erőltető iskolarendszer alkalmatlan a képességek fejlesztésére, az állampolgárok számára szükséges tudás meghatározására és átadására. Alkalmatlan arra is, hogy pedagógiai problémaként kezelje a szubkultúrák, az alternatív ideológiák, a hétköznapi tapasztalatok és az iskolai értékek közötti különbségeket.

A monopolizált ideológia uralma alóli szabadulás nem jelent ideológia-mentességet, hanem csak azt, hogy szűnjön meg az egyeduralmú monopolideológia adminisztratív érvényesítési kísérlete, a központi értéktételezések bürokratikus, kötelező jellegű terjesztése.

2. SZABADULÁS A TUDOMÁNYOS ÉS PEDAGÓGIAI ÉRDEKCSOPORTOK HATALMÁTÓL

Az oktatásban közvetlenül érdekelteket kizáró állami tananyag-meghatározási rendszer monopolhelyzeteket hozott létre. Ennek következtében a tudományos és pedagógiai csoportok érdekeiknek megfelelően arra törekednek, hogy az iskolai tantervekben tudományáguk és szakmájuk minél nagyobb helyet foglaljon el, hiszen az óraszámok státusokat, a státusok hatalmi befolyást jelentenek. E csoportok nyomására túlméretezett, sokszor taníthatatlan tananyagok

kerültek be a különböző iskolafokokozatokba, amelyek azt is figyelmen kívül hagyják, hogy milyen életkorban mit és hogyan lehet megtanítani.

A tudomány hatalmától való szabadulás nem jelenti a tudományosságról való lemondást, csupán azt, hogy versenyhelyzetnek kell kialakulnia a tudomány iskolai lefordításának módjaiban. Ehhez meg kell bontani a tudományos és pedagógiai csoportok egyoldalú tananyag- és tantervmeghatározó hatalmát és intézményessé, szabályozottá kell tenni a versengést a különböző tudományos és pedagógus-csoportok között. Az alapkérdés ugyanis nem az, hogy mit tanítson az iskola, hanem az, hogy erről kik, milyen szinten és milyen mechanizmusban döntenek.

3. SZABADULÁS A MUNKAERŐ-ELOSZTÓ APPARÁTUSOK URALMÁTÓL

Az oktatási rendszert függetleníteni kell a gazdaság munkaerő-igényeit közvetítő bürokratikus tervező apparátusoktól.

Ahhoz, hogy az iskola felszabaduljon a közvetlen, adminisztratív, átpolitizált munkaerőtervezés alól, meg kell szüntetni a szakmunkaerő-igénylés és a felvételi keretszám-megállapítás bürokratikus rendszerét. Minél inkább szakítunk a munkaerőszükséglet és az oktatás makroszintű, központosított, mennyiségi összeilleszthetőségének gondolatával, annál könnyebben teremthető meg a valódi összehangolódás a helyi igény és a rugalmas keretű iskolai képzés között.

4. SZABADULÁS A TERVUTASÍTÁSOS FINANSZÍROZÁSTÓL

Az infrastrukturális ágazatok finanszírozási rendje mind a mai napig tervutasításos jellegű. Az iskolarendszerre jutó erőforrások nagyságát így nem az állampolgároknak, gazdasági egységeknek a helyi-területi szinten vagy a piacon megjelenő igénye, hanem a különböző ágazatoknak a tervező központ által megállapított fontossága dönti el. Ennek meghatározása is ideológia- és politika-függő. Általában az az érdekcsoport nyert az elosztási alkuban, amelyik közvetlen, rövid távú, számokban, naturális mutatókban jól kifejezhető eredményekre tudott hivatkozni. Az iskola ezzel szemben puha iparág, nincs jól mérhető, számszerűsíthető kapcsolat a beruházás és a haszon között. Emiatt az iskoláügynek gyenge a politikai képviselete. A változásokhoz az oktatásügynek politikai súlyt kell nyernie, jelentősen javítania kell pozícióját az elosztási alkuban.

5. A FEJLESZTÉS ÚTJA

Az új helyzetben a központi oktatáspolitikai és a helyi kezdeményezések új viszonyára van szükség. A központi oktatásirányításnak a felülről elrendelt és egycsapásra bevezetendő, kampányszerű "reformok" helyett a helyi kezdeményezéseket kell támogatnia. Ehhez azonban szükség van a vitákban kihordott stratégiai alapelvekre. Ezek alapján lehet ugyanis legjobban kiválasztani azokat a támogatandó rész-innovációkat, amelyek már a mai körülmények között is megvalósíthatók, de amelyek egyben a fő változtatási stratégia irányába teendő lépéseket is jelentik.

III. A VÁLTOZTATÁS JOGI ÉS INTÉZMÉNYI FELTÉTELEI

1. A GYERMEKEK ÉS A PEDAGÓGUSOK JOGAI

A gyermekek és a pedagógusok jogi helyzetét az oktatási folyamaton belül nemzetközi egyezmények alapján az alkotmány rögzítse. A gyermekek jogait a gyermeki személyiség tiszteletben tartásáról és védelméről szóló 1989 decemberében elfogadásra kerülő ENSZ-konvenció rögzíti. Ez biztosítja a gyermekek kiszolgáltatottságának megszüntetését, a személyiségrombolás és értékpusztítás megakadályozását az iskolában. A pedagógusok jogállására nézve irányadó lehet a pedagógusok státusára vonatkozó UNESCO ajánlás.

2. ALAPÍTÁSI SZABADSÁG

Az iskolaalapítás alkotmányosan rögzített szabadságának elve azt mondja ki, hogy az állampolgárok és a legkülönbözőbb jogállású személyek (egyesületek, társaságok, egyházak, alapítványok, gazdasági egységek, kutatóintézetek stb.) alanyi jogon alapíthassanak iskolákat, éspedig az oktatás minden szintjén, az óvodától az egyetemig.

3. TANSZABADSÁG

Az alkotmányosan rögzített tanszabadság biztosítsa, hogy az állampolgároknak alanyi joga legyen a tanulás és a tanítás. Lehetővé kell tenni a szabad iskolaválasztást is.

4. A SZERKEZETVÁLASZTÁS SZABADSÁGA

Ahhoz, hogy a rendszerszerű hatalmak egyeduralmától megszabadult iskola önállóan, dinamikusan, pluralista irányba fejlődhessen, de mégis rendelkezzen összetartó értékekkel és működőképes irányítással, egy sor egymáshoz illeszkedő, egymást kiegészítő jogi, intézményi feltétel szükséges.

A törvényhozásnak a mainál jóval rugalmasabban kell meghatároznia a kialakítható iskolatípusokat, azaz lehetővé kell tennie ma még nem létező új iskolatípusok szerveződését. Ehhez elengedhetetlen az iskolatípusokból való kilépés, visszalépés, a típusok közötti váltás nagyfokú szabadsága. A rugalmas állami iskolastruktúra-politika legfontosabb elve az, hogy az állam ne törekedjen az alapképzés, a középfokú oktatás, és a szakképzés pontos határainak meghatározására. Éppen ellenkezőleg: olyan szabályozási kereteket kell teremtenie, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző szakmai csoportok illetve a források fölött rendelkező és a társadalmi igényeket megfogalmazó érdekképviseltek és politikai szervezetek közötti megegyezés helyileg jelölhesse ki e határokat.

5. ÖNÁLLÓSÁG

Alkotmányosan kell biztosítani az oktatási intézmények messzemenő autonómiáját. Önállóságot kell adni az iskoláknak minden fokozaton az oktatási módszerek, a taneszközök megválasztásában, abban, hogy helyi és regionális sajátosságaikat figyelembe véve maguk határozhassák meg nevelési-oktatási feladataikat. Minden lényeges pedagógiai kérdésben döntési kompetenciát kell adni a tanári karnak. A tantestületek maguk választhassák meg vezetőiket.

Az autonómia elképzelhetetlen gazdasági önállóság nélkül. A gazdálkodásba - az általános törvényességi keretek, a legfőbb elvek megszabásán túl központilag nem kell beleszólni, azt az

iskolát fenntartó és használó állampolgárok e célra választott testületeire kell bízni.

6. SZABÁLYOZÁS VIZSGARENDSZERREL

Az iskolák, egyetemek tartalmi, módszertani és gazdálkodási szabadsága, rugalmas és változatos szerkezeti felépítése a minőségi követelmények új típusú szabályozását teszi szükségessé.

A központosított iskolairányítás hatósági úton, a nyilvánosság kizárásával szabja meg a beiskolázás és a felvétel módját és mértékét. A tanítási óra ellenőrzésével részletekbe menően szabályozza az oktatási folyamatot, a tanítás tartalmát és módszereit. Ugyanakkor lényegében érzéketlen a végzetek tudása, képessége iránt: ennek ellenőrzését paradox módon magára az iskolára bízta.

A decentralizált iskolairányítás merőben más logikát követel. E logika szerint az irányítás a felvételt és az oktatási folyamat részleteit nem szabályozza, ezt lényegében az iskolára bízta, ugyanakkor az iskolarendszer minden kritikus kimeneti pontján a szigorúan ellenőrzi a végzetek tudásának, képességének minőségét. Ez csakis olyan nyilvános vizsgarendszerrel lehetséges, amelyet az iskolától független szervezetek végeznek. E vizsgáztatást szakértői bizottságokra kell bízni. A vizsgakövetelmények meghatározásában vegyenek részt a helyi-területi közigazgatás, a munkáltatói szövetségek, a tudományos és politikai érdekcsoportok és a szülők képviselői. Így a különböző érdekeket nem a monopol-helyzetben lévő állami hatóság rendeletei, végrehajtási utasításai fejezik ki, hanem a tartalmat szabályozó vizsgarendszer fölötti érdekegyeztető viták. Egy ilyen rendszerben elvileg kialakulhatnak olyan iskolák, amelyek főleg a tudomány, vagy főleg a munkaerőpiac érdekeit fejezik ki, illetve amelyek főleg egy ideológia vagy főleg az önkifejezési, kommunikációs technikák elsajátítására szerveződnek. De egyik szerveződési elv sem központi utasításra jön létre, egyik típus sem válik egyeduralmódóvá, viszont a formák és a tartalmak versenye valódi választékot biztosít és ez dinamizáló tényezővé válhat. Ugyanakkor a vizsgarendszer biztosítja, hogy bizonyos egységes alapkövetelmény minden kialakult új formában érvényesüljön.

Egy szektorsemleges állami vizsgarendszer - mint a szabályozás legfőbb eszköze - lehetőséget ad arra is, hogy a hagyományos intézményi keretekben működő formális iskolarendszer mellett a nem formális családi, egyéni, felnőttoktatási és továbbképzési formák is a rendszerbe illeszkedjenek anélkül, hogy szerveződési módjukat központilag írják elő. Ez azért kulcsfontosságú, mert így az oktatás további expanziójára irányuló társadalmi igényt a nem formális intézmények bevonásával lehet kielégíteni.

7. SZABÁLYOZÁS FINANSZÍROZÁSSAL

Az oktatást egységes alapelvek szerint kell finanszírozni, függetlenül attól, hogy állami, családi, kisvállalkozási vagy nagyüzemi, stb. keretek között történik.

Az alap- és középfokú oktatási intézményekbe közvetlenül kell eljuttatni a költségvetésből azt az összeget, amely az intézményeknek a tanulók létszáma alapján jár. Törvényhozási szinten kell megvitatni, hogy időszakonként mekkora az a minimumösszeg ("fejkvóta"), amely minden magyar állampolgárságú tanulót megillet. (A fejkvóta szociálpolitikai korrekciója lehetne a hátrányos helyzetűek pozitív diszkriminációját szolgáló intézkedések tárgyalási alapja.) A minimumösszeg az iskolák működtetésére (tehát oktatásra) fordítható. Az alapvető beruházásokat a költségvetés biztosítja. Az állami és a magániskolák természetesen eltérő arányú

támogatást kapnak, de ennek arányát csakis egy bér- és tulajdonreform után lehet megállapítani. Ezen túlmenően azonban központilag nem szólnának bele, hogy a helyi politikai közösség milyen mértékig fejleszti iskoláját, hogy egy adott időszakban a minimumon túli összegeket mire fordítja. Ez nem zárja ki, hogy a központ célprogramokkal, pályázatokkal az általa fontosnak vélt folyamatokat ne serkentesse.

A felsőoktatás finanszírozásának alternatívája egy olyan, minisztériumi kezelésű központi felsőoktatási alap is lehetne, amely a képzés idejére hosszúlejáratú, jövedelmük százalékában visszatérítendő kölcsönöket folyósítana a hallgatóknak, akik e kölcsönből fedeznék az egyetemre járás költségeit. E finanszírozási forma feltétele a bérrendszer megváltoztatása.

E szabályozási formák a diákokat, illetve szüleiket juttatná folyamatos alkupozícióba. Az egyezkedés így a döntések közvetlen színtereire tevődhetne, hiszen a diákok (a szülők) és az oktatási intézmények között zajlana. E szabályozási formával az válhatna az érdekegyeztetés tárgyává, hogy a fejkvótánál, az utalványnál vagy a kölcsönnél drágább képzési formákból adódó árkülönbséget ki és hogyan finanszírozza. Ez is számtalan feszültséggel járhat, de ez a feszültség nyilvános és helyi mivolta miatt kezelhetőbb lenne, mint a központi erőforrásokért folyó bürokratikus igazgatási alku.

8. NYILVÁNOSSÁG

Az iskolaügyi döntéseknek központi és helyi szinten egyaránt a nyilvánosság előtt zajló politikai megegyezésre kell épülniük. A makroszintű döntések jelentős részének tárcahatásköréből a parlament hatáskörébe kell kerülniük. A parlamenti döntéshozatal befolyásolását lehetővé kell tenni a különböző szakmai és szakmán kívüli érdekszervezetek, országos szinten szerveződő szövetségek számára. Helyi szinten az iskolák eredményes működésében érdekelt felek - a szülők, munkáltatók, felsőbb iskolafokokozatok, társadalmi szervezetek és közösségek - részvételi jogainak biztosítása szükséges. A helyi közigazgatás esetében a döntések egy részének át kell kerülniük a művelődési osztályoktól illetve a végrehajtó bizottságoktól az iskolaügyben illetékes választott testületekhez, azaz a községi vagy városi szintű iskolabizottságokhoz. Az iskolák szintjén erősíteni kell az iskolatanácsok képviseleti jellegét és bővíteni kell jogosítványait.

A szabad iskolaválasztáson, programértékelésen alapuló finanszírozási rendszerek működésképtelenek és diszfunkcionálisak nyilvánosság nélkül. A nyilvánosságot helyi és iskolai valamint országos szinten egyaránt meg kell teremteni. Helyi és iskolai szinten ez az egyes iskolák feltételeiről, működésbeli jellegzetességeiről, felvételi és vizsgaeredményeiről való információk biztosítását jelenti. Az ilyen típusú nyilvánosság kiépítése kormányzati beavatkozást is igényel: iskolai értesítők kiadását és a szülőkhöz való eljuttatását, az iskolai adatok központi nyilvántartását és nyilvánosságra hozatalát, a helyi oktatásügyi információs kiadványok támogatását.

Szükség van olyan független oktatásügyi- sajtóra (havi- és hetilapra) is, amelyek nyilvános kereteket adnak az oktatással kapcsolatban álló szakmai és szakmán kívüli csoportok és a különböző kormányzati és politikai erők közötti oktatási egyezkedéseknek. Az ilyen sajtó országos szinten információkat adna a különböző oktatási szolgáltatásokról, lehetőséget biztosítana az ezekkel kapcsolatos kereslet és kínálat találkozására, a meglévő formák kritikájára, új igények megfogalmazására.

PROGRAMTÉZISEK

A sztrájkjogról

Magyarországon 1989. márciusig nem korlátozta törvény a sztrájkot. Itt is arról van szó, mint más elemi jogok esetében: a jog szemérmesen hallgatott arról, amit a valóságban nem volt tanácsos megtenni. Ám mi történik akkor, ha az emberek egyszer csak komolyan veszik az "amit nem tilos, azt szabad" elvét; ha felborul a munka világának hierarchikus elrendeződése, melyben egy politikai, jogi, sőt rendőri eszközökkel támogatott monopólium áll szemben a munkavállalók egymástól elszigetelt, atomizált tömegével?

A rendpárti válasz erre az, hogy - lehetőleg minél előbb - törvényben lefektetett tilalmakkal kell útját állni a sztrájkok kirobbanásának. Igaz, a parlament elé terjesztett törvényjavaslat előírásai már jóval kevésbé drákóiak, mint amelyet a kormány eredetileg tervezett. Ennek ellenére nem elfogadható a törvény - és maga a sztrájktörvény bevezetésének ténye - olyan állapotok mellett, amelyeket a békés, tárgyalásos konfliktusrendezés politikai kultúrájának és intézményrendszerének hiánya jellemez. Nem az teszi az államot jogállammá, hogy rendszabályokat hoz - még akkor sem, ha ezeket törvényeknek nevezik, hanem az, hogy a törvény konszenzuson alapul és egyben konszenzusok számára ad jogi keretet. E követelménynek a sztrájktörvény nem felel meg: előírásai önkényesen értelmezhetők és önkényes közbeavatkozásra adnak "jogalapot".

BÍRÁLJUK AZ ADMINISZTRATÍV SZTRÁJKSZABÁLYOZÁST

1. Az adminisztratív sztrájk szabályozást nem fogadjuk el mindenekelőtt elvi okokból: a sztrájk egy modern társadalomban elemi munkavállalói jog.

2. Az adminisztratív sztrájkjog-megkurtítás távolról sem segíti elő, hogy a sztrájk a munkahelyi konfliktusok feloldásának valóban csak végső eszköze legyen. A magát szocialistának nevező kormányzat igyekszik minél előbb a sztrájkjog terén is bebiztosítani a munkaadók munkavállalókkal szembeni erőfölényét. Kiindulópontja a bizalmatlanság: nem bízik saját magában, hogy a válságon úrrá lesz, és különösen nem bízik a munkásságban, hogy az nem mindjárt sztrájkok kirobbantásával fejezi ki elégedetlenségét. Ám egy méltatlan és betarthatatlan törvény, még ha egy-egy esetben el is érheti a célját, gyakran éppen visszafelé sül el. A sztrájk valódi jogának elismerése erősítené a munkavállalói oldal tárgyalási pozícióját, tehát hozzájárulna azon feltételek megteremtéséhez, amelyek között a sztrájkolás hatásos, de ritkán használt fegyverré válik. A kormányzat azonban láthatóan nem bízik a munkahelyi konfliktusok tárgyalásos megoldásában sem, nem bízik az olyan tárgyalásokban, amelyek a fennálló hatalmi monopóliumokat gyengítenék.

3. Egy adminisztratív sztrájktörvény csak arra jó, hogy a konfliktusok kiéleződésekor megszegjék előírásait. Ilyen helyzetben a sztrájktörvény nem a sztrájkok, hanem csak a vadsztrájkok számát befolyásolja. És ha növekszik a vadsztrájk esélye, megnő annak a valószínűsége is, hogy a karhatalom beavatkozik. A tervezett törvény csak olyan politikai kurzusnak lehet jó, amely a válságot az ellentétek kiélezésével, konfrontációval kívánja "rendezni".

4. Ugyanakkor tartanunk kell a válsághelyzet konzerválásának veszélyétől is; könnyen elképzelhető, hogy éppen a válságágazatokban érdekelt gazdasági vezetők tudtával vagy hallgatólagos beleegyezésével szervezett sztrájkok fognak jogszerűnek minősülni; ilyenkor a munkaadó bizonyára nem fordul bírósághoz jogorvoslatért, az állam pedig, a régi módon értelmezett stabilitás szempontjait szem előtt tartva aligha tagadja meg a követelt támogatást.

5. A tervezett törvény (amennyiben a 2. § A/ változatát fogadják el) a szakszervezeteket - s ezzel természetesen a domináló hagyományos szakszervezetet - ruházza fel az előzetes tárgyalás és a sztrájkszervezés kizárólagos jogával. A hagyományos szakszervezetet múltja a felsőbb érdekeket közvetítő szerephez, mostani deklarált programja a tényleges érdekvédelem szerepéhez köti. E kettősség mindenképpen eredményez egy szűrő funkciót, vagyis azt, hogy a szakszervezet szelektál az alulról jelentkező érdekek és kezdeményezések között. Ezért nem elfogadható a törvényjavaslat azon kikötése, mely szerint csak a szakszervezet képviselheti a munkavállalókat a munkahelyi konfliktusok rendezésekor. Továbbá a törvényjavaslat, adminisztratív korlátozó jellegénél fogva, indokolatlanul nagy szerepet szán a bíróságoknak is.

6. Elfogadhatatlan - és a nemzetközi konvenciók előírásait is sérti -, hogy törvényi úton írják elő, milyen ügyben jogszerű a sztrájk. Ehhez hozzá kell tennünk: a mostani sztrájktörvény-tervezet körülhatárolása - mely szerint a sztrájkjog határait a munkaviszonyban felmerülő jogos érdekek és a szolidaritás jelölik ki - jogilag nehezen értelmezhető, illetve önkényes értelmezésre ad módot.

Indokolatlan korlátozást jelent az is, hogy a törvény beleavatkozik a sztrájk szervezésének eljárásába: vállalati többségi titkos szavazást ír elő; sértve ezzel a munkavállalói kisebbségek érdekeit.

MILYEN SZABÁLYOZÁSRA VAN SZÜKSÉG?

Adminisztratív tiltásokkal, a nyílt konfliktusvállalás elnyomásával nem lehet társadalmi közmegegyezést teremteni. Olyan jogi és intézményi feltételekre van szükség, amelyek elősegítik, hogy valódi, érdemi kompromisszumok köttessenek a gazdaság eltérő érdekeltsgű szereplői között. Ehhez nem elegendő önmagában egy sztrájktörvény - a gazdasági kapcsolatrendszer kell a modern követelményeknek megfelelően átalakítani.

Vagyis:

- ki kell építeni az elosztási folyamatok feletti parlamenti ellenőrzés mechanizmusát (így például a szubvenciók hatékony ellenőrzésének rendszerét is);

- létre kell hozni az országos, ágazati és területi érdekegyeztetés tagolt fórumrendszerét, fel kell állítani olyan, a munkaadók és a munkavállalók képviselőiből álló szervezeteket, amelyek jogi tanácsokkal, képviselettel, közvetítéssel és "választott bírói" szolgáltatásokkal segítik a konfliktusok kompromisszumos rendezését, a sztrájkok gyors befejezését;

- le kell fektetni a gazdasági érdekegyeztetés jogi alapjait a Gazdasági Kapcsolatok Törvényének kidolgozásával;

- ki kell építeni a közigazgatási és a gazdasági bíróságok rendszerét.

Ahol a feltételek adva vannak, ott valóságos szabályozó erővel bírhat a sztrájk törvény liberális vagy konzervatív volta. Nálunk azonban nem ez a helyzet, tehát nem egy magában álló sztrájk törvény elfogadtatásával kell a sztrájk szabályozását elkezdni. E fenntartás ellenére is azonban a sztrájk jog érdemi elismerésére szükség van, mert az elemi emberi jog és mert nincs olyan intézményi és jogi rendszer, amelyben nem a munkavállaló a kiszolgáltatottabb fél.

Egy elfogadható sztrájk törvény

- nem zárja ki a politikai sztrájkot;
- nem szabja meg, hogy milyen ügyben lehet sztrájkolni; e tekintetben csak a bűncselekmény és az erre való felhívás tilalmának általános megkötésével indokolt élni;
- lehetővé teszi, hogy bizonyos tételesen felsorolt szakmáktól eltekintve, a munkavállalók bármely csoportja sztrájkolhasson, sőt kezdeményezhessen is sztrájkot; a sztrájkot az érintettek többségi határozata mondja ki;
- alapvető jogként elismeri a sztrájk-kassza létrehozását és annak titkos kezelését;
- érvénytelennek nyilvánítja a sztrájk törés céljából létesített munkaviszonyt; ugyanakkor tiltja, hogy a munkabeszüntetés ésszerűtlen kárt idézzen elő.

Az Országgyűlés, a fenti álláspont közzététele után, 1989 tavaszán elfogadta a kormányzat által beterjesztett sztrájk törvényt. A törvény ugyan nem egyezik meg teljesen álláspontunkkal, de az MSZMP és kormánya eredeti elképzeléseinél, tervzeténél összehasonlíthatatlanul közelebb került hozzá. E változás egyértelműen a független politikai szervezetek, mindenek előtt a TDDSZ fellépésének a következménye.

PROGRAMTÉZISEK

A választójogról

MIRE NINCS SZÜKSÉG

1. A Hazafias Népfront nem lehet a választásoknak egyszerre szervezője és politikai résztvevője, mert:

- nincs önálló politikai arculata; egyéni tagság híján az állampolgárok nem tudják befolyásolni és ellenőrizni sem a tisztségviselők személyét, sem pedig a szervezet tevékenységét;
- fennállása óta az önálló politikai törekvések felszámolásának egyik eszköze; az MSZMP akaratának közvetítője;
- még a legdemokratikusabb szervezet sem formálhat igényt arra, hogy más politikai akaratokkal

való megmérkőzésében önmaga legyen a bíró.

2. Elfogadhatatlan a jelölőgyűlés intézménye, mert minden olyan megoldás elvetendő, mely csak esetleges és szűk közönségű összejövetelekkel tulajdonképpen előzetes választásokat rendez, amivel erősen szűkíti a polgárok tényleges választójogát.

3. Elfogadhatatlan az országos lista intézménye, alapvetően azért, mert antidemokratikus megoldást jelent, amely ellentétben áll a képviseleti demokrácia alapelveivel; tudniillik privilégiumosztó hatalmi monopóliumot konzerváló korporatív megoldás irányába visz, a korporatív logika pedig feleslegessé teszi az állampolgári alapon történő szavazást.

Továbbá elfogadhatatlan azért is, mert:

- jórészt olyan hatalmi pozícióban levő személyeket juttat be - gyakorlatilag automatikusan - a parlamentbe, akiknél elemi követelmény lenne a nyílt versenyben való megmérettetés;

- az országos listán reprezentált intézmények jelentős része más érdekegyeztetési fórumokon kell, hogy megtestesítse tagjainak érdekeit; a parlamenti képviselőnek az állampolgárokat állampolgárként kell képviselnie és nem egy sajátos minőségükben, mint munkavállalókat, fogyasztókat, szövetkezeti tagokat, stb.;

- még egy korporatív logikát feltételezve sincs arra garancia, hogy az egyes szervezetek nevében delegált jelöltek valóban az adott szervezet által megtestesített érdeket képviselik; hogy minden intézményesült érdek helyet kap a képviseletben, s nem marad ki belőle olyan érdek, melyeknek még nem sikerült intézményes formát ölteni (például a cigányoké vagy a nyugdíjasoké).

MIÉRT EGYÉNI VÁLASZTÓKERÜLETI RENDSZERT ÉS MÉRT NE LAJSTROMOSAT?

Lényeges gyakorlati megfontolások szólnak az egyéni kerületi rendszer mellett és a lajstromos ellen, mert az utóbbihoz kialakult politikai struktúrák szükségesek, hisz a lajstromos rendszerben:

- jelentős, aránytalanul nagy szerepet kapnak a szimbólumok (jelvények, jelmondatok, lista élén álló személyek), amelyek a 40 év után újjáéledt vagy a tömegkommunikáció privilégiumait élvező politikai szervezeteknek kedveznek;

- a szimbólumok elfedik a mögöttük meghúzódó személyeket, programokat;

- szerény szerep jut a helyi politikai közösségeknek, márpedig egy ideig még eltart a közvélemény artikulálódási formáinak kialakulása;

- a listavezető "nevek" mögött névtelenek juthatnak parlamenti helyekhez, vagyis politikusok helyett általában a pártbürokráciáknak jut nagyobb szerep;

- az MSZMP kevéssé kényszerül valódi politikai párttá válni, a bürokraták helyére politikusokat magából kiválasztani.

Mindezek az aggodalmak eloszlathatóak az egyéni választókerületi rendszerrel, amelynek hátrányai a javasolt technikákkal jórészt kiküszöbölhetőek.

MILYEN VÁLASZTÁSI RENDSZERT KÍVÁNUNK A TÖBBPÁRTRENDSZER TELJES KIÉPÜLÉSÉIG?

Olyan választási rendszerre van szükség, mely már a jelenlegi feltételek mellett is működhet demokratikusan, ugyanakkor szolgálhat egy többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokráciát is. Ennek megfelelően:

- már a legközelebbi választásig szűnjön meg a Hazafias Népfront eddigi választást lebonyolító szerepe;
- a választási eljárás ellenőrzésére önálló és független választási bíróságot kell létrehozni;
- a jelöltállítás szabadságát biztosítani kell, vagyis:
 - jelölt az lehet, aki a képviselni kívánt választókerület választópolgáraitól származó, meghatározott számú (például 500) támogatói aláírással rendelkezik;
 - a jelöltek jegyzékbe vételekor egyfelől a jelölt, másfelől ha a támogatója politikai párt, akkor a párt is nyilatkozni köteles arról, hogy a jelölt az adott párt jelöltjeként vagy független jelöltként indul-e;
 - egy választó kerületben egy párt csak egy jelöltet indíthat pártjelöltként minden más jelölt független jelöltként indul és a szavazólapon is így szerepel;
 - az egy választókerületben induló - a feltételeknek megfelelő - jelöltek száma nem korlátozható;
 - a (potenciális) jelöltek érdekében kifejtett korteskedésben egyének, szervezetek szabadon részt vehetnek;
 - a jelöltállítás, a programadás, a választók toborzásának szabadságát csak a büntető törvénykönyvben foglaltak korlátozhatják, s e szabadság egyéb korlátozása bűncselekménynek minősül;
 - megválasztottnak az a jelölt tekinthető, aki az érvényes szavazatok több, mint felét megszerezte, ha ilyen jelölt nincs, akkor a két legtöbb szavazatot szerzett jelölt között újabb választási forduló dönt - vagyis kétfordulós választási rendszert kívánunk;
 - a képviselői mandátum megszűnése esetén a választókerületben új választást kell kiírni - vagyis elfogadhatatlan a pótképviselői intézmény.

AZ EGYÉNI VÁLASZTÓKERÜLETI RENDSZER KORREKCIÓJA

Az "arányos választási rendszer" általában lehetetlenné teszi egy szilárd kormány megalapítását, szinte előre szavatolja az állandó kormányválságot és ezzel kiválthatja egy erőskezű vezető társadalmi igényét. Ebben a rendszerben a nagy pártok közül az alapíthat kormányt, aki elnyeri a kis pártok támogatását, amelyek ezért nagy árat kérhetnek. Ilyenképpen az "arányos választási mechanizmus" aránytalan politikai befolyást biztosíthat törpe kisebbségeknek. Az arányos rendszerben a nép szavazatokban kinyilvánított akaratát hatalmi grémiumok újra tárgyalhatják. A

választások nyilvánvaló vesztese egy új koalíciós felállásban akár kormányon is maradhat.

A szavazatok abszolút többségére épülő, kétfordulós, egyéni választókerületi rendszer nagymértékben előmozdíthatja a biztos parlamenti többségen alapuló kormányzást, de igazságtalan a kisebb pártokkal szemben.

A sokasodó pártcsírák közül ma még megállapíthatatlan, hogy melyik növekedhet, ha teret s időt kap rá erős politikai erőcsoporttá, s melyik fejlődésképtelen kezdeményezés. A kisebb pártok számára lényegbevágó lehet a parlamenti nyilvánosság. Mindezért az egyéni választó kerületi rendszert ki kell egészíteni a politikai pártok listáinak versenyévei. A parlamenti helyek háromnegyede így egyéni kerületi, egynegyede pedig lajstromos rendszerben dől el, oly módon hogy a választópolgárok nem csupán egy személyére, hanem egy politikai tömörülés listájára is szavazhatnak.

PROGRAMTÉZISEK

A politikai pártok jogi szabályozásáról

Az Igazságügyminisztérium illetékesei 1989. április 19-én nyilvánosságra hozták az ún. párttörvény tervezetét, egyúttal felhívták szervezetünket, tegye meg észrevételeit. A jogalkotó a véleményezésre tíz napos határidőt szabott. A kormányzat láthatólag továbbra is belátása szerint kíván dönteni a politikai tömörülések javaslatairól. A magunk részéről ezt az eljárást teljességgel elfogadhatatlannak tartjuk. A politikai pártok jogi szabályozásáról nem a szokásos - senkit sem kötelező - társadalmi vitát kell lefolytatni. A törvénytervezetnek nyilvánvalóan a kormányzó párt és az Ellenzéki Kerekasztal közötti politikai tárgyalások napirendjére kell kerülnie.

A tervezet a pártalapításhoz legalább ezer alapító tagot követel, egyúttal a pártok programnyilatkozatát a -még felállítandó alkotmánybíróság felülvizsgálata alá rendeli.

A politikai pártok jogállását nem szabad a többi eszmei célú személyegyesülettől elkülönítetten regulálni. A politikai pártok elkülönített szabályozása elméletileg elhibázott, politikailag pedig nyilvánvalóan korlátozó célzatú. A politikai pártok jogalanyiságát és alapítását ezért mindenben a személyegyesülések általános szabályozásának megfelelően kell rögzíteni. A politikai pártok tevékenysége a választójogban, a parlamenti ügyrendben stb., természetesen további jogi szabályozás alá esik, de ez a szabályozás nem érinti jogalanyiságuk alapvonásait. Következésképpen a pártalapítás bejegyzését az egyesülési törvény mielőbbi módosításával mindenben az egyesülési szabadság hatálya alá kell vetni, mely szerint tíz alapító tag már kérheti a jogi személyként való regisztrálást. A nyilvántartásba vétel tehát a megyei (fővárosi) bíróságon történik s érdemi okból csak akkor tagadható meg, ha teljesítése a Büntetőtörvénykönyvbe ütközik.

Az állampolgároknak alapjoguk szabadon, előzetes engedély nélkül szervezeteket, így pártokat létrehozni, olyan céllal amit az egyéneknek a büntetőtörvények nem tiltanak. A büntetőjog szabályai elsősorban az alkotmányos berendezkedés erőszakos megváltoztatását vagy gyengítését célzó cselekményeket, az erre felhívó valamint háborúra uszító kijelentéseket, továbbá valamely társadalmi csoport elleni gyűlölet szítására irányuló magatartásokat tilthatják. A demokratikus

jogállamban az erőszak és az uszítás feltétlen tilalma képezi az egyesülési szabadság határát.

Meggyőződésünk szerint a politikai pártok programjáról nem az alkotmányíróknak, hanem a választópolgároknak kell ítélniük. A politikai pártoknak joguk van az alkotmány alkotmányos revízióját kezdeményezniük. A párttörvénynek nem szabad politikai tabukat konstruálnia. Élesen ellenezzük, hogy a tervezet a pártalapítás ügyét összeköti az alkotmánybíróság életre hívásával.

Az ún. párttörvénynek tehát nem a pártalapításról, hanem a pártok finanszírozásáról és működéséről kell szólnia. Helytelenítjük, hogy a javaslat kategorikusan kizárja a politikai pártok külföldi támogatását. A demokratikus jogállamban a pártok nemzetközi szervezetektől, külföldi testvérpártjaiktól, magánszemélyektől, stb. nyilvánosan ellenőrzött csatornákon át támogatást kaphatnak.

A tervezet alapvetően a pártok választások utáni állami szubvencionálásáról rendelkezik. Az MSZMP viszont közpénzekből ezévből is ezerötven millió forint juttatást élvez. A választásokon való egyenrangú részvétel elve megköveteli, hogy az MSZMP állami támogatásának újraelosztásával a választások résztvevői azonos összegű támogatáshoz jussanak. Egyúttal jogszabályban kell zárolni a különböző társadalmi szervezetek kezelésében álló, de állami tulajdonban lévő ingatlanokat.

Az első szabad választások után az állami támogatás egynegyedét - egymás közt egyenlő arányban - az Országgyűlésben képviselttel rendelkező pártok között kell felosztani. A támogatás háromnegyede az országgyűlési választások eredménye alapján, a párt tagjaira leadott szavazatok arányában illeti meg a pártokat.

A politikai pártok bevételeikről és kiadásairól kötelesek nyilvántartást vezetni. A nyilvántartásban - az adományozó és az adományozott összeg feltüntetésével - szerepelnie kell valamennyi külön juttatásnak.

A tervezet szerint a politikai pártok gazdálkodását a Legfőbb Állami Számvevőszék ellenőrzi. Ezzel szemben a Legfőbb Állami Számvevőszék kizárólag az állami támogatás felhasználását ellenőrizzé. A pártok gazdálkodását évente független könyvvizsgáló vizsgálja felül, a felülvizsgálat eredményeit legyen kötelező nyilvánosságra hozni.

A tervezet hallgat a politikai pártok munkahelyi szerveződéséről. Megítélésünk szerint a törvénynek feltétlenül tiltania kell bármilyen munkahelyi pártszervezet működését.

PROGRAMTÉZISEK

A környezetvédelemről

I. rész

Az elmúlt négy évtized alatt Magyarországon elsősorban két folyamat határozta meg alapvetően

a természeti környezet, az élővilág és a társadalom biológiai-ökológiai állapotának alakulását.

1. Az egyik meghatározó tényező egy általános, világméretű társadalmi-gazdasági folyamat, amely helyenként eltérő mértékben, de általában a világ minden országában lezajlott. Erre jellemző többek között:

a/ az általánosan fő célként tartott gazdasági növekedés, és az erőteljes fegyverkezés (szoros összefüggésben a nukleáris technológia terjedésével); a nyersanyagok és az energia növekvő fogyasztása;

b/ a technológia robbanásszerű fejlődése, például a természetben soha elő nem forduló vegyületek tízezreinek az előállítás, veszélyes (nem lebomló mérgező vagy radioaktív) anyagoknak a környezetbe (levegőbe, talajba, vízbe) juttatása;

c/ a művi, épített környezet rohamos terjeszkedése a természetes és mesterséges (agrár) ökoszisztémák fenntartására alkalmas élőhelyek rovására (urbanizáció, ipartelepítés, folyócsatornázás, útépités stb.);

d/ a társadalom életében szerepet játszó természetes biológiai rendszerek és folyamatok fokozatos helyettesítése technológiai rendszerekkel és folyamatokkal;

e/ az életmód változása, amely a technológia igényeihez való alkalmazkodás következtében az emberi szervezet biológiai összhangjától való eltávolodással jár; jellemző rá az életritmus gyorsulása, az egyre kevésbé kielégíthető szükségletek különböző vegyületekkel (alkohol, kábítószer, gyógyszerek) történő pótlása, a szintetikus élelmiszeradalékok fogyasztásának növekedése; a személyes kapcsolatoknak és a való világról nyert tapasztalatoknak a televíziós műsorok fogyasztásával történő helyettesítése; (... és így tovább).

2. Ezekhez a globális jellegzetességekhez járultak hozzá az úgynevezett "létező szocializmus" országainak sajátos társadalmi-gazdasági folyamatai, amelyek következtében Magyarországon

a/ az ipari termelésben különösen nagy arányt képviselnek a sok energiát és nyersanyagot fogyasztó, a környezetet erősebben szennyező, erőszakos technológiák;

b/ ezért és az infrastruktúra elhanyagolása miatt különösen sok szennyező anyag jut a természetbe;

c/ az ideológiai-hatalmi okokból sokáig háttérbe szorított és nagyüzemekbe kényszerített, majd az állam exportbevételeinek növelése érdekében túlhajszolt mezőgazdasági termelés fokozza a termőföldek romlását;

d/ a társadalom egyáltalán nem vagy csak késve ismeri fel veszélyeztetettségét, mert:

i. az ökológiai és környezettudományi kutatás és oktatás különösen kevés támogatást kapott és kap az állami monopóliumként kezelt kutatási költségekből;

ii. a társadalom információs hálózata szegényes és a kulcsfontosságú információk terjedését gátolja a közérdekű információhoz való hozzájutás jogának hiánya;

e/ a társadalom ezen túlmenően is különösen nehezen tud védekezni a környezetpusztító technológiák terjedése ellen, mert:

i. a totalitárius politikai struktúra kialakításával egyidőben hosszú évtizedekre gyakorlatilag megszűnt a civil társadalmi szerveződés joga és lehetősége;

ii. az állami tulajdon túlsúlya miatt a (párt)állam érdekei különösen nagy mértékben összefonódtak a termelő Szervezetek érdekeivel;

iii. az elmúlt évtizedekben lejátszódott válságokat nem a társadalmi-gazdasági struktúra átalakításával, hanem a totalitárius struktúra alapjainak megerősítésével "oldották meg", amely a természeti, társadalmi és gazdasági erőforrások kimerítését eredményezte;

iv. az "internacionalizmus", valamint a közép- és kelet-európai kis országok viszáljai akadályozzák e régióban a valódi nemzetközi környezetvédelmi együttműködést az államok és a civil társadalmak között; (... és így tovább).

A fenti tényezők együttes hatásának következtében Magyarországon az élet számos területére kiható ökológiai válság alakult ki, amelyre jellemző

a/ a lakosság egészségi állapotának romlása, ezen belül a morbiditás és a mortalitás növekedése, a várható élettartam csökkenése;

b/ egyes ökoszisztémák állapotának romlása, elszegényedése, esetenként katasztrofális összeomlása;

c/ növény- és állatfajok kipusztulása vagy végveszélybe sodródása.

Az ökológiai válság (illetve annak felismerése) a nyolcvanas évek közép- és kelet-európai társadalmi-gazdasági válságával együtt következett be. A válság lényegében instabil állapot, amelyben különösen nagy valószínűsége van a katasztrófának, vagyis a normálisnak tekintett működés hirtelen megszűnésének és az értékek pusztulásának. A válságok halmozott, egyidejű jelentkezése különösen súlyos helyzetbe sodorta a közép- és kelet-európai régió országait. Az erőforrások kimerítésének folytatódása, a gazdasági és politikai kiszolgáltatottság fennmaradása rövid időn belül általános ökológiai, politikai és gazdasági katasztrófa-hoz vezethet.

Létfontosságú cél tehát a válságos állapot megszüntetése, mégpedig olyan, az eddigiektől eltérő módon, amely nem a válságot termeli újra vagy terjeszti ki az élet mind több területére, hanem hosszú távon lehetővé teszi a bioszféra és a társadalom fennmaradását, működését, valamint az alapvetőnek tekintett értékek megőrzését.

Általános igényként fogalmazódik meg napjainkban a totalitárius állam gyakorlatával való szakítás, és a visszatérés az európai politikai demokrácia hagyományaihoz. Az ökológiai válság megszüntetése szempontjából ez fontos és szükséges lépés, amennyiben megszüntetheti a totalitárius állam jellegéből adódó különös következményeket. Látnunk kell azonban azt is, hogy ez önmagában nem oldja meg az erőszakos technológia terjedéséből származó globális ökológiai problémákat. Napjainkban ugyanis még a demokratikus hagyományokat sikeresebben védő társadalmak államai is túlnyomórészt a technológiai-termelési struktúrák önállósult, nem emberi és nem biológiai érdekeit képviselik, és ebben a tekintetben határozottan szembenállnak azokkal

a törekvésekkel, amelyek a technológiai struktúrák radikális, emberközpontú, ökológiai megfontolásokon alapuló korlátozására irányulnak.

A közép- és kelet-európai régió súlyos környezeti állapota, amelyet a globális és speciális tényezők együttes hatása okozott, valószínűleg nem hagy elegendő időt arra, hogy egyelőre megelégedjünk azzal a mindenképpen csak részleges, és sok tekintetben nem is alapvető javulással, amit a demokráciához való visszatérés önmagában nyújthat. Ugyanakkor választ kell adni azokra az új problémákra is, amelyeket például a piacgazdaság elkerülhetetlen rekonstrukciója okozhat egy olyan országban, amelyben a civil társadalom fejletlensége, az ökológiai tudatosság alacsony foka nehezíti az erőszakos technológiák hatékony korlátozását.

Ilyen megfontolások alapján a válságok kezelése során előnyben kell részesíteni az olyan lépéseket, amelyek a társadalom politikai szférájával szemben növelik az egyéni autonómiát, az önszerveződést, általában fokozzák a civil társadalom ökológiai tudatosságát és védekezőképességét, és amelyek csökkentik a társadalomban felhalmozódott erőszak mennyiségét és koncentrációját.

Kerülni és ellenezni kell viszont az olyan lépéseket, amelyek a technológiai struktúrák és folyamatok (más szavakkal: a "termelés", a "népgazdaság") logikáját követik, eszerint szabályozzák az egyéni és közösségi cselekvést, vagy amelyek a társadalmi struktúrák újjáformálása során a technológiai struktúrák leképezésére törekednek.

A biológiai struktúrák fennmaradásához és egészséges működéséhez szükséges környezeti feltételek (a továbbiakban: egészséges környezet) fenntartása szükségszerűen korlátokat szab a társadalmi cselekvés, különösen a termelés és fogyasztás számára. Ezeknek a korlátoknak mielőbb be kell épülniük a társadalom erkölcsi, ideológiai és jogi rendszereibe.

II. rész

1. Jogalkotás

A legfontosabb ökológiai-környezetvédelmi alapelveket a kidolgozandó új alkotmány külön cikkelye rögzítse. A cikkely határozza meg az egészséges környezet fogalmát, és mondja ki többek között, hogy minden állampolgárnak joga van egészséges környezetben élni; a magyar állam és polgári egyetemese felelősséget viselnek az egészséges környezet védelméért; a törvény előtt és általában az állam tevékenységében az egészséges környezet védelme elsőbbséget élvez a gazdasági és hatalmi érdekekkel szemben.

Új környezetvédelmi törvényre van szükség. Ez tartalmazzon minél több konkrét, a mindennapi joggyakorlatban alkalmazható, egyértelmű szabályt, de ne tartalmazzon mentesítő záradékokat. Egyértelműen határozza meg azokat a természeti értékeket (az élő és élettelen környezet azon strukturális és funkcionális elemeit), amelyek mással nem helyettesíthetőek; ezért felhasználásuk vagy megszüntetésük (elpusztításuk) nem lehet gazdasági vagy politikai mérlegelés tárgya. Tartalmazzon a törvény felsorolást (úgynevezett fekete listát) azokról a környezetre és az emberi egészségre különösen veszélyes anyagokról és technológiai eljárásokról, amelyeket tilos előállítani, illetve alkalmazni.

A környezetre és az egészségre veszélyes anyagok kibocsátását és a környezet terhelését egymással összefüggésben kell korlátozni. A környezetre és az emberi egészségre veszélyes;

ugyanakkor nehezen vagy egyáltalán nem lebomló (tehát kibocsátás esetén a környezetben vagy az emberi szervezetben felhalmozódó) anyagok esetében az alsó határérték minden esetben a kimutathatóság határa legyen: A környezet kockázatosnak ítélt terhelése esetében először mindig az adott szennyezésből legtöbbet kibocsátót kell korlátozni.

Az új termékek és technológiák esetében a bevezetésükből haszonhoz jutó természetes és jogi személyeknek kellene bizonyítaniuk, hogy alkalmazásuk nem ellentétes a törvény elveivel. A károkozások megelőzésének erősítése érdekében minden állampolgár kezdeményezhesse az ezekhez és általában a beruházásokhoz szükséges hatósági engedélyek felülvizsgálatát. Minden állampolgár korlátozás és (anyagi) ellenszolgáltatás nélkül juthasson hozzá az e jog szabad gyakorlásához szükséges információkhoz.

Mivel a társadalom és a természeti környezet viszonyát közvetve vagy közvetlenül szinte minden jogszabály érinti, ezért minden törvénytervezethez környezeti hatástanulmányt kell készíteni. A környezetvédelmi törvényben kell meghatározni a környezeti hatástanulmányok függetlenségét szolgáló feltételeket.

2. Állami struktúra, közigazgatás

Az államigazgatás reformjában környezetvédelmi szempontból is fontos szerepet kell kapnia az állami tulajdon közösségi, szövetkezeti (jogilag: magán) tulajdonná való átalakításának, hogy az államigazgatás elválástadjon a technológiai-termelési struktúrák hatalmától. Támogatni kell a közigazgatás decentralizálását, a polgárok ellenőrzése alatt álló helyi önkormányzatok erősítését (a központi hatalom rovására).

A technológiai-termelési struktúrák társadalmi ellenőrzése és szabályozása érdekében ellenezni kell mind a törvényhozásban, mind az államigazgatásban a szakmai, hivatásrendi (korporatív) elven történő szerveződést, amely az állami nagyvállalatok befolyása, az államigazgatás ágazati összefonódásai és a hadigazdálkodás miatt már eddig is jelentős mértékben hozzájárult az erőszakos, környezetkárosító technológiák terjesztéséhez.

3. Gazdaság

A gazdaság a technológiai struktúrák szelekciójának színtere, az itt zajló folyamatok a technológiai folyamatok jellegzetességei következtében nagy mértékben érzékenyek a biológiai rendszerekben ható szabályozó erőkkel szemben. Ezért a gazdasági folyamatokat az egészséges környezet védelme érdekében módosítani kell.

Ezt szolgálhatják a környezetvédelmi szempontból meghatározott termelési és fogyasztási adók, amelyek az ökológiai elveknek megfelelően szelektíven támogathatják illetve gátolhatják a gazdasági folyamatokat. Ilyen adó lehet például:

a/ Progresszív tőke- és nyereségadó, amely ösztönzi a kis- és középvállalkozásokat, és gátolja a termelés centralizációját. (Emellett szükség van monopólium- és kartell-ellenes törvényre is.)

b/ Termelői és a fogyasztói adó a megújítható és meg nem újítható természeti erőforrások használatáért, valamint adókedvezményeket a termelők számára, ha a felhasznált energia, nyersanyag és a keletkező hulladékok költségeinek aránya a termékéhez viszonyítva kisebb mint

x, y és z százalék.

c/ Adómentesség a nem-haszonelvű (non-profit) szervezetek számára, amelyek környezetvédelmi, szociális és kulturális szolgáltatásokat nyújtanak a polgároknak és közösségeiknek.

A környezet védelmét segítő adókból befolyt összegeket alternatív technológiák bevezetésére kell fordítani.

Az általános szabályozási elvek mellett az ökológiai válság felszámolásához sürgős intézkedésekre van szükség olyan területeken, mint az oktatás- és tudománypolitika, az energiaipar, a mező- és erdőgazdaság vagy például a vízgazdálkodás, amelyekben a jelenlegi fejlesztések (illetve az oktatás- és tudománypolitikában a visszafejlesztések) még tovább mélyíthetik a válságot. Ezeknek a kérdéseknek a részletes vizsgálatára szakértői csoportokat kell felkérni. Sürgősen felül kell vizsgálni továbbá, hogy az ország nemzetközi gazdasági kapcsolatai és pénzügyi helyzete, illetve az ebből eredő kényszerek hogyan befolyásolhatják a környezet állapotát.